

1094

Panu Isotalo

**JÄLLEENRAKENTAMISEN AJAN LAPSESTA
TULEVAISUUDEN LAPSEEN**

**- Suomalaisen lastenkirjojen lapsikäsitteet ja sosiologinen
lapsitutkimus**

**Pro gradu -tutkielma
Kesä 1998
Kasvatustieteen laitos
Jyväskylän yliopisto**

TIIVISTELMÄ

Isotalo, Panu. JÄLLEENRAKENTAMISEN AJAN LAPSESTA TULEVAISUUDEN LAPSEEN - Suomalaisen lastenkirjojen lapsikäsitteet ja sosiologinen lapsitutkimus. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitos, 1998. 148 sivua. Julkaisematon.

Perinteistä lapsitutkimusta on viime vuosina kritisoitu mm. aikuiskeskeisyydestä, jonka on nähty aiheuttaneen vääristymiä lapsia koskeissa tiedoissa ja käsityksissä. Korostamalla aikaisempaa enemmän lasten omaa näkökulmaa (lapsiperspektiiviä) ja lasten yhteiskunnallisuutta uuden lapsitutkimuksen osa-alue, sosiologinen lapsitutkimus on selvittänyt lapsista asioita, jotka ovat aikaisemmin jääneet (tai jätetty) huomiotta. Tällaista lapsikeskeistä tutkimustietoa saattaa kuitenkin olla vaikeaa saada laajempaan tietoisuuteen, koska pitkälti perinteiseen lapsitutkimukseen perustuvat lapsikäsitteet ovat saavuttaneet niin horjumattoman aseman. Tässä tutkielmassa kuitenkin oletetaan, että sosiologisen lapsitutkimuksen olisi mahdollista luoda tilaa omille lapsitutkimuksilleen ja -käsitteilleen pyrkimällä selvittämään, ymmärtämään, kritisoimaan ja mahdollisesti myös purkamaan vallitsevia lapsikäsitteitä.

Tässä tutkielmassa pyrittiin luomaan edellytyksiä tällaiselle tilan tekemiselle tarkastelemalla lastenkirjojen avulla suomalaisessa yhteiskunnassa vallinneita/vallitsevia lapsikäsitteitä sekä niiden muodostumiseen vaikuttaneita yhteiskunnallisia tekijöitä. Tarkastelu eteni siten, että ensin selvitettiin perinteiselle ja uudelle lapsitutkimukselle ominaisia lapsikäsitteitä. Näiden pohjalta muodostetun lapsikäsitteiden tarkastelukehikon avulla taas selvitettiin lastenkirjojen lapsikäsitteitä. Varsinaista aineistoa, kymmentä suomalaista lastenkirjaa analysoitiin sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta ideaalityyppimeteodeista koostuvalla prosessimethodilla. Tavoitteena oli muodostaa kolmen eri ajanjakson (jälleenrakentamisen, suuren murroksen ja arvomurroksen ajan) lapsikäsitteiden pohjalta ajanjaksoille ominaiset lapsiprofiilit. Luotuja profiileita pyrittiin lisäksi ymmärtämään ja tulkitsemaan kullekin ajanjaksolle tyypillisten, yhteiskunnallisesti merkittävien tapahtumien kautta.

Tärkeimpinä tuloksina olivat eri ajanjaksojen lapsiprofiilit sekä se, että todellisuuden lisäksi myönteisten lapsikäsitteiden muodostumiseen ovat vaikuttaneet yhteiskunnallisen tilanteen mukaiset ihmisihanteet ja kielteisten muodostumiseen puolestaan yhteiskunnan aikuiskeskeisyys sekä huoli lapsista. Tehty tutkielma auttoi ymmärtämään vallitsevien lapsikäsitteiden muodostumista ja perusteluita. Tällaisen tiedon lisääminen saattaisi auttaa myös sosiologista lapsitutkimusta sen pyrkimyksissä saada tilaa lasten "omalle äänelle" niin lapsikäsitteiden muodostamisessa kuin lapsia koskevan tieteellisen tiedon keräämisessä ja käytössä.

Avainsanat: lapsi, lapsikäsitteet, lapsitutkimus, sosiologinen lapsitutkimus, suomalainen yhteiskunta, lastenkirjallisuus.

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	5
2	PERINTEINEN JA UUSI LAPSITUTKIMUS.....	8
2.1	Perinteinen lapsitutkimus	8
2.2	Perinteiseen lapsitutkimukseen kohdistettu kritiikki.....	9
2.3	Uusi lapsitutkimus	11
3	SOSIOLOGINEN LAPSITUTKIMUS.....	14
3.1	Sosiologinen lapsitutkimus: kritisoija ja uuden paradigman esittäjä	15
3.2	Lapsuus sosiaalisena konstruktiona	19
3.3	Lapsiperspektiivi.....	20
4	SOSIOLOGINEN LAPSITUTKIMUS JA LAPSİKÄSITYKSET	25
4.1	Lapsikäsitukset osana sosiologista lapsitutkimusta.....	25
4.2	Lapsikäsitysten selvittämisen historiaa.....	30
4.3	Lapsikäsitysten moninaisuus ja selvitystyön mahdollisuus.....	34
5	LAPSİKÄSITYSTEN TARKASTELUKEHIKKO.....	39
5.1	Lapsikäsitysten tarkastelukehikon muodostaminen	39
5.2	Kehittymättömyys vs. erilaisuus	42
5.3	Riippuvuus vs. riippumattomuus	48
5.4	Avuttomuus vs. neuvokkuus	51
5.5	Passiivisuus vs. aktiivisuus	54
5.6	Yhteenvedo lapsikäsitysten tarkastelukehikosta	55
6	SODANJÄLKEISEN SUOMEN KOLME AJANJAKSOA	57
6.1	Jälleenrakentamisen ajan Suomi	58
6.2	Suuren murroksen ajan Suomi.....	59
6.3	Arvomurroksen ajan Suomi.....	61

7	TUTKIMUSTEHTÄVÄT	65
8	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	67
	8.1 Aineistonkeruu	68
	8.2 Suomalainen lastenkirjallisuus	72
	8.3 Tutkielmassa käytetty aineisto.....	76
	8.3.1 Jälleenrakentamisen ajan lastenkirjat.....	78
	8.3.2 Suuren murroksen ajan lastenkirjat	80
	8.3.3 Arvomurroksen ajan lastenkirjat	81
	8.4 Lastenkirjojen analyysi ja tulkinta.....	82
9	LAPSIKÄSITYKSET SUOMALAISSA LASTENKIRJOISSA.....	87
	9.1 Jälleenrakentamisen ajan lapsikäsitukset	88
	9.1.1 Jälleenrakentamisen ajan lapsiprofiili.....	88
	9.1.2 Jälleenrakentamisen ajan Suomi ja lapsikäsitukset	95
	9.2 Suuren murroksen ajan lapsikäsitukset	98
	9.2.1 Suuren murroksen ajan lapsiprofiili.....	98
	9.2.2 Suuren murroksen ajan Suomi ja lapsikäsitukset	105
	9.3 Arvomurroksen ajan lapsikäsitukset	108
	9.3.1 Arvomurroksen ajan lapsiprofiili.....	108
	9.3.2 Arvomurroksen ajan Suomi ja lapsikäsitukset	116
	9.4 Yhteenveto lastenkirjojen lapsikäsituksista	118
	9.5 Tulevaisuuden lapsikäsitukset?.....	126
10	DISKUSSIO	129
	LÄHTEET.....	135
	LIITE 1: TUTKIELMAN AINEISTONA KÄYTETYT LASTENKIRJAT	148

1 JOHDANTO

Niitä tulee, syyliä nimittäin, kenen käsiin tahansa, mutta poikien vitsauksena ne ovat pahimmin, eikä siihen tiedä syytä kukaan. Aikaihmiset väittävät kyllä, että pojat pitävät kätensä likaisina ja kourivat joka lätäkössä ja hypistelevät sammakoita ja ties mitä, mutta se kaikki on aikuisten puhetta ja he puhuvat mielellään kaikenlaista alentavaa lapsista. Etenkin kun on toisten lapset kysymyksessä. (Riikkilä 1952, 5.)

Lapsista on kautta aikojen esitetty mitä erilaisimpia käsityksiä. Nämä käsitykset, huolimatta niiden oikeutuksesta tai totuudenmukaisuudesta, kuitenkin säätelevät lasten elämää hyvinkin paljon. Esimerkkinä *lapsikäsitysten* keskeisestä asemasta lasten (ja aikuistenkin) elämässä on mm. viime aikoina televisiossa ja varsinkin lehtien sivuilla käyty keskustelu pienten koululaisten iltapäivähoidon tarpeellisuudesta. Tiukkoja kannanottoja on tällöin esitetty suuntaan jos toiseenkin. Keskustelussa ei kuitenkaan ole ilmeisesti ollut kysymys niinkään tosiasioista tai lasten mielipiteistä. Sen sijaan keskustelua ovat luultavasti ohjanneet ennemminkin aikuisten mielipiteet sekä se, kuka heistä on onnistunut esittämään nämä näkemyksensä mahdollisimman vakuuttavasti ja perustellusti.

Elämäkokemuksen ja työkokemuksen lisäksi omia lapsikäsitä perustellaan usein tehdyillä tutkimuksilla. Vaikka lapsitutkimuksella onkin pyritty muodostamaan todenmukaista kuvaa lapsista, tulokseksi on saatettu usein saada ennemminkin lapsikäsitä - toisin sanoen näkemyksiä ja uskomuksia siitä, millaisia lapset ovat, mitä he tekevät ja millaisia heidän pitäisi olla. Huolimatta siitä, että lapsia koskevasta, todellisuutta tavoittelevasta tiedosta onkin ollut paljon hyötyä ihmisille, olisi siis tärkeää pitää mie-

lessä, että lääketieteestä, kasvatustieteestä ja psykologiasta koostuvaan *perinteiseen lapsitutkimukseen* ei kuitenkaan pitäisi luottaa ja vedota kritiikittömästi. Viimeisen kymmenen vuoden aikana itseään esiin nostanut *uusi lapsitutkimus* onkin kritisoinut perinteistä lapsitutkimusta mm. siksi, että lapsia on itse asiassa tutkittu usein vain aikuisten näkökulmasta. Vaikka tällaisella tiedolla on tarkoituksensa, uuden lapsitutkimuksen tärkeä osa-alue, *sosiologinen lapsitutkimus* on kuitenkin pyrkinyt tuomaan toisenlaisiakin näkökulmia lapsitutkimukseen. Tarkastelemalla lapsia heidän omasta näkökulmastaan, *lapsiperspektiivistä*, sosiologinen lapsitutkimus on saanut selville asioita, jotka ovat tähän mennessä jääneet (tai jätetty) vähemmälle huomiolle.

Sosiologisella lapsitutkimuksella saavutettua, aikaisemmasta poikkeavaa tutkimustietoa on kuitenkin luultavasti vaikeaa saada yleiseen tietoisuuteen, koska tällainen näkemys lapsista ja lapsitutkimuksen tekemisestä on vain yksi monien muiden joukossa. Suoran "hyökkäyksen" sijasta sosiologiselle lapsitutkimukselle soveliaampi taktiikka saada omaa tutkimustaan näkyville tieteiden kentällä saattaisi löytyä ennemminkin vähäisempää huomiota osakseen saaneelta alueelta: lapsikäisyyksistä. Sosiologisella lapsitutkimuksella saattaisikin olla paremmat edellytykset luoda tilaa omalle, lapsiperspektiivin entistä paremmin huomioonottavalle tutkimustiedolle *selvittämällä, kritisoidulla ja purkamalla* tutkimustensa pohjalta jollakin tavoin puutteellisiksi näkemäänsä, mutta kuitenkin yleisesti esiintyviä lapsikäisyyksiä.

Tällä tutkielmalla halutaan edistää sosiologista lapsitutkimusta ja siksi tarkoituksena onkin 1) *selvittää suomalaisissa lastenkirjoissa (ja sitä kautta luultavasti myös suomalaisessa yhteiskunnassa) toisen maailmansodan jälkeen esiintyneitä lapsikäisyyksiä* sekä 2) *tarkastella niiden muodostumiseen vaikuttaneita yhteiskunnallisia tilanteita ja tapahtumia*. Koska lapsikäisyyksiä kuitenkin esitetään valtavasti eri tilanteissa, eri tavoilla ja eri syistä, niiden selvittäminen on melkoisen hankalaa. Tässä tutkielmassa käsitysten moninaisuuden aiheuttamista ongelmista pyritään pääsemään eroon portaistamalla selvitystyö useaan vaiheeseen: Ensin tarkastellaan perinteistä ja uutta lapsitutkimusta sekä niille ominaisia lapsikäisyyksiä. Näin saatujen *lapsitieteiden lapsikäisyyksien* pohjalta muodostetaan teoreettisista vastinpareista koostuva *lapsikäisyyksien tarkastelukehikko*, jonka rajoissa puolestaan uskotaan olevan helpompaa selvittää *lastenkirjojen lapsikäisyyksiä*. Lastenkirjoista selvitettyjä ja ainakin jossain määrin yleistämiskelpoisia lapsikäisyyksiä analysoidaan sosiologiselle kirjallisuudentutkimukselle ominaisesta näkö-

kulmasta *ideaalityyppimeteista* koostuvan *prosessimetodin* avulla. Tarkoituksena on tällöin muodostaa kullekin ajanjaksolle - toisin sanoen *jälleenrakentamisen, suuren murroksen* ja *arvomurroksen* ajalle - ominaiset *lapsiprofiilit*, jotka koostuvat ajanjaksojen olennaisimmista lapsikäsitteistä. Koska purkamisen kannalta on tärkeää ymmärtää mahdollisimman hyvin lapsikäsitteiden luonnetta ja muodostumista, lapsiprofiilien rakentamisen lisäksi tarkoituksena on tarkastella myös kunkin ajanjakson lapsikäsitteiden ja kullekin ajalle ominaisten yhteiskunnallisten tilanteiden ja tapahtumien välistä yhteyttä.

Lapsikäsitteiden selvittäminen antaa toivottavasti eväitä lapsikäsitteiden ymmärtämiselle, kritisoinnille ja purkamiselle. Vajavaisiksi nähtyjen lapsikäsitteiden purkamisen toivotaan puolestaan luovan tietä sosiologiseen lapsitutkimukseen perustuville uusille lapsikäsitteille, joissa on pyritty ainakin aikaisempaa enemmän kiinnittämään huomiota myös lapsiin itseensä sekä heidän näkemyksiinsä ja mielipiteisiinsä.

2 PERINTEINEN JA UUSI LAPSITUTKIMUS

2.1 Perinteinen lapsitutkimus

Lapsia on tutkittu kiitettävän paljon, jos otetaan huomioon ihmistieteiden resurssien vähäisyys suhteessa muihin tutkimusalueisiin. Samalla tavoin lapset ovat varmasti olleet ikäryhmänä melko usein tutkimuksen kohteena, vaikka lasten suhteellisen lukumäärän perusteella voisi olettaa jotain aivan muuta. Lapsiin kohdistuvan tieteellisen kiinnostuksen suuruus on kuitenkin täysin ymmärrettävää useista syistä. Tutkimusta perustellaankin mm. inhimillisillä ja yhteiskunnallisilla tarpeilla, oikeudenmukaisuudella, kiinnostavuudella ja jopa velvollisuudella. Tarkoituksena on tällöin ollut selvittää, kuka on lapsi, milloin on lapsi, millainen on lapsi, miten lapset eroavat aikuisista, mikä on lasten paikka yhteiskunnassa, mitä heille voidaan tai pitää tehdä jne.

Lapsia tutkivat *lapsitieteet*, joihin kuuluvat lääketiede, kasvatustiede ja psykologia (Järventie 1996, 64; Lallukka 1993,1).¹ Leena Alasen ja Marjatta Bardyn (1990, 9) mukaan "näiden 'lapsitieteiden' saavutukset ovat avanneet näköalan lapsen kehitykseen ja tarpeisiin sekä syventäneet ymmärrystä lapsen ja aikuisen eroista". Tutkimuksen seurauk-

¹ Lapsitieteitä kutsutaan myös p-tieteiksi. Termi tulee lapsitieteiden tärkeimpien osa-alueiden vierasperäisistä nimistä, pediatriasta, pedagogiikasta ja psykologiasta (Järventie 1996, 64; Lallukka 1993, 1; Qvortrup 1994a, 5; Wintersberger 1996, 29).

sena "lapsuus tunnetaankin kulttuurissamme yksilöllisenä kehitysvaiheena ja asteittaisena siirtymisenä aikuisuuteen" (emt. 1990, 9).

Tässä tutkielmassa yhteiskunnassa vallitsevista, dominoivista lapsitieteistä (ks. esim. Wintersberger 1996, 29) käytetään nimitystä *perinteinen lapsitutkimus*. Nimityksen alkuosalla halutaan tällöin viitata lapsitieteiden kunniakkaisiin mutta toisaalta myös sitoviin perinteisiin. Vaikka lapsia onkin lapsitieteissä tarkasteltu monista perinteisesti tärkeistä näkökulmista, näiden samaisten perinteiden on toisaalta myös huomattu sulkevan pois joitain muita keskeisiä lähestymistapoja. Esimerkiksi sosiologinen näkökulma on Allison Jamesin, Chris Jenksin ja Alan Proutin (1998, 9, 22) mukaan jäänyt melko vieraaksi lapsitieteissä, kun taas mm. kehityspsykologinen katsantokanta on ollut hyvinkin keskeisessä asemassa (ks. myös Freese 1992, 42; Hirsjärvi & Huttunen 1995, 131; James & Prout 1997a, 9; Taipale 1996, 23). Tässä tutkielmassa käytettävän nimityksen, perinteisen lapsitutkimuksen, loppuosalla taas viitataan tutkimuskohteeseen. Lapsi-käsite ymmärretään tällöin laajaksi yläkäsitteeksi, joka pitää sisällään mm. myös lapsuus-käsitteen (L. Alanen, henkilökohtainen tiedonanto 15.5.1998).

Tutkielma tulee jatkossa rakentumaan pitkälti perinteiseen lapsitutkimukseen kohdistetun kritiikin varaan. Kritiikin tarkastelulla ei kuitenkaan haluta vähätellä perinteistä lapsitutkimusta, jonka avulla on saavutettu paljon lapsia koskevaa tietoa. Tarkoituksena ei ole yksittäisten tutkijoiden tai tieteenalojen mustamaalaaminen, sillä se olisi täysin tarpeetonta, hedelmätöntä ja epäreilua. Sen sijaan tarkoituksena on ennemminkin käsitellä sitä, miten lapsitutkimusta ja varsinkin sosiologista lapsitutkimusta voitaisiin mahdollisesti kehittää.

2.2 Perinteiseen lapsitutkimukseen kohdistettu kritiikki

Yhteiskuntatieteissä - kuten monissa muissakin tieteissä - on pitkään tyydytty perinteisen lapsitutkimuksen tarjoamiin tietoihin ja käsityksiin lapsista (Lallukka 1993, 1). Syynä on luultavasti ollut se, että tarjotut vastaukset ovat pystyneet riittävän hyvin tyydyttämään

kunkin ajan tiedonhalua. Koska ajat ja tarpeet kuitenkin muuttuvat, on viime vuosina noussut esiin yhä enemmän lapsia koskevia kysymyksiä, joihin perinteinen lapsitutkimus ei enää olekaan pystynyt antamaan täysin tyydyttäviä vastauksia. Sen vuoksi perinteistä lapsitutkimusta on ryhdytty tarkastelemaan entistä kriittisemmin sekä samalla etsimään uusia mahdollisuuksia lapsitutkimuksen edistämiseksi ja ajanmukaistamiseksi (James, Jenks & Prout 1998, 4, 22; ks. myös Hirsjärvi & Huttunen 1995, 130 - 131).

Perinteistä lapsitutkimusta on arvosteltu varsinkin sen aikuiskeskeisyydestä, aikuisnormiin sitoutumisesta (ks. esim. Freese 1992, 43, 50). Aikuisnormilla viitataan lapsitutkimuksen yhteydessä siihen, että lapsia ei itse asiassa ole tarkasteltu täysin tasa-arvoisesti ja objektiivisesti. Sen sijaan tarkasteltavaa ilmiötä on lähestytty ennemminkin normaaliuden ja enemmistön positiosta, mikä tarkoittaa sitä, että lapsia on usein yksipuolisesti verrattu aikuisiin (Lallukka 1993, 14). Vertailun seurauksena lapset taas ovat näyttäneet helposti vain "odottavina" (Holopainen & Tiihonen 1997, 3; Ziehe 1992, 15; ks. myös Broady 1991), jolloin heidän elämässään ei ole oleellista niinkään nykyhetki vaan ennemminkin tulevaisuus (Corsaro 1997, 69; Holopainen & Tiihonen 1997, 3; Ritala-Koskinen 1996b, 137). Lapsuus nähdäänkin vain jonkinlaisena odotustilana matkalla kohti aikuisuutta, minkä vuoksi lapsuudesta myös halutaan päästä eroon mahdollisimman nopeasti ja kivuttomasti mm. sosiaalistamalla lapsia aikuisten maailmaan ja edistämällä heidän "kehittymistään" (Freese 1992, 36; Perrotti 1985, 69; Ritala-Koskinen 1996b, 137; Taipale 1996, 20; Wintersberger 1996, 32).

Aikuiskeskeinen lasten tarkastelu saattaa johtaa siihen, että lapset nähdään helposti vain sen suhteen, miten he eroavat aikuisista. Vaikka lasten ja aikuisten välillä on kiistämättä paljonkin eroja, yksipuolisella eroavaisuuksien painottamisella on ikäviä seurauksia - kuten esimerkiksi se, että lapsista jää silloin monta myönteistä puolta huomaamatta (Alderson 1993, 62). Lisäksi aikuiskeskeisyys on vaikuttanut myös siihen, että nimenomaan lapsille tyypillisiksi katsottuja piirteitä, kuten uteliaisuutta, naiiviutta, temperamenttisuutta ja spontaaniutta pidetään usein aikuisille sopimattomina ja epätoivottavina. Aikuisnormin kritisoinnilla onkin haluttu viestittää sellaista näkemystä, että aikuisnormista irrottautumalla ja lasten erilaisuutta arvostamalla (eikä vain ymmärtämällä) voitaisiin lapsitutkimuksella saada paljon enemmän tietoa lapsista.²

² Aikuiskeskeisyys vs. lapsikeskeisyys -teeman nykykeskustelusta tarkemmin esim. Kalliala 1998 ja Pulkkinen 1998.

Aikuiskeskeisyydellä on varmasti vaikutusta lapsia koskeviin tietoihin ja käsityksiin, minkä vuoksi perinteisen lapsitutkimuksen edustajien tekemään tutkimukseen ei pitäisi suhtautua liian luottavaisesti, kyselemättä. Toisaalta olisi aivan liian dramaattista ja yliampuvaa tulkita sen saavuttamia "aikuiskeskeisiä" tietoja tarpeettomiksi ja käyttökelvottomiksi sillä niillä on kuitenkin oma tarkoituksensa yhteiskunnassa, jossa aikuiset ovat hallitsevana enemmistönä.

2.3 Uusi lapsitutkimus

Perinteisen lapsitutkimuksen kritisoijasta käytetään tässä tutkielmassa nimitystä *uusi lapsitutkimus* (Lallukka 1993, 6 - 8; ks. myös James & Prout 1997).³ Nimellä halutaan tällöin viitata laaja-alaiseen, nousevaan ja poikkitieteelliseen tutkimukseen, jossa on tarkoituksena saavuttaa entistä kokonaisvaltaisempaa ja lapsilähtöisempää tietoa lapsista. Uuden lapsitutkimuksen monipuolisuus mm. menetelmien, näkökulmien ja tulkinnan suhteen on seurausta ennen kaikkea sen monitieteisyydestä. Uuden lapsitutkimuksen edustajia löytyykin nykyään sekä perinteisten lapsitieteiden että aikaisemmin lapsitutkimuksesta hyvin pitkälti pidättäytyneiden tieteiden piiristä. Monien tieteiden sisälle onkin muodostunut omia, ennemminkin uuteen lapsitutkimukseen lukeutuvia suuntauksia, jotka eivät ole halunneet sitoutua ainoastaan perinteiselle lapsitutkimukselle ominaisiin ajattelu- tapoihin ja tutkimusmenetelmiin. Tällaisia uuden lapsitutkimuksen edustajia on mm. filosofisen lapsitutkimuksen (esim. Freese 1992; ks. myös Lipman 1985), poliittisen lapsitutkimuksen (esim. Bardy 1992; Qvortrup 1994a) ja historiallisen lapsitutkimuksen (esim. Ariès 1962; Cooter 1992; Hendrick 1997; Pulma 1987, 1992) piirissä. Näiden lisäksi kiinnostusta uutta lapsitutkimusta kohtaan näyttää heränneen ainakin taloustieteen

³ Termit perinteinen ja uusi voitaisiin oikeastaan kirjoittaa lainausmerkkeihin, jolloin tulisi ehkä selvemmin ilmi, että kysymys on ennemminkin tämän tutkielman jatkon kannalta tärkeästä teoreettisesta vastakkainasettelusta kuin vakiintuneista käsitteistä, joilla on selkeä ja yksiselitteinen sisältö. Esteettisesti kauniin ja eheänä säilyvän tekstin vuoksi tästä merkitsemistavasta on kuitenkin tässä yhteydessä pidättäydytty. (Vrt. Strandell 1992.)

(esim. Halla 1992; Hamunen 1992; Koljonen 1992; Lähteinen 1992), tilastotieteen (esim. Qvortrup 1994a, 1997; Sauli 1992, 1998) ja oikeustieteen (esim. Holopainen & Tiihonen 1997) alueilla.

Tällaisella monitieteisyydellä on sekä etunsa että haittansa. Ensinnäkin se saattaa olla hyvinkin hedelmällistä silloin, kun tieteiden välinen yhteistyö on sujuvaa (Järventie 1996, 65). Vaikka yhteistyössä olisikin parantamisen varaa, monitieteisyydestä on kuitenkin ollut uudelle lapsitutkimukselle hyötyä ainakin näkökulmien ja kritisoinnin moninaisuuden kautta. Toisaalta monitieteisyyden merkittävimpänä haittana taas voidaan pitää pirstaleisuutta, joka on seurausta nimenomaan yhteistyön vähäisyydestä sekä uuden lapsitutkimuksen osa-alueiden eroavaisuuksista. Tätä hajanaisuutta on kuitenkin pyritty vähentämään mm. erilaisilla kokoomateoksilla (ks. esim. James & Prout 1997b; Lyytinen & Lyytinen 1996; Qvortrup, Bardy, Sgritta & Wintersberger 1994). (Järventie 1996, 63 - 70.)

Monitieteisyyden ja laaja-alaisuuden aiheuttamasta näennäisestä hajanaisuudesta huolimatta uutta lapsitutkimusta pitää melko hyvin koossa ainakin kolme tekijää: Ensinnäkin uuden lapsitutkimuksen eri osa-alueille on yhteistä perinteisen lapsitutkimuksen kritisointi, jolloin huomio on kiinnitetty nimenomaan juuri aikuisnormiin. Toisaalta uudelle lapsitutkimukselle ovat tyypillisiä aikaisemmasta poikkeavat oletukset lapsista, lapsuudesta ja lapsitutkimuksesta. Lapsuus halutaankin nähdä aikaisempaa laajempänä kokonaisuutena jolloin sitä pyritään tarkastelemaan fysiologisten ja psykologisten seikkojen lisäksi myös jatkuvasti muuttuvana sosiaalisena, historiallisena ja kulttuurisena rakenteena (tarkemmin luvussa 3 (Boyden 1997; Jenks 1992; Lallukka 1993; Qvortrup 1994a; Solberg 1997)). Samalla tavoin lapsitutkimukselle katsotaan olevan tärkeää lasten tarkasteleminen heidän itsensä, eikä vain aikuisten näkökulmasta. Kolmantena uutta lapsitutkimusta yhtenäistävänä tekijänä ovat sen tavoitteet. Osa-alueesta riippumatta voidaan sanoa, että perimmäisenä päämääränä uudella lapsitutkimuksella on aikaisempaa kokonaisvaltaisemman ja totuudenmukaisemman kuvan saaminen lapsista ja lapsuudesta (Bardy 1996, 46; Lallukka 1993, 1).

Tässä luvussa on tarkasteltu ensiksikin perinteistä lapsitutkimusta, toiseksi perinteiseen lapsitutkimukseen kohdistettua kritiikkiä ja kolmanneksi uutta lapsitutkimusta, joka enimmäkseen on ollut tämän kritisoinnin takana. Luvun perimmäisenä tarkoituksena on osoittaa, että vaikka lapsia onkin tutkittu melkoisesti, lapsitutkimusta - oli se sitten

perinteistä tai uutta - on kuitenkin aina mahdollista kehittää. Sen vuoksi uudenkaan lapsitutkimuksen ei pitäisi syyllistyä liialliseen itsetyytyväisyyteen - varsinkin kun sen lähtökohdat ovat pitkälti toisten kritisoinnissa. Tällaisen itsetyytyväisyyden välttämiseksi tässä tutkielmassa tarkastellaankin perinteisen lapsitutkimuksen "epäkohtien" lisäksi myös uuden lapsitutkimuksen yhden keskeisimmän osa-alueen, sosiologisen lapsitutkimuksen ominaispiirteitä, "kompastuskiviä" ja mahdollisuuksia.

3 SOSIOLOGINEN LAPSITUTKIMUS

Monitieteisyys on usein ominaista ensiaskeliaan ottavalle tutkimusalueelle, eikä myöskään uusi lapsitutkimus poikkea tästä säännöstä (Marin 1996, 14 - 16). Edellisessä luvussa onkin mainittu muutamia niistä tieteenaloista, joiden näkökulmista lapsia on viime vuosina tarkasteltu. Tutkittavia on lähestytty entistä enemmän heidän itsensä ehdoilla niin filosofian, historian, politiikan tutkimuksen, taloustieteen, oikeustieteen kuin monen muunkin tieteenalan suunnalta.

Vaikka nämä alueet kattavat jo melkoisen osan inhimillistä elämää, uuden lapsitutkimuksen yksi tärkeä osa-alue on kuitenkin vielä esittelemättä. Huolimatta siitä, että lapsitutkimuksen "äänettömät kohdat" ovatkin perinteisesti löytyneet nimenomaan yhteiskuntatieteiden alueelta, nykytilannetta voidaan kuitenkin kuvata huomattavasti lupavammaksi (Taipale 1996, 23). Ilmeisesti sen seikan huomaaminen, että "lapset ovat osa yhteiskuntaa ja yhteiskunta on osa lapsia" (Strandell 1995, 52) on saanut yhteiskuntatieteilijät kiinnostumaan lapsitutkimuksesta.⁴ Vaikka heidän kiinnostuksensa on toki edelleen melko vähäistä verrattuna vaikkapa kasvatustieteilijöihin tai psykologeihin (Marin 1996, 13), uuden lapsitutkimuksen synnyssä ja kehittymisessä heillä kuitenkin on ollut tärkeä rooli. Yhteiskuntatieteilijät ovat kunnostautuneet mm. perinteisen lapsitutkimuksen ja perinteisen sosiologian kritisoijinä sekä uuden paradigman esittäjinä (ks. esim. James & Prout 1997a).

⁴ Yhteiskuntatieteistä puhuttaessa käytetään usein myös termiä sosiaalitieteet, joilla kuitenkin viitataan käytännössä samaan asiaan (esim. Marin 1996, 13; Taipale 1996, 23).

Yhteiskuntatieteissä tehtävää lapsitutkimusta kutsutaan usein lapsuuden sosiologiaksi (ks. esim. Corsaro 1997; James & Prout 1997b; Lallukka 1993, 6) tai yhteiskunnalliseksi lapsuustutkimukseksi (ks. esim. James & Prout 1997b; Lallukka 1993, 6). Kuvaavampi ja uuden lapsitutkimuksen luonteeseen sopivampi nimitys on kuitenkin *sosiologinen lapsitutkimus* (ks. myös Miettinen & Väänänen 1996). Tämä nimitys on osuva ensinnäkin siksi, että se osoittaa tutkimuksen ensisijaisena kohteena olevan lapsen, eikä suinkaan sosiologian. Toiseksi nimityksestä käy ilmi, että kyseessä on vain uuden lapsitutkimuksen yksi osa-alue: lapsia tarkastellaan tässä tapauksessa sosiologian näkökulmasta. Näiden lisäksi sosiologinen lapsitutkimus ei edes kuulosta niin "valmiilta" kuin esimerkiksi lapsuuden sosiologia (*The sociology of childhood* (ks. esim. Corsaro 1997)).

3.1 Sosiologinen lapsitutkimus: kritisoija ja uuden paradigman esittäjä

Sosiologisen lapsitutkimuksen edustajat ovat omalta osaltaan kritisoineet perinteistä lapsitutkimusta. Tällöin huomio on kiinnitetty ensinnäkin siihen, että aikaisemmasta lapsitutkimuksesta on itse asiassa puuttunut lähes kokonaan historiallinen ja sosiologinen perspektiivi. Tämä epäkohta on johtanut siihen, että lasten ja yhteiskunnan välinen yhteispeli on jäänyt vaille huomiota tai ainakin se on nähty kapeasti (Qvortrup 1994a, 5). Uudelle lapsitutkimukselle ominaisella tavalla kuitenkin myös sosiologisen lapsitutkimuksen esittämän kritiikin terävin kärki on kohdistunut perinteisen lapsitutkimuksen aikuiskeskeisyyteen.

Sosiologisessa lapsitutkimuksessa lapsia ei haluta vain kontrastoida vanhempiin tai ylipäättään aikuisiin (Marin 1996, 14). Sen sijaan lapsia pyritään tarkastelemaan niin, että he ovat tässä ja nyt elämäänsä eläviä yksilöitä, eivätkä vain tulevia aikuisia (Ritala-Koskinen 1996a, 81). Perimmäisenä pyrkimyksenä on suhtautua lapsiin ihmisinä (as human beings) eikä vain tulevina ihmisinä (as human becomings) (Qvortrup 1994b; Ritala-Koskinen 1996b, 137).

Aikuisuus ei ole ainoa lapsia normittava tekijä. Priscilla Aldersonin (1993, 59) mukaan perinteiselle lapsitutkimukselle on ominaista muutenkin verrata lapsia "normaaliin". Ajattelutapa onkin johtanut lapsitutkimuksen yksipuolistumiseen siten, että tutkimus on usein keskittynyt poikkeavuuteen (Lallukka 1993, 2). Tällaista ajattelutapaa on kritisoitu nimenomaan siksi, että se pitää sisällään ajatuksen, jonka mukaan lapsille pitää ehdottomasti tehdä jotain. Kritiikki on siis perusteltua jo pelkästään silloin, kun tarkastellaan, mitä kaikkea lapsille on aikojen kuluessa tehty, kun heidät on yritetty pakottaa normaaliuteen.⁵

Lisäksi sosiologisen lapsitutkimuksen piirissä on arvosteltu yhteiskunnassa vallitsevaa ristiriitaista suhtautumista lapsiin. Yhtäältä lapset on integroitu yhteiskuntaan mm. terveydenhuollon, päivähoidon ja koulun kautta, jolloin moderni lapsuus on muodostunut institutionaaliseksi, organisoiduksi lapsuudeksi (Lallukka 1993, 26; Pulma 1992, 52, 54; Qvortrup 1994a, 21). Samanaikaisesti lapset ovat kuitenkin segregoinnin kohteita (Lallukka 1993, 26). Lapsuuden institutionaalistuminen on johtanut siihen, että lapset on marginalisoitu yhteiskunnasta eriyttämällä heidät vain lapsille tarkoitettuihin instituutioihin. Lapset ovatkin käytännössä niin tilastollisesti, sosiologisesti, taloudellisesti kuin poliittisestikin marginaalinen ryhmä, jolla on pääsy vain lapsuuteen "luonnostaan" kuuluviin instituutioihin, kuten perheeseen ja kouluun (Qvortrup 1997; ks. myös Wintersberger 1996, 29 - 30). Tätä marginalisoitumisen seurauksena tapahtunutta eriytymistä aikuisten ja lasten välillä on tapahtunut "jopa siinä määrin, että aikuis- ja lapsisukupolvien on vain väitetty vierailevan toistensa maailmoissa" (Wahlgren 1986, Lallukan 1993, 27 mukaan). Sosiologista lapsitutkimusta tekevät arvostelevatkin sitä, että lapset nähdään vain "toisina" ja "toissijaisina", joita tutkitaan vain silloin, kun näillä "toisilla" on merkitystä jonkin muun, aikuisille tärkeän tekijän kannalta (Lallukka 1993, 14; Ritala-Koskinen 1996b, 136; Strandell 1992, 21). Marginaalisuuden kritiikillä pyritäänkin parantamaan lasten oikeuksia puhua ja vaikuttaa asioihin omaehtoisesti, eikä vain silloin, kun se aikuisille sopii (Qvortrup 1997, 87).

⁵ Esimerkkejä normaaliuteen pakottamisesta on joka puolella. Esimerkiksi Priscilla Aldersonin kirjassa *Children's Consent to Surgery* (1993) kerrotaan mm., miten talidomidi-lapsista yritettiin tehdä "normaaleja" epäinhimillisten proteesien avulla. Kevyempi, mutta yhtä hyvin todellisuutta kuvaava esimerkki normaaliuden ihannoinnista taas löytyy Markus Kajon (1996) pakinasta *Rinkiin, kurjat, sohjoo, mars!*. Siinä kuvataan, miten kansakoulussa pakotettiin seisomaan pakkasessa rivissä, syömään puuroa ja hiihtämään sohjossa, "vaikka olisi ollut miten laiha tai liian lihava tai itkuinen ja olisi vain tahtonut rauhaan päästä".

Sosiologisen lapsitutkimuksen edustajat eivät ole kritiikissään pysyttäytyneet ainoastaan perinteisessä lapsitutkimuksessa, vaan arvostelua on saanut osakseen myös perinteisen sosiologian piirissä tehty lapsitutkimus. Toki sosiologinen lapsitutkimus on monilta osin kiitollinen perinteiselle sosiologialle mm. tutkimusmenetelmien ja käsitteiden osalta, mutta myös kritiikin aihetta on: perinteisessä sosiologiassa lasta nimittäin pidetään käytännössä vain sosialisointin kohteena ja perheenjäsenenä (James & Prout 1997a, 22 - 23; ks. myös Ambert 1986, 16 - 17).

Perinteisessä sosiologiassa lapsitutkimus on tiiviisti kietoutunut sosialisointin käsitteeseen (Lallukka 1993, 2). Lapset ymmärretäänkin usein vain passiivisena raaka-aineena, josta nimenomaan koulun ja kodin pitäisi muovata yhteiskuntakelpoisia kansalaisia (Jenks 1992, 10 - 13; Holopainen & Tiihonen 1997, 3; Lallukka 1993, 2). Tällainen ajattelutapa on kaikesta epäyksilöllisyydestään ja jopa epäinhimillisyydestään huolimatta laajalti hyväksytty perinteisessä sosiologiassa, jos tarkastellaan esimerkiksi parsonsilaisia tai marxilaisia teorioita (ks. lisää Allardt 1985b; Sulkunen 1992; vrt. myös Broady 1991). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki yhteiskuntatieteilijät suhtautuisivat lapsiin tällä tavalla. Itse asiassa heistä monet ovat tieteentekijöinä taipuvaisempia ajattelemaan, että lapset ovat ennemminkin aktiivisia toimijoita, jotka eivät suinkaan tee mekaanisesti kaikkea sitä, mitä heidän käsketään tehdä (James & Prout 1997a, 27; Lallukka 1993, 7; Solberg 1997, 127). Sosialisointi-käsitteellä voidaan nähdä olevan yhteyksiä jo pariinkin otteeseen edellä esitettyyn käsitteeseen, aikuisnormiin. Sosiologinen lapsitutkimus onkin kritisoinut perinteistä sosiologiaa sen taipumuksesta määritellä lapsuus aikuisuuden kautta (Ritala-Koskinen 1996a, 81) - jos aikuiset ovat normaaliuden mitta, ei ole ihme, että lapset nähdään vain kehittymättömänä raaka-aineena, jota pitää muovata. Sosiologiassa lapsitutkimuksessa tämä kritiikki on käännetty kysymyksen muotoon: jos kerran lapsuus määritellään aikuisuuden kautta (jolloin sosiaalistaminen on ymmärrettävää), mihin perustuen aikuisuus sitten on määritelty? (Jenks 1992).

Sosiologisissa tutkimuksissa lapsia tarkastellaan sosialisointin lisäksi yleensä vain perheen kautta (Lallukka 1993, 2; Qvortrup 1994a, 26). "Suurin osa empiirisestä tutkimustiedosta, jota meillä on lapsista, pohjautuu tilastoihin ja selvityksiin, joissa tutkimusyksikkönä on perhe" (Lallukka 1993, 2). Toisin sanoen lapset näkyvät tutkimuksissa monesti vain perheensä jäseninä: Miten paljon he kuluttavat? Millaiseen perheeseen he kuuluvat? Montako lasta perheessä on? Kuinka paljon lapset tekevät kotitöitä? Lapset ovat

tällöin vain taustamuuttujia, jotka vaikuttavat perheeseen ja aiheuttavat variaatiota aikuisten elämään (emt. 1993, 2; ks. esim. Lapsiraportti, 1994).

Ajattelutavalla, jonka mukaan lapset ovat käytännössä vain perheenjäseniä, jotka pitäisi sosiaalistaa aikuisiksi, on ollut hyvin suuri merkitys perinteisen sosiologian harjoittamalle lapsitutkimukselle. Helmut Wintersberger (1996, 30) luettelee näistä vaikutuksista kolme merkittävintä. Yhtäältä ajattelutapa on johtanut siihen, että lapsia itseään on tutkittu itse asiassa vähän. Toisena seurauksena on ollut se, että vaikka lapsiin liittyviä tilastoja on paljon, lapsia itseään koskevia tietoja on tilastoitu hyvin vähän.⁶ Lisäksi tämä ajattelutapa on johtanut sellaisen sitkeän uskomuksen muodostumiseen, jonka mukaan lapsia ei edes voida tutkia suoraan.

Sosiologisessa lapsitutkimuksessa ei ole tyydytty ainostaan kritisoimaan vallitsevaa tilannetta, vaan asialle on myös haluttu tehdä jotain. Perinteistä lapsitutkimusta ja sosiologiaa kohtaan esitetyn kritiikin sekä korjaavan tutkimuksen pohjalta onkin luotu uusi paradigma, jonka keskeisiä kohtia ovat Allison Jamesin ja Alan Proutin (1997a, 8; ks. myös Hirsjärvi & Huttunen 1995, 131; Lallukka 1993, 6 - 7) mukaan:

- 1) Lapsuus ymmärretään yhteiskunnallisena konstruktiona. Lapsuus (erotettuna biologisesta kypsymättömyydestä) ei ole universaali eikä "luonnollinen" ilmiö. Sen merkitys vaihtelee kulttuurisesti, historiallisesti ja yhteiskunnallisesti.
- 2) Lapsuutta ei voi tarkastella irrotettuna sellaisista tekijöistä kuten sosiaaliluokasta, sukupuolesta, etnisyydestä. Sekä kulttuurien sisältä että niiden väliltä löytyy useita erilaisia lapsuuksia yhden universaalien muodon sijasta.
- 3) Lasten omat kulttuurit ja sosiaaliset suhteet ovat tutkimisen arvoisia sinällään, riippumatta niiden yhteyksistä aikuisintresseihin.
- 4) Lapset konstruoivat omaa elämäänsä ja elinympäristöään. He ovat aktiivisia toimijoita.

⁶ Jens Qvortrupin (1997, 91) mukaan nykyiset tilastot lapsista keskittyvät yhtäältä lasten "tuottavuuteen", toisaalta rahoihin, joita lapsiin on investoitu, ja kolmanneksi lasten epäonnistumiseen heille asetettujen vaatimusten täyttämässä.

- 5) Etnografiset menetelmät ovat lapsitutkimuksen kehittämisessä keskeisiä. Ne mahdollistavat lasten osallistumisen suuremmin tiedon tuotantoon kuin kokeelliset ja survey-menetelmät.
- 6) Lapsitutkimuksen uusi paradigma rekonstruoii yhteiskunnallista lapsuutta. Sitäkään ei voi pitää lapsuuden "neutraalina kommentoijana".

James ja Prout (1997a, 9) painottavat, että paradigma on vielä keskeneräinen, karkea ja alati muuttuva. Lisäksi on vielä monia esteitä voitettavana ennen kuin on mahdollista muodostaa yhtenäinen ja kestävä sosiologisen lapsitutkimuksen teoria. Uuden paradigman avainkohdat antavat kuitenkin jo viitteitä sosiologisen lapsitutkimuksen kahdesta perusoletuksesta. Näistä ensimmäisen mukaan *lapsuus on sosiaalinen konstruktio* (Lallukka 1993, 6; ks. myös Boyden 1997, 203; James & Prout 1997a; Jenks 1992, 11 - 12, 23; Qvortrup 1994a, 14 - 15; Solberg 1997, 126) ja toisen mukaan *lapset ovat "sosiaalisia toimijoita, jotka aktiivisesti konstruoivat omaa elämänsä"* (Lallukka 1993, 7; ks. myös James & Prout 1997a, 27; Solberg 1997, 126). Nämä kaksi perusolettamusta tulevat tavalla tai toisella esiin sosiologisen lapsitutkimuksen piiriin lukeutuissa esityksissä, minkä vuoksi niihin syvennytään tarkemmin kahdessa seuraavassa alaluvussa.

3.2 Lapsuus sosiaalisena konstruktiona

Kuva lapsuudesta "yksilöllisenä, psykologis-fysiologisena kehitysasteikkona, jonka määränpäänä on aikuisuus" (Lallukka 1993, 1) ei välttämättä kerro koko totuutta. Jotta lapsista saataisiin kokonaisvaltaisempi kuva, on fyysisten ja psyykkisten ulottuvuuksien lisäksi välttämätöntä pyrkiä hahmottelemaan lapsen paikkaa yhteiskunnallisissa rakenteissa (Alanen & Bardy 1990, 9). Sosiologiselle lapsitutkimukselle onkin ominaista tarkastella lapsuutta myös "sosiaalisena konstruktiona, jonka sisältö määräytyy ajallisesti ja paikalli-

sesti” (Alanen 1988, Hirsjärven & Huttusen 1995, 131 mukaan), eikä pelkkänä elämänvaiheena (Qvortrup 1994a, 17). Kiinnostuksen kohteena ovat tällöin mm. “erilaiset lasten alakulttuurit, lasten arkielämän tarkastelu, lapsen sosiaalisuuden uudelleenarviointi ja kulttuurisen kontekstin esiinnostaminen lapsen kehitysmallien tarkastelussa” (Hirsjärvi & Huttunen 1995, 131).

Lapsuuden ymmärtäminen sosiaalisena rakenteena (Jenks 1992, 11 - 12, 23; Solberg 1997, 126) on yhteydessä ajattelutapaan, jonka mukaan lapsuus ei ole suinkaan luonnollinen ilmiö (Jenks 1992, 12), eikä ole olemassa mitään "todellista lasta" (James & Prout 1997a, 26). Lapsuus ei ole mikään pysyvä rakenne, vaan se muuttuu ja kehittyy samojen tekijöiden vaikutuksesta kuin kaikki muukin yhteiskunnassa (Qvortrup 1994a, 15). Lapsuus nähdäänkin historiallisena, kulttuurisena ja sosiaalisena konstruktiona (emt. 1994a, 15), joka saa erilaisia muotoja ajan, paikan ja tilanteen mukaan (Boyden 1997, 203; Solberg 1997, 126).⁷ Lapsuuden tarkastelu fyysisten ja psyykkisten ulottuvuuksiensa lisäksi myös sosiaalisena konstruktiona on johdattanut monet tutkijat uusien ja perustavaa laatua olevien kysymysten äärelle: "Miten lapsuus tuotetaan yhteiskunnallisesti? Mitä yhteiskunta tekee lapsille ja lapsilla? Millaisten historiallisten ja kulttuuristen prosessien kautta ja kenen toimesta lasten yhteiskunnallinen paikka on määritelty?" (Lallukka 1993, 6.)

3.3 Lapsiperspektiivi

Sosiologisen lapsitutkimuksen toisen perusoletuksen mukaan lapset ovat "sosiaalisia toimijoita, jotka aktiivisesti konstruoivat omaa elämäänsä" (Lallukka 1993, 7). Vaikkei tätä perusoletusta sosiologisessa lapsitutkimuksessa suoranaisesti aina ilmaistaakaan, se

⁷ Vertaamalla lapsuutta eri kulttuureissa tai vaikka saman kulttuurin sisällä eri aikoina voidaan nähdä, että on perusteetonta puhua muuttumattomasta, universaalista lapsuudesta (Jenks 1992, 12; Qvortrup 1994a, 20). Esimerkiksi 6-vuotiasta pidetään meidän kulttuurissamme hoivan kohteena, kun taas kehitysmaissa saman ikäinen saattaa olla jo perheenpää ja muiden perheenjäsenten toimeentulosta vastaava (Boyden 1997, 203).

tulee kuitenkin näkyviin kahdessa yhteydessä. Ensinnäkin perusoletus näyttäytyy kriittisissä, jota kohdistetaan perinteiseen lapsitutkimukseen ja toisaalta tavassa, jolla lapsia tutkitaan ja jolla heihin suhtaudutaan.

Sosiologisen lapsitutkimuksen edustajat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, ettei lapsia ole tarkasteltu omana itsenään: ajattelevina ja sosiaalisina toimijoina. Harriet Strandellin (1992, 19 - 23) mukaan lapset eivät ole näkyneet tutkimuksissa, vaikka heitä onkin tutkittu paljon - he ovat olleet ainoastaan "poissaolevina läsnä", "mykkä kohde" tai "marginaalinen ryhmä". Jos lapsista ja lapsuudesta kuitenkin halutaan päästä paremmin selville, on luonnollista, että tiedon pitäisi silloin myös välittyä suoraan lapsilta itseltään eikä vain aikuisten kautta (Lallukka 1993, 7).

Perinteisen lapsitutkimuksen menettelytavoille on perustelunsa. Ensinnäkään siinä ei uskota lapsiin pätevinä tiedontuottajina. Heidän sanavarastoaan pidetään liian suppeana, heillä ei ole riittävästi keskittymiskykyä tai abstraktioiden tajua, he eivät pysty prosessoimaan aikuisten tavoin menneitä, nykyisiä ja tulevia tapahtumia jne.⁸ Kuten edellä on tullut ilmi, tällaisella aikuiskeskeisellä ajattelutavalla on vaaransa. Asiat nähdään vain aikuisten näkökulmasta, jolloin jotain oleellista lapsuudesta saattaa jäädä huomaamatta. Jos lapsitutkimusta halutaan tehdä niin, että lapsia tutkitaan omana itsenään, eikä vain sellaisina kuin he ovat aikuisten näkökulmasta, ainoa mahdollisuus on "laskeutua" aikuisen roolista ja tehdä tutkimusta lasten itsensä ehdoilla. Gary Fine ja Kent Sandstrom (1988, 10) huomauttavatkin, että aikuisten pitäisi muistaa kunnioittaa lasten perspektiiviä, sillä se ei välttämättä ole sama kuin aikuisilla (ks. myös de Saint-Exupéry 1995, 9 - 11). Tasa-arvoinen suhtautuminen lapsiin tutkimuskohteena jää kuitenkin usein näennäiseksi. Tästä ovat merkinä lukuisat aikuisten perspektiivistä tehdyt tutkimukset, jotka esittävät pohjimmiltaan vain aikuisten tavan konstruoida lasten sosiaalista maailmaa, mikä ei kuitenkaan ole yhtenevä lasten oman konstruoinnin kanssa (Waksler 1991, 71).

Toinen selitys sille, miksi lapset jäävät "mykiksi" perinteisessä lapsitutkimuksessa liittyy etnosentrisyyteen. Lasten toiminnan, kokemusten ja mielipiteiden huomioimista ei pidetä tarpeellisena, koska aikuiset uskovat tuntevansa lapset, jotka elävät kulttuurin valtavirrassa aikuisten mukana (Fine & Sandstrom 1988, 34). Fine ja Sandstrom (1988, 19) kuitenkin painottavat, että fyysinen läheisyys ei ole suoraan verrannollinen sosiaaliselle

⁸ Ks. tarkemmin mistä tahansa psykologian perusteorioita käsittelevästä teoksesta (esim. Crain 1992; Kuusinen 1995; Sugarman 1990).

läheisyydelle. Siitä huolimatta jopa tiedemaailmassa saatetaan uskoa, että tutkijan on mahdollista ymmärtää lapsia riittävän hyvin, koska hän on itse ollut lapsi ja hän näkee usein lapsia (emt. 1988, 33 - 35; ks. myös Mandell 1991, 43). Tällainen ajatusrakennelma ei ole kuitenkaan pätevä, sillä lapsuus on alati muuttuva, historiallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen konstruktio, jonka muotoon vaikuttavat aika-, paikka- ja tilannetekijät (Boyden 1997, 203; Qvortrup 1994a, 15; Solberg 1997, 126).

Sosiologinen lapsitutkimus on pyrkinyt tietoisesti keskittymään lapsiin pätevinä tiedontuottajina. Taustalla on huomio siitä, että lapsilla on paljon tietoa, joka on jäänyt kartoittamatta ja analysoimatta (Lallukka 1993, 7). Kun lapset osallistuvat arkielämän toimiin, heille kertyy kokemuksia ensinnäkin sosiaalisista suhteista, joiden piirissä he päivittäin elävät sekä toisaalta yhteiskunnallisesta positiosta, joka organisoii heidän arkeaan (Lallukka 1993, 7).

Jotta lapsia koskeva relevantin tiedon saaminen turvattaisiin, sosiologisessa lapsitutkimuksessa on pyritty ottamaan huomioon lapsiperspektiivi tutkimusta tehtäessä. Lapsiperspektiivi voidaan ymmärtää kaksitasoisena käsitteenä. Sillä tarkoitetaan suppeassa mielessä lapsinäkökulmaa (ks. Ritala-Koskinen 1996b, 138), lasten omia mielipiteitä. Konkreettisesti lapsiperspektiivin (suppeassa mielessä) huomioon ottaminen tarkoittaa siis lasten kuuntelemista, sitä että lapsille annetaan mahdollisuus näyttäytyä omana itsenään. Laajassa merkityksessä lapsiperspektiivin huomioon ottamisella viitataan puolestaan siihen ajattelutapaan, että "lapsuus on merkityksellisenä läsnä ja tutkittavissa kaikkialla yhteiskunnassa" (Ritala-Koskinen 1996a, 83). Itse asiassa lapset ovat niin merkittävä osa yhteiskuntaa ja yhteiskunta lapsuutta, ettei niiden tarkastelu toisistaan erillisinä ole kovinkaan mielekäs kokonaisvaltaisen ymmärtämisen kannalta.

Sosiologisen lapsitutkimuksen sekä itse asiassa koko uuden lapsitutkimuksen pyrkimys lapsiperspektiivin sisältävän tutkimuksen tekemiseen ei ole kumonnut sitä tosiasiaa, että lapsiperspektiiviä ei ole otettu riittävästi huomioon perinteisessä lapsitutkimuksessa (Qvortrup 1994a, 26; Ritala-Koskinen 1996b, 136). Jos tutkimuksen tekeminen olisi itseisarvo ja ainoa päämäärä, lapsiperspektiivin puuttuminen olisi ainoastaan tutkimuksen kentällä variaatiota tuottava tekijä. Koska tiede kuitenkin palvelee (tai ainakin sen pitäisi palvella) muitakin kuin itseään, lapsiperspektiivin puuttumisella on vakavampia seurauksia. Voidaan esimerkiksi kysyä, mikä vaikutus lapsiperspektiivin "unohtamisella" on lapsia koskevien tilastojen kautta (ks. esim. Qvortrup 1997; Sauli

1992) poliittiseen päätöksentekoon (ks. esim. Bardy 1992; Qvortrup 1994a) sekä lastensuojeluun (ks. esim. Holopainen & Tiihonen 1997). Jo pelkästään tämän esimerkin pohjalta on perusteltua väittää, että lapsiperspektiivin huomioon ottamisella voidaan vaikuttaa lasten asemaan ja arvostukseen - toisin sanoen siihen, miten hyvin lasten "ääni" todella tulee kuuluviin niin tieteissä kuin laajemminkin yhteiskunnassa.

Koska lapsia on pidetty piagetilaisen ajattelutavan mukaan liian egosentrisinä (Pollard 1987, 96 - 97) ja sitä kautta myös epäpätevinä havainnoimaan omaa elämäänsä (Ritala-Koskinen 1996a, 81), nousee mieleen epäily, voiko lapsia ylipäätään edes tutkia lapsilähtöisesti. Perinteisessä lapsitutkimuksessa lapsia onkin "pidetty kyvyttöminä jäsentämään maailmaansa ja heidän tuottamaansa tietoa on pidetty virheellisenä tai vähintään epäluotettavana tieteellisiin tarkoituksiin" (Ritala-Koskinen 1996b, 136). Sosiologinen lapsitutkimus on kuitenkin halunnut muuttaa näitä yleisesti vallalla olevia käsityksiä ja ottaa lapset vakavasti, oman elämänsä asiantuntijoina (emt. 1996b, 137; ks. myös Alanen 1992; James & Prout 1997b). Tämä pyrkimys johtuu siitä huomiosta, että lapsitutkimuksella ei itse asiassa ole muita vaihtoehtoja, sillä "ainoastaan lapset itse tietävät, millaista se [lapsuus] todella on" (Strandell 1992, 23). Haasteellisuudestaan huolimatta tällaisen lapsiperspektiivistä tehtävän tutkimuksen tekeminen ei kuitenkaan ole mahdotonta. Lopujen lopuksihan kysymys on vain siitä, että tutkimusta pitää tehdä lasten ehdoilla, täytyy pyrkiä asettumaan lasten asemaan ja käyttää sopivia menetelmiä.

Koska lapsitutkimuksen tarkoituksena on selvittää hienojakoisia ja herkkiä asioita, "kovat menetit" eivät ole kaikkein soveliaimpia - huolimatta siitä, että niitä on tähän mennessä käytetty paljon (Alderson 1993, 57 - 59). Monen uuden lapsitutkimuksen edustajan mielestä tutkittavan ilmiön kokonaisvaltaisen ymmärtämisen kannalta riittävän syvälle porautuvia "pehmeitä" tutkimusmenetelmiä ovat haastattelu (Alderson 1993; Rossiter 1994) ja nimenomaan osallistuva havainnointi (Alderson 1993; Davies 1989; Fine & Sandstrom 1988; Mandell 1991; Pollard 1987).

Soveliaan tutkimusmenetelmän valinta ei kuitenkaan yksinään takaa tyydyttävää lopputulosta, jos lapsiperspektiivi todella halutaan ottaa huomioon. Lapsitutkimuksessa ongelmana on nimittäin usein etnosentrisyys (Fine & Sandstrom 1988, 9 - 10, 35; Mandell 1991, 39 - 40): miten kaksi erilaista kulttuuria on ylipäätään mahdollista yhdistää (Pollard 1987, 100 - 101)? Lapsitutkimuksessa kysymys on siitä, miten tutkija onnistuu irrottautumaan aikuiskeskeisestä näkökulmastaan ja "hyppäämään lasten maailmaan".

Kahden kulttuurin välisen rajan hämääminen onnistuu parhaiten siten, että lapsitutkija toimii samoin kuin antropologit: tutkijan pitää unohtaa kuviteltu ylemmyytensä ja ryhtyä tarkastelemaan asioita tutkittavien silmin.⁹

Lapsiperspektiivin huomioon ottava tutkimus vaatii tutkijalta nimenomaan kahdesta aikuisille ominaisesta piirteestä luopumista. Ensinnäkin tutkijan pitää pyrkiä madaltamaan aikuisten ja lasten välille rakennettuja ikä- ja auktoriteettirajoja. Tämä onnistuu mm. siten, että tutkija valitsee perinteisen "tutkijaroolin" sijasta "kaveriroolin" (Fine & Sandstrom 1988, 17; Mandell 1991, 39.) Toinen asia, mitä lapsitutkijalta vaaditaan, on kunnioitus ja hyväksyntä (Fine & Sandstrom 1988, 17; Pollard 1987, 101 - 103). Tutkijan pitäisi vain hyväksyä toinen kulttuuri: vaikka lasten mielenkiinnon kohteet ja tavat jäsentää elämäänsä olisivatkin erilaisia kuin aikuisilla, ei lasten pitäminen aikuisia vähempiarvoisina ole perusteltua (Bardy 1990, 3; Lallukka 1993, 15). Jos lapsitutkimusta tehdään soveliaain menetelmin ja asentein, tutkijalla on mahdollisuus saada - jos hän on itse osoittautunut luottamuksen arvoiseksi (Fine & Sandstrom 1988, 9 - 35) - lapsia koskevaa tietoa, jota ei aikaisemmin ole onnistuttu tavoittamaan.

Lasten tutkiminen lapsiperspektiivistä mahdollistaa heidän näkemisensä omana itsenään, "sosiaalisina toimijoina, jotka aktiivisesti konstruoivat omaa elämäänsä" (Lallukka 1993, 7). Vaikka lapset elävät omaa, erilaista elämäänsä, he ovat kuitenkin jatkuvassa vuorovaikutuksessa aikuisten ja sitä kautta koko yhteiskunnan kanssa (Strandell 1995, 53). Näin lapsiperspektiivin huomioon ottamisesta on hyötyä ainakin kahdella tavalla: Ensinnäkin päästään paremmin näkemään, millaista on todella olla lapsi. Toisaalta taas lasten tunteminen omana itsenään auttaa näkemään ja ymmärtämään paremmin koko yhteiskuntaa ja sen osa-alueita perheestä koululaitokseen ja kasvatuksesta sosiaalistamiseen.

⁹ Vrt. esimerkiksi tapaa, jolla antropologit suhtautuivat tutkimuksen kohteena olleisiin vieraisiin kulttuureihin aikaisemmin (ks. esim. Edvard Westermarck, Émile Durkheim) ja millaisella asenteella tutkijat lähtevät kentälle nykyään. Tällöin voidaan nähdä, millaiset vaikutukset uudenaikaisella asennoitumisella on ollut mm. tutkittavista saatavan tiedon määrään ja laatuun, heitä kohtaan osoitettuun arvostukseen, oman kulttuurin kehittyneisyyden illuusioon.

4 SOSIOLOGINEN LAPSITUTKIMUS JA LAPSIKÄSITYKSET

4.1 Lapsikäsitteet osana sosiologista lapsitutkimusta

Muiden lapsitutkimuksen osa-alueiden tavoin siis myös sosiologinen lapsitutkimus on pyrkinyt omalta osaltaan edistämään lapsitutkimusta. Edellisen luvun pohjalta voi nähdä, että lapsitutkimusta onkin pyritty kehittämään nimenomaan ottamalla lapsiperspektiivi entistä enemmän huomioon. Lasten tutkiminen heidän omasta näkökulmastaan on vaatinut muutoksia lapsiin ja lapsitutkimukseen suhtautumisessa: Yhtäältä lapsiperspektiivin huomioon ottaminen on edellyttänyt lasten samanarvoisina pitämistä sekä heidän oman elämänsä asiantuntijuuteen luottamista. Toisaalta vaatimuksena taas on ollut se, että lapsia on tarkasteltu muidenkin kuin psykologisten ja fysiologisten tekijöiden osalta. Muutosta lapsitutkimukseen on tuonut se, että uudenlaisen lähestymistavan ansiosta lapsuus ei enää olekaan näyttäytynyt niin "automaattisesti" luonnollisena ja pysyvänä rakenteena (Jenks 1992, 12), vaan ennemminkin muuttuvana historiallisena, kulttuurisena ja sosiaalisena konstruktiona, joka on tutkimisen arvoinen jo omana itsenään (James, Jenks & Prout 1998, 4; Qvortrup 1994a, 15).

Uudet asenteet, ajattelutavat ja tulokset ovat kuitenkin löytäneet tiensä vain marginaalisen, asiaan vihkiytyneen joukon käsiin (ks. esim. Marin 1996, 11 - 18). Jos so-

sociologinen lapsitutkimus haluaa näkemyksiään lapsista ja lapsitutkimuksen tekemisestä laajaan tietoisuuteen lapsitutkimuksen kentällä, yhtenä varteenotettavana vaihtoehtona saattaisi olla *tilan luominen omille* (lapsiperspektiivin huomioon ottaville) *tutkimuksilleen ja tutkimustuloksilleen*. Tällaiselle tilan tekemiselle on kuitenkin ainakin kolme esitettyä: Ensinnäkin sosiologisen lapsitutkimuksen pitäisi voittaa suuren yleisön luottamus, eikä se suinkaan ole helppoa ja nopeaa. Toisaalta sen tulisi osoittaa olevansa merkittävästi parempi kuin kilpailijansa. Kolmanneksi tilan tekemistä hankaloittaa se, että perinteisen lapsitutkimuksen (varsinkin kehityspsykologian) asema lapsitutkimuksen kentällä on vahva ja hallitseva (ks. esim. Hirsjärvi & Huttunen 1995, 131; James, Jenks & Prout 1998, 4 - 21). Näistä vaikeuksista olisi kuitenkin tärkeintä voittaa viimeinen, sillä silloin kahdesta muusta pääsee luultavasti eroon ikään kuin samalla vaivalla. Sen vuoksi sosiologisen lapsitutkimuksen kannattaisikin ehkä pyrkiä luomaan tilaa itselleen horjuttamalla perinteisen lapsitutkimuksen ja sille ominaisten näkemysten asemaa.

Sosiologisen lapsitutkimuksen yhtenä vaihtoehtona tilan luomisessa on käydä "taisteluun" asiansa puolesta. Se ei kuitenkaan ole suositeltava tapa, sillä tutkimusta voidaan edistää myös hienotunteisemmin ja sofistikoituneemmin. Turvallisempaa ja tehokkaampaa olisikin edetä niin sanotusti keittiön kautta: tässä tutkielmassa nimittäin oletetaan, että sosiologinen lapsitutkimus pystyy luomaan tietä omalle "totuudelleen" ja samalla välttymään vastakritiikiltä keskittymällä kritisoinnin, korjaavan tutkimuksen ja uusien käsitteiden luomisen lisäksi vallitsevien, *lapsia koskevien käsitysten purkamiseen*. Purkamisella viitataan tässä siihen, että sosiologiselle lapsitutkimukselle saattaisi olla eduksi nostaa vakiintuneet lapsia koskevat käsitykset (lyhyesti *lapsikäsitteet*) tarkasteltaviksi, kritisoitaviksi ja sitä kautta mahdollisesti kumottaviksi. Lyhyesti ilmaistuna kyse on siitä olettamuksesta, että sosiologinen lapsitutkimus saisi luotua tilaa ja uskottavuutta sekä itselleen että lapsikäsitteilleen purkamalla vajavaisiksi näkemiään, yleisesti esiintyviä lapsikäsitteitä.

Ennen siirtymistä siihen, miten purkaminen tapahtuu ja miksi se ylipäättään on tarpeellista, on syytä perehtyä hieman tarkemmin lapsikäsitteeseen. Lapsikäsitteeseen on terminä sidoksissa ihmiskäsitteeseen. Sirkka Hirsjärvi (1984, 74) määrittelee ihmiskäsitteet "ihmisiä koskevien uskomusten, tietojen ja arvojen järjestelmäksi". Ihmiskäsitteissä on siis kysymys ihmisen tajunnassa tai mielessä olevasta tai tieteessä vallitsevasta (usein hypoteettisesta) näkemyksestä siitä, "mitä ja millainen ihminen on ja mitä

ihminen voi tehdä itsestään” (Hirsjärvi 1984, 74; ks. myös Patrikainen 1997, 48). Lapsikäsitusten, jotka ovat Patrikaisen (1997, 50) mukaan lapsiin liittyviä ihmiskäsityksiä voidaan tällöin nähdä käsittelevän mm. sitä, millaisia ominaisuuksia lapsilla katsotaan olevan, miten lapset eroavat aikuisista, mitä tarpeita, kykyjä ja puutteita lapsilla uskotaan/tiedetään olevan, milloin ja mihin lapsuuden katsotaan päättyvän.

Lapsia koskevista käsityksistä puhuttaessa käytetään usein sellaisia termejä kuten kuvat ja konstruktiot.¹⁰ Termien vaihteleva käyttö on kuitenkin ymmärrettävää, koska niiden käytöstä ei ilmeisesti ole olemassa yhdenmukaisia sääntöjä (tai ainakaan niitä ei noudateta). Sirkka Hirsjärvi ja Satu Perälä-Littunen (1998, 10) ovatkin huomauttaneet, että (jopa) tutkijat saattavat käyttää hyvinkin erilaisia termejä synonyymeinä tarkoittessaan samaa asiaa. Tällöin esimerkiksi termin *beliefs* (uskomukset) rinnalla ja sijasta käytetään useita muita termejä (ideas, thinking, perspectives, perceptions, schemes, knowledge, expectations, conceptions, naive theories, views, attitudes, judgements, images, social cognitions) (Hirsjärvi & Perälä-Littunen 1998, 10).

Koska lapsikäsitteitä esittävät kaikki tahot yksilöistä instituutioihin, niiden muodostuminen on monimutkainen ja monitasoinen prosessi. Ahosen (1996, 114 - 116) mukaan ihminen liittää mielessään olioita ja tapahtumia selittäviin yhteyksiin ja muodostaa näin koetuista ilmiöistä käsityksiä. Yksilön henkilökohtaisten mielipiteiden, kokemusten, tunteiden ja tietojen lisäksi lapsikäsitteisiin vaikuttavat yliyksilölliset tekijät. Lapsikäsitteet ovatkin aina sekoitus myös kulttuurisia, uskonnollisia, tieteellisiä ja poliittisia näkemyksiä, jotka ilmenevät nimenomaan lapsia koskevissa yhteiskunnallisissa järjestelyissä. (Hendrick 1990, 56; ks. myös Therborn 1991, 14.)

Lapsikäsitteiden purkamisessa oleellisinta on vallitsevien lapsikäsitteiden sekä niiden muodostumiseen vaikuttaneiden tekijöiden selvittäminen. Tällainen selvitystyö on tärkeää siksi, että sen avulla voidaan paremmin ymmärtää lapsikäsitteitä - mikä on puolestaan oleellinen edellytys niiden kritisoinnille ja vajavaisuuksien osoittamiselle. Tässä tutkielmassa ehdotetaan, että sosiologisen lapsitutkimuksen kannattaisi selvittää ja sitä kautta purkaa tutkimustensa pohjalta vajavaisiksi näkemäänsä lapsikäsitteitä, jos se haluaa erottautua muusta lapsitutkimuksesta, horjuttaa perinteisen lapsitutkimuksen valta-ase-

¹⁰ Toisissa yhteyksissä puhutaan esimerkiksi lapsuuskuvista (Alanen & Bardy 1990, 10) ja lapsuuskonstruktiosta (Lallukka 1993, 18 - 19). On kuitenkin huomattava, että lapsi-käsite ymmärretään tässä tutkielmassa laajana käsitteenä, joka pitää sisällään myös lapsuus-käsitteen (ks. tarkemmin luku 2.1).

maa ja saada yleistä huomiota osakseen. Samalla se voisi tietysti luoda tilaa omien (lapsiperspektiivin aikaisempaa paremmin huomioon ottavaan tutkimukseen perustuvien) lapsikäsitystensä *rakentamiselle*.

Vallitsevien lapsikäsitysten ja niiden syntyyn vaikuttaneiden tekijöiden selvittämistä voidaan sosiologista lapsitutkimusta tukevien syiden lisäksi perustella myös filosofisilla, yhteiskunnallisilla ja ennen kaikkea inhimillisillä syillä. Koska joillain lapsikäsityksillä ei välttämättä edes ole mitään tekemistä sen kanssa, millaisia lapset ovat omana itsenään, on filosofiselta kannalta katsottuna eettisesti arveluttavaa ja perusteetonta pitää tiukasti kiinni (jopa) virheellisistä lapsikäsityksistä.¹¹ Sen vuoksi lapsikäsitysten selvittämistä, virheellisten purkamista ja - toivon mukaan - totuudenmukaisempien lapsikäsitysten rakentamista voidaanakin perustella eettisillä syillä: purkamisen seurauksena lapsilla nimittäin on ainakin aikaisempaa paremmat mahdollisuudet päästä näkyviin tasa-arvoisesti omana itsenään eikä vain sellaisina kuin aikuiset heidät näkevät.¹²

Filosofiselta kannalta katsottuna lapsikäsitysten selvittäminen ja purkaminen on perusteltua myös siitä yksinkertaisesta syystä, että mitään asiaa ei pitäisi hyväksyä kyselemättä - filosofiassa on nimittäin oleellisempaa hyvien kysymysten esittäminen kuin "oikeiden" vastausten löytäminen. Vallitsevien lapsikäsitysten tarkastelulla halutaankin tuoda muutosta ensinnäkin siihen, että lapsikäsitykset ovat tähän mennessä saaneet perusteettomasti olla niinkin koskemattomina, että voitaisiin jopa puhua lapsimyytistä (Alderson 1993, 57).¹³ Toisaalta tarkastelulla on haluttu kiinnittää huomiota siihen, että kritiikittömyyden seurauksena lapsista puhutaan usein tietämättä aina edes kenestä oikeastaan puhutaan (ks. esim. Jenks 1992).

Lapsikäsitysten ja niiden taustalla olevien tekijöiden selvittäminen on perusteltua myös yhteiskunnallisista syistä. Koska ihmisten keskustelukäytäntöihin ja käsitteisiin vai-

¹¹ Yhteiskunnassa on varmasti vallalla paljon käsityksiä, joiden totuudellisuudesta ei ole mitään takeita ja joita ei ole edes pyritty perustelemaan. Esimerkiksi miehisyttä on Jouko Huttusen (1993, 81 - 82) mukaan monenlaista, mutta valtaan nousee ajasta, paikasta ja tilanteesta riippuen yleensä vain yksi käsitys "oikeasta" miehisydestä.

¹² Sosiologisen lapsitutkimuksen toiveikkuutta lisäävät varmasti muiden vastaavien tutkimusaluiden kokemukset. Esimerkiksi gerontologinen ja etnisten vähemmistöjen tutkimus on selvästi muuttanut monia näitä ryhmiä koskevia, virheellisyydestään huolimatta luotuneita käsityksiä, joten sosiologisella lapsitutkimuksella on varmasti samanlaiset mahdollisuudet muuttaa vallitsevia lapsikäsitteitä.

¹³ Usein puhutaan myös äitimyytti-käsitteestä, jolla on selviä yhteyksiä lapsimyytti-käsitteeseen, sillä äidin ja lasten katsotaan yleisesti muodostavan yhtenäisen, mystisen ja koskemattoman kokonaisuuden (ks. esim. Chodorow & Contratto 1992, 191 - 214).

kuttamalla voidaan ilmeisesti saada aikaan muutoksia myös yhteiskunnassa ja ihmisissä, ei ole merkityksetöntä, millaisia lapsikäsitteitä yhteiskunnassa muodostetaan ja pidetään yllä (ks. esim. Davies 1989, xi, 13 - 14). Lapsikäsitteiden selvittäminen ja vääristyneiden käsitteiden purkaminen on tärkeää siksi, että niillä tuntuu usein olevan yhteiskunnassa jopa suurempi painoarvo kuin sillä, millaisia lapset todella ovat. Koska siis vallitsevilla lapsikäsitteillä on luultavasti hyvin paljon vaikutusta siihen, miten lapsiin suhtaudutaan ja sitä kautta taas mm. lapsia koskevaan poliittiseen päätöksentekoon ja tutkimukseen, olisi lasten (niin yksilöinä kuin yhteiskunnan jäseninä) tasa-arvoisuuden kannalta toivottavaa, että nämä käsitteet vastaisivat mahdollisimman hyvin todellisuutta.

Neljäntenä ja tärkeimpänä laajasti katsottuna perusteluna lapsikäsitteiden selvittämiselle ja purkamiselle voidaan kuitenkin pitää inhimillisiä syitä. Tällainen toiminta on inhimillisesti perusteltua ensinnäkin siitä syystä, että siten voidaan todennäköisesti parantaa lasten asemaa väestöryhmänä. Lapsikäsitteiden oikaisemisella pyritään nimittäin siihen, että lapset nähtäisiin mieluummin omana itsenään l. nykyhetkessä elävinä, sosiaalisina toimijoina kuin vain menneisyyden ja tulevaisuuden kautta merkityksensä saavina, passiivisina marionetteina. Asennoitumisessa tapahtuneiden lapsimyönteisten muutosten seurauksena lapsia taas luultavasti kohdeltaisiin erilaisena, mutta kuitenkin tasa-arvoisena ja sellaisenaan erikoislaatuisena ryhmänä. Toisaalta lapsikäsitteiden selvittäminen ja purkaminen on perusteltua siitä syystä, että jos vallitsevat lapsikäsitteet ovat vääristyneitä ja vajavaisia, on todennäköistä että lapsia kohdellaan ja heihin suhtaudutaan myös yksilötasolla tavalla, jota he eivät ole ansainneet (ks. esim. Freese 1992). Lapsikäsitteitä tarkastelemalla ja virheellisiä käsitteitä purkamalla pystytään kuitenkin pääsemään ainakin osittain eroon lapsia ohjailevista, virheellisistä lapsikäsitteistä ja tekemään samalla tilaa uusille lapsikäsitteille. Tällöin lapsilla on myös yksilöinä - ainakin aikaisempaa - suuremmat mahdollisuudet tulla kohdelluksi ja hyväksytyksi omana itsenään.

Edellä esitellyistä selvitystyön perusteluista voidaan tässä yhteydessä pitää tärkeimpänä kuitenkin ensimmäistä, sillä tämän tutkielman perimmäisenä tarkoituksena on sosiologisen lapsitutkimuksen edistäminen. Vaikka sosiologinen lapsitutkimus pääsisikin lapsiperspektiivin huomioon ottavan tutkimuksensa avulla lähemmäksi sitä, millaisia lapset ovat omana itsenään, eikä ainoastaan aikuisten näkökulmasta katsottuna, se ei todennäköisesti kuitenkaan yksinään mahdollista sosiologisen lapsitutkimuksen nousua menestyksekkääksi ja huomattavaksi lapsitutkimuksen osa-alueeksi. Sen pitäisi myös löytää ti-

laa tälle omalle "totuudelleen". Koska perinteisen lapsitutkimuksen isännöimällä lapsitutkimuksen kentällä ei taida olla kovinkaan paljon tilaa uusille yrittäjille, sosiologisen lapsitutkimuksen yhdeksi varteenotettavaksi mahdollisuudeksi jää tilan luominen vallitsevia lapsikäsitteitä selvittämällä ja virheellisiä purkamalla. Koska tällainen purkamista helpottava selvitystyö on tärkeydestään huolimatta kuitenkin jäänyt melko vähäiseksi (tarkemmin seuraavassa luvussa 4.2), tällä tutkielmalla yritetään edistää sosiologista lapsitutkimusta juuri tätä kautta.

4.2 Lapsikäsitteiden selvittämisen historiaa

Edellisestä alaluvusta saattoi saada sellaisen käsityksen, ettei lapsikäsitteiden selvittämistä kohtaan ole tähän mennessä tunnettu kovinkaan suurta mielenkiintoa. Vaikka lapsikäsitteiden selvittäminen ei ilmeisesti ole kovinkaan monissa uuden lapsitutkimuksen piiriin kuuluvissa tutkimuksissa ollut ensisijaisena tavoitteena, eri aikakausille ominaisten lapsuuksien selvittäminen antaa kuitenkin viitteitä siitä, millaisia lapsikäsitteitä kulloinkin on ollut vallalla. Tutkimuksen, jonka tarkoituksena on selvittää lapsuuden olemuksen kehitystä historiallisessa valossa, aloittajana pidetään usein sosiaalishistorioitsija Philippe Ariès'ta (Jenks 1992, 9; Lallukka 1993, 5). Hänen teoksessaan *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life* (1962) tarkastellaan sitä, milloin lapsuus on keksitty, miten se on näyttäytynyt mm. kielessä ja taiteessa ja millaisia lapset ovat olleet eri aikoina. Vaikka Ariès'n tutkimusta on kritisoitu monin tavoin vielä nykyäänkin, sen antina voidaan pitää uudelle lapsitutkimukselle pohjaa luoneen keskustelun käynnistämistä. (Jenks 1992, 9; Lallukka 1993, 5; ks. tarkemmin Ariès 1962.)

Ariès keskittyy lapsuuden syntyä ja muuttumista tarkastellessaan ennemminkin menneisiin vuosisatoihin kuin nykypäivään. Sen sijaan esimerkiksi Juhani Tähtinen ja Harry Hendrick kohdentavat tarkastelunsa Ariès'ta enemmän lähihistoriaan ja rajatumpaan ympäristöön. Tähtinen (1992) on tutkinut suomalaista kotikasvatusta 1800-luvun puolivälistä nykyaikaan. Aineistonsa pohjalta hän jakaa tarkastelemansa ajanjakson vii-

teen osaan - kolmeen kasvatustaliteetin kauteen ja kahteen edellisten väliin sijoittu-
vaan murroskauteen. Näitä kausia ovat 1) uskonnollisen kasvatustaliteetin kausi
(1850 - 1889), jolloin lasta kasvatettiin ensisijaisesti tuonpuoleista elämää varten, 2) kas-
vatustaliteetin murrosvaihe (1890 - 1919), jolloin lääketieteellinen ajattelu nousi us-
konnollisen rinnalle, 3) varsinainen lääketieteellisen kasvatustaliteetin kausi (1920 -
1934), 4) toinen kasvatustaliteetin murroskaus (1935 - 1955), jolloin psykologinen
tietämys lapsesta alkoi nousta lääketieteen rinnalle ja 5) psykologisen kasvatustalitee-
tin kausi, joka on jatkunut 1950-luvun puolivälistä nykypäivään. Tähtisen (1992, 1 - 2)
saamat vastaukset kasvatuksen muodoista eri aikoina antavat siis samalla selviä viitteitä
siitä, millaisina lapset on nähty eri aikoina ja millaisia tiettyjen aikakausien lapsi-ihanteet
ovat olleet.

Englantilainen Harry Hendrick (1997) on puolestaan tutkinut brittiläisen lapsuu-
den rakentumisesta ja uudelleen rakentumisesta historiallisten tapahtumien valossa. Hän on
tutkimuksellaan osoittanut, että lapsuus on ollut erilaista eri aikakausina ja erilaisten yh-
teiskunnallisten olosuhteiden vallitessa. Hendrick (1997, 34 - 62) erottelee yhdeksän
erilaista lasta 1600-luvun lopulta lähtien: 1) romanttinen lapsi, 2) evankelinen lapsi, 3)
teollistumisen lapsi, 4) rikollislapsi, 5) koulutettu lapsi, 6) psyko-lääketieteellinen lapsi,
7) hyvinvointilapsi, 8) psykologinen lapsi sekä 9) perhelapsi/julkinen lapsi. Tähtinen ja
Hendrick ovat tällä tavoin osoittaneet, että lapsuus on muuttuva konstruktio, mikä taas
on osoituksena siitä, että lapset eivät ole vain passiivisia vastaanottajia, vaan he ovat jat-
kuvassa vuorovaikutuksessa heitä ympäröivän maailman kanssa.

Edellä esitetyt tutkimukset ovat esimerkkejä siitä tavasta, jolla lapsia ja lapsuuden
olemuksen syntyä ja kehitystä on tutkittu. Ominaista on tällöin ollut lapsuuden kuvaami-
nen aikaan sidottuna kehityskulkuna lapsuudesta toiseen. Eri aikojen lapsia ja lapsuuksia
voidaan kuitenkin kuvata myös hieman toisella tavalla. James, Jenks ja Prout (1998) ja-
kavat lapsikäsitteet esisosiologisiin ja sosiologisiin.¹⁴ Esisosiologisilla lapsikäsitteillä
viitataan nimenomaan arkiajatteluun, perinteiseen filosofiaan, kehityspsykologiaan ja
psykoanalyysiin perustuviin lapsikäsitteisiin, joissa lasten tarkastelu sosiologian näkökul-
masta on jäänyt vähemmälle (James, Jenks & Prout 1998, 9, 22). Sosiologisilla lapsikäsi-
teillä viitataan puolestaan käsitteisiin, jotka ovat muodostuneet ennemminkin sosiolo-

¹⁴ Tässä tutkielmassa käytetyt termit perinteinen ja uusi (lapsitutkimus) ovat pitkälti analogisia
esisosiologinen ja sosiologinen (lapsitutkimus) -termien kanssa.

gisten silmälasien läpi katsottaessa ja jolloin lapsiin on kiinnitetty huomiota myös yhteiskunnallisina olentoina (emt. 1998, 22). James, Jenks ja Prout (1998, 3 - 21) luettelevat viisi erilaista esisosiologista lasta (paha lapsi, viaton lapsi, immannentti lapsi, luonnollisesti kehittyvä lapsi ja tiedostamaton lapsi) ja neljä sosiologista lasta (sosiaalisesti rakennettu lapsi, "heimolapsi", vähemmistöryhmälapsi ja sosiorakenteellinen lapsi). Jamesin, Jenksin ja Proutin jäsenitys eroaa edellä esitellyistä jaotteluista siinä mielessä, että tässä lapsuutta ei nähdä eri aikoina vallitsevien, toisistaan erillisten lapsuuksien ketjuksi. Sen sijaan lapsuudet on erotettu toisistaan vain teoreettisesti: todellisuudessa esisosiologiset ja sosiologiset lapset ovat nimittäin olemassa lomittain. Toisin sanoen se, millainen lapsi nähdään kullekin ajalle ominaisimmaksi, riippuu ennen kaikkea katsojan valitsemasta näkökulmasta sekä siitä, miten hyvin hän onnistuu perustelemaan omat näkemyksensä. (James, Jenks & Prout 1998, 21.)

Edellä on tarkasteltu esimerkinomaisesti erilaisia tapoja jäsentää lapsia ja lapsuuden olemusta historian valossa. Vaikka jäsentelyt eroavatkin toisistaan, niitä kuitenkin yhdistää yksi keskeinen huomio: lapsuus ei ole "luonnollinen" ja pysyvä, vaan ennemminkin keksitty ja muuttuva ilmiö (Ariès 1962; Boyden 1997, 203; Jenks 1992, 11 - 12, 23; Qvortrup 1994a, 14 - 15; Solberg 1997, 126). Tällaiset lapsuuden olemusta eri aikoina selvittäneet tutkimukset ovat olleet kuvaavia ja uutta tietoa lisääviä. Uudenlaisen ajattelutavan seurauksena lapsia ja lapsuutta koskevat "unikuvat" ovat alkaneet rikkoutua, minkä vuoksi lapsuutta ei ehkä enää nähdä niin automaattisesti viattomuuden, turvallisuuden ja onnen kulta-aikana (ks. esim. Ennew 1986, 18; Lallukka 1993, 4).

Vaikka lapsuuden olemusta onkin onnistuttu selvittämään, on edellä esitellyn tyyppisessä tutkimuksessa myös "vajavaisuuksia". Ensinnäkin tähänastinen tutkimus on keskittynyt pitkälti länsimaisen kulttuurin tarkasteluun. Toisaalta eri ajanjaksojen lapsuuksien jaottelu on ollut ajallisesti melko karkeaa ja epätarkkaa: eri lapsuuksien välillä on nimittäin nähty olevan useita vuosikymmeniä tai jopa vuosisatoja. Tämä on kuitenkin ymmärrettävää siinä mielessä, että yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset - käsityksissä tapahtuvista muutoksista puhumattakaan - ovat olleet usein hitaita. Kolmantena puutteena tähänastisessa lapsuuden olemusta selvittävässä tutkimuksessa on ollut yksipuoli-

nen keskittyminen lapsuuden "todellisuuden" selvittämiseen.¹⁵ Ongelmana on tällöin ollut se, että käytännön elämän kannalta monesti lapsuuden "todellisuutta" merkityksellisempien lapsikäsitteiden selvittäminen on jäänyt vähäiseksi. Neljäntenä ongelmana on se, että lapsuuksien olemuksista ei olla tähän mennessä päästy yksimielisyyteen: vaikka pieni kitka näkemysten välillä pitäisikin kehitystä yllä, ongelmalliseksi tilanne voidaan nähdä siksi, että toisistaan poikkeavat näkemykset saattavat aiheuttaa helposti myös sekaannusta ja epävarmuutta. Esimerkkinä näkemysten ristiriitaisuudesta on suhtautuminen moderniin lapsuuteen. Ariès'n (1962) mielestä nykylapsuus on taantumiskertomus, josta ovat merkinä lasten taloudellisen ja emotionaalisen riippuvuuden lisääntyminen, autonomian supistuminen ja sosiaalisen elinpiirin kaventuminen. Sen sijaan sosiaalishistorioitsija Lloyd de Mause (1974) näkee modernin lapsuuden ennemminkin nousujohteisena kehityksenä, koska nyky-yhteiskunta pystyy paremmin vastaamaan lasten tarpeisiin. Hänen mukaansa lapsuuden historia onkin ollut tähän mennessä painajaista, josta ollaan vasta nyt heräämässä. Neil Postman (1982) puolestaan näkee lapsuuden nykytilan ja tulevaisuuden erittäin huolestuttavana. Hänen mukaansa lapsuus on häviämässä kokonaan, koska massakulttuuri ja tiedotusvälineet ohjaavat lapset liian varhain aikuisten maailmaan. (Ks. myös Alanen & Bardy 1990, 9 - 10; Lallukka 1993, 6; Rosenberg 1987, 24 - 26.) Näkemysten ristiriitaisuus on siis ilmeistä mutta samalla myös väistämätöntä, sillä ne kaikki ovat todennäköisesti kuitenkin oikeassa - "Taantuminen, edistyminen, häviäminen voivat koskettaa yhtäaikaan lapsuutta sen eri puolilta. Se mitä näkee, riippuu lapsuuden tarkastelukulmasta" (Alanen & Bardy 1990, 10).

Tämän tutkielman puitteissa ei ollut mahdollista tuoda merkittävää parannusta edellä mainittuihin "vajavaisuuksiin". Esimerkiksi kulttuurisidonnaisuudesta ei pyritty eroon, sillä tarkoituksena oli nimenomaan suomalaisessa yhteiskunnassa esiintyneiden lapsikäsitteiden selvittäminen. Tutkielmassa ei myöskään yritetty tuoda selvyyttä edellä mainitun kaltaisiin ristiriitaisuuksiin, sillä tarkoituksena ei ollut "todellisuuden", vaan käsitteiden selvittäminen. Sen sijaan tämän tutkielman avulla pyrittiin rakentamaan hieman tarkempi kuvaus toisen maailmansodan jälkeisistä lapsikäsitteistä Suomessa (vrt. esim. Tähtinen 1992) sekä niiden muodostumiseen vaikuttaneista tekijöistä. Tarkemman jaotte-

¹⁵ "Todellisuus"-termi on lainausmerkeissä siksi, että vaikka lapsitutkimus on pyrkinyt löytämään vastauksia kysymyksiin *kuka on lapsi, millainen on lapsi* jne., todellisuus on paljon vaikeampi ja moniulotteisempi käsite (ks. esim. Turunen 1992).

lun lisäksi pyrittiin pääsemään selville nykyaikaisista lapsikäsitteistä, sillä aikaisemmissa tutkimuksissa on usein keskitytty ennemminkin siihen, millaisia lapset ovat olleet "joskus muinoin". Koska siis tarkoituksena oli käsitellä myös nykyhetkeä, pyrittiin samalla raottamaan tulevaisuudenkin verhoa lapsikäsitteiden osalta - sikäli kun tulevaisuuden ennustaminen ylipäänsä on mahdollista ja tarpeellista (Alasuutari 1996, 19).

4.3 Lapsikäsitteiden moninaisuus ja selvitystyön mahdollisuus

Sirkka Hirsjärven (1984) mukaan on olemassa useita aspekteja, joista ihmiskäsitteitä (ja ihmiskuvia) voidaan tarkastella: 1) tieteellinen vs. kansanomainen, 2) kollektiivinen vs. yksilöllinen, 3) ihmiskuvan merkitys, mielekkyys ja johdonmukaisuus, 4) kansalliset, alueelliset ja sosiaaliselle kerrostumalle tyypilliset omaksumistavat, 5) systemaattinen sisältö ja rakenne, 6) kielellinen ja argumentatiivinen muoto, rationaalisuusaste, 7) geneettinen historia, muuttumismekanismi ja 8) subjektiivinen uskottavuus (Hirsjärvi 1984, 76).¹⁶ Ihmiskäsitteiden tavoin myös lapsikäsitteitä voidaan tarkastella erilaisista näkökulmista, jolloin niissä todennäköisesti nähdään erilaiset asiat kiinnostaviksi. Hirsjärvi ja Perälä-Littunen (1998) ovat lasten kasvatusta ja vanhemmuutta koskevia uskomuksia selvittäviä tutkimuksia tarkastellessaan huomanneet, että (ainakin katsauksessa mukana olleissa 71:ssä tutkimuksessa) mielenkiinto kohdistui pääasiassa kolmeen seikkaan: Millaisia vanhemmat haluaisivat lasten olevan? Mitä vanhemmat ajattelevat lapsensa helppoudesta ja vaikeudesta sekä levottomuuksien syistä? Millaisia ovat vanhempien uskomukset lasten kehitymisestä ja kasvamisesta? (Hirsjärvi & Perälä-Littunen 1998, 20 - 21.) Koska tämän esityksen luonteen, tarkoituksen ja näkökulman kannalta Hirsjärven (1984) luettelemista kahdeksasta aspektista tärkeimpiä ovat ehkä ensimmäinen, toinen ja neljäs, tämä tutkielma kuuluisi Hirsjärven ja Perälä-Littusen (1998) luokittelua mukaellen selvimmin

¹⁶ Erilaisia tapoja luokitella ihmiskäsitteitä käsittelevät esim. Hirsjärvi (1984, 79 - 149) ja Patrikainen (1997, 52 - 63).

tutkimustyyppiin, jossa tarkoituksena on selvittää, millaisia lasten "tiedetään" ja toivotaan olevan.

Lapsikäsitusten selvittäminen on kuitenkin hankalaa, sillä 1) niitä on paljon, 2) ne muodostuvat monien tekijöiden vaikutuksesta, 3) niitä ilmaistaan erilaisilla tavoilla, 4) ne muuttuvat jatkuvasti ja 5) niitä esittävät monet tahot. Jokapäiväisessä elämässä tulee jatkuvasti vastaan mitä erilaisimpia lapsikäsitteitä, jotka saattavat olla jopa ristiriidassa toistensa kanssa. Tällaisen moninaisuuden taustalla on luultavasti ensinnäkin se, että jokaisella on omat mielipiteisiinsä, kokemuksiinsä, tunteisiinsä, tietoihinsä jne. perustuvat lapsikäsitteensä, joita he myös tuovat esille. Toisaalta lapsikäsitteiden moninaisuuteen vaikuttavat myös monet "yliyksilölliset" seikat, kuten kulttuuriset, uskonnolliset, tieteelliset ja poliittiset tekijät (Hendrick 1990, 56; ks. myös Therborn 1991, 14). Sen lisäksi, että lapsikäsitteitä on paljon ja ne muodostuvat monien tekijöiden vaikutuksesta, niiden moninaisuutta ja sitä kautta selvitystyön vaikeutta lisää myös se, että niitä ilmaistaan hyvin eri tavoin. Käytännössä tämä näkyy siten, että lapsikäsitteitä voi havaita lähes kaikkialla - kirjoissa, ihmisten välisessä kanssakäymisessä, lakipykälissä, tieteissä, liikenteessä, rakentamisessa, ilmeissä ja jopa vaikenemisessa. Lapsikäsitteiden moninaisuutta lisää myös se, että ne muuttuvat koko ajan. Muutosta tapahtuu ensinnäkin siksi, että niiden taustalla olevissa tekijöissä, kuten ihmisissä, olosuhteissa, arvostuksissa ja ihanteissa tapahtuu muutoksia. Toisaalta uuden lapsitutkimuksen pohjalta voidaan olettaa, että lapsikäsitteet muuttuvat myös siitä yksinkertaisesta syystä, että lapsuuskin muuttuu jatkuvasti (Boyden 1997, 203; Jenks 1992, 11 - 12, 23; Qvortrup 1994a, 14 - 15; Solberg 1997, 126).

Vaikka lapsikäsitteiden selvittäminen olisikin tärkeää sosiologiselle lapsitutkimukselle, juuri käsitteiden moninaisuus on luultavasti suurin este tällaiselle selvitystyölle. Vaikeuksista huolimatta tässä tutkielmassa uskotaan, että lapsikäsitteiden selvittämisestä on kuitenkin mahdollista suoriutua lähtemällä liikkeelle, paradoksaalisestikin, sellaisesta seikasta, joka on myös osasyynä lapsikäsitteiden moninaisuuteen: *kuka lapsikäsitteitä esittää?* Vaikka lapsikäsitteitä esittävätkin käytännössä kaikki opettajista virkamiehiin ja vanhemmista toimittajiin, yhteiskunnassa yleisesti esiintyviä lapsikäsitteitä selvitetessä kannattaisi kohdistaa tarkastelunsa yksilöitä yleisemmälle tasolle. Tällöin yhtenä mahdollisuutena olisi perustaa selvitystyö tieteiden ja arkielämän välille tehtyyn jaotteluun (ks. esim. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 20 - 23).

Tällaista jakoa noudatettaessa voitaisiin lähteä liikkeelle siitä, millaisia lapsikäsitteitä (lapsi)tieteet ovat esittäneet. *Tieteiden lapsikäsitteillä* viitataan tällöin nimenomaan perinteisen ja uuden lapsitutkimuksen esittämiin, yleisimpiin lapsikäsitteisiin. Oleellista niissä on se, että ne perustuvat tieteelliseen tutkimukseen, jonka pitäisi täyttää tietyt ehdot. Jotta tutkimus (ja sitä kautta sen lapsikäsitteet) olisi tieteellistä, tutkimuskohteen pitäisi olla täsmällinen ja määritelty, tutkimuksessa pitäisi esittää jotain uutta tai uudesta näkökulmasta, siitä pitäisi olla hyötyä muille ja siinä pitäisi osoittaa oikeaksi tai kumota esitetyt väitteet (Eco 1990, 43 - 47; ks. myös Hirsjärvi 1985, 37 - 41; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 20 - 23).

Vaikka tieteiden lapsikäsitteet antavatkin omalta osaltaan viitteitä yhteiskunnassa vallitsevista lapsikäsitteistä, niiden selvittämisellä on kuitenkin vielä tärkeämpi tarkoitus. Edellisten lukujen pohjalta on perusteltua sanoa, että perinteisen ja uuden lapsitutkimuksen näkemykset lapsista ovat luultavasti monessa suhteessa toisistaan poikkeavia. Tämän tutkielman kannalta ei kuitenkaan ole oleellista se, kumpi lapsitutkimuksen suuntaus on minkäkin lapsikäsitteiden takana, vaan oleellista on se, että tätä eroavaisuutta hyväksi käyttäen on mahdollista muodostaa yhteiskunnassa vallitsevien *lapsikäsitteiden tarkastelukehikko*. Tämä kehikko, joka koostuu lapsitieteille ominaisista, teoreettisista, toisilleen vastakkaisista ja ehkä hiukan "liioitelluistakin" lapsikäsitteistä kertoo sen, mitkä ominaisuudet ovat perinteisen ja uuden lapsitutkimuksen mukaan lapsissa oleellisimpia ja missä rajoissa lapsikäsitteet ylipäättään liikkuvat.

Tällainen lapsikäsitteiden tarkastelukehikko olisi luultavasti suureksi avuksi arkielämälle ominaisia *arjen lapsikäsitteitä* selvitettäessä. Arjen lapsikäsitteillä puolestaan viitataan tässä yhteydessä tieteiden lapsikäsitteitä subjektiivisempiin, käytännön elämään enemmän sidoksissa oleviin ja kautta yhteiskunnan vallitseviin lapsikäsitteisiin. Toisin sanoen arjen lapsikäsitteillä tarkoitetaan *yhteiskunnassa esiintyviä käsitteitä*, jotka näkyvät ja vaikuttavat kaikkialla (siis myös tieteissä), vaikkei niillä edes välttämättä ole mitään tekemistä sen kanssa, millaisia lapset tosiasiaassa ovat.

Yhteiskunnassa yleisesti esiintyviä, keskeisiä lapsikäsitteitä selvitettäessä voidaan siis käyttää apuna (lapsi)tieteiden lapsikäsitteiden pohjalta muodostettua tarkastelukehikkoa. Perusteluna tällaisen kehikon käyttämiselle on varsinkin se, että tässä tutkielmassa uskotaan, että kehikon avulla on helpompaa tarkastella systemaattisesti yhteiskunnassa esiintyviä moninaisia lapsikäsitteitä. Koska yhteiskunnassa lapsikäsitteitä kuitenkin

esittävät käytännössä kaikki (ks. edellä), ei olisi mielekästä eikä edes mahdollista tarkastella niistä läheskään kaikkia. Siksi käsitysten esittäjistä pitäisi valita jokin "edustaja", jolle ominaiset lapsikäsitukset vastaisivat riittävän hyvin sitä, millaisia lapsikäsitteitä on laajemminkin vallalla yhteiskunnassa. Lapsikäsitteitä voitaisiin tällöin yrittää selvittää esimerkiksi haastattelujen, kyselylomakkeiden, kulttuurituotteiden (kirjat, sarjakuvat, elokuvat, taideteokset) tai erilaisten asiakirjojen avulla (tarkemmin luvussa 8).

Vaikka mahdollisuuksia lapsikäsitteiden selvittämiseksi onkin useita, käytännössä selvitystyössä ilmeisesti turvaututaan vain muutamaankin menetelmään. Esimerkiksi Hirsjärvi ja Perälä-Littunen (1998, 15 - 19) ovat tarkastelussaan huomanneet, että ainakin kyselylomakkeet, haastattelut ja ns. "accuracy of perceptions"-menetelmät ovat suosittuja tapoja kerätä tietoa käsityksistä ja uskomuksista (ks. myös Niiniluoto 1994a; Suhonen 1988).¹⁷ Jos se huomio, minkä Hirsjärvi ja Perälä-Littunen (1998) tekivät tarkastelemisensa tutkimusten pohjalta pätee myös lapsikäsitteiden selvittämisessä, päädyttiin tässä tutkielmassa ilmeisesti tavallisuudesta poikkeavaan ratkaisuun: lapsikäsitteitä selvittäessä aineistona ("edustajana") nimittäin käytettiin lastenkirjoja. Lapsikäsitteitä on toki selvitetty samansuuntaisesti (tekstien avulla) aikaisemminkin, kuten näkyi mm. jo edellä (luvussa 4.2), mutta ilmeisesti sosiologisen lapsitutkimuksen, lapsikäsitteiden ja lastenkirjojen yhdistelmä ei kuitenkaan ole kovinkaan yleinen - ainakaan sen perusteella, ettei samoista elementeistä koostuvaa tutkimusta tunnu löytyvän.¹⁸ Sitä, miksi tässä tutkielmassa sitten päädyttiin juuri lastenkirjoihin, miten tutkielman aineisto valittiin ja miten valittuja lastenkirjoja käytiin läpi (luettiin, analysoitiin, tulkittiin) tarkastellaan systemaattisesti luvussa 8.

Tieteiden oleellisimmista lapsikäsitteistä muodostetun kehikon ja vallitsevista lapsikäsitteistä kertovien "edustajien" (tässä lastenkirjojen) avulla uskotaan siis olevan mahdollista päästä näkemään, millaisia käsityksiä on vallalla myös laajemminkin yhteiskunnassa. Koska sosiologisen lapsitutkimuksen tulevaisuuden kannalta on tärkeää, että vallitsevia lapsikäsitteitä ymmärrettäisiin niin hyvin, että niiden kritisointi ja purkaminen olisi mahdollista, olisi tärkeää selvittää myös *käsitysten muodostumiseen vaikuttaneita*

¹⁷ "Accuracy of perceptions"-menetelmä rakentuu pääpiirteittäin siten, että ensin tutkijat pyytävät vanhempia arvioimaan lasten menestymistä tutkijoiden muodostamassa testissä, sen jälkeen lapset käyvät läpi tämän testin ja kolmanneksi tutkijat vertaavat lasten todellista suoriutumista siihen, miten vanhemmat arvioivat lasten suoriutuvan testistä (Hirsjärvi & Perälä-Littunen 1998, 17).

¹⁸ Ks. myös Karlsson (1998, 2).

syitä. Sitä, että vallitsevien käsitysten taustalla olevia tekijöitä selvitetessä huomio kiinnitetään tässä tutkielmassa nimenomaan *yhteiskunnallisiin tapahtumiin ja tilanteisiin*, voidaan perustella kolmella seikalla: Ensinnäkin lapsikäsitukset ovat yhteydessä myös laajoihin rakenteellisiin, taloudellisiin ja kulttuurisiin tekijöihin (ks. esim. Hendrick 1990, 56; Therborn 1991, 14). Toisaalta tällä tavoin lapsitutkimus, joka on ollut melko yksilösidonnaista, voitaisiin liittää aikaisempaa enemmän yhteiskuntaan (Lallukka 1993, 5). Kolmantena perusteluna on yksinkertaisesti se, että tässä tutkielmassa pyritään muutenkin suhtautumaan asioihin *sosiologisen* lapsitutkimuksen kannalta.

Vaikka lapsikäsitysten moninaisuus aiheuttaisikin ongelmia selvitystyölle, edellä on ehdotettu ainakin yhtä menetelmää, jolla yhteiskunnassa vallitsevista lapsikäsityksistä uskotaan päästävän paremmin selville. Lyhyesti ilmaistuna tämä tiede vs. arkielämä - jaotteluun perustuva menetelmä rakentuu kolmesta vaiheesta: tarkastelukehikon rakentamisesta lapsitieteiden lapsikäsitysten pohjalta, yhteiskunnassa vallitsevien lapsikäsitysten selvittämisestä tämän kehikon ja "edustajan" (ts. lastenkirjojen) avulla sekä niiden yhteiskunnallisten tekijöiden tarkastelusta, jotka mahdollisesti löytyvät näiden vallitsevien lapsikäsitysten takaa.

5 LAPSIKÄSITYSTEN TARKASTELUKEHIKKO

5.1 Lapsikäsitusten tarkastelukehikon muodostaminen

Tässä tutkielmassa oli tarkoitus selvittää suomalaisissa lastenkirjoissa esiintyviä lapsikäsitteitä. Koska viisi vuosikymmentä kattavan tarkastelujakson aikana on luultavasti esitetty valtavat määrät erilaisia lapsikäsitteitä, selvitystyössä käytettiin apuna *lapsikäsitusten tarkastelukehikkoa*, jonka toivottiin systematisoivan tarkastelua ja helpottavan huomion kiinnittämistä (ainakin lapsitieteiden perusteella) oleellisimpiin lapsikäsitteisiin. Tässä luvussa käsitellään tarkemmin tätä kehikkoa ja sen muodostamista.

Kehikon muodostaminen perustui alunperin siihen huomioon, että perinteisen ja uuden lapsitutkimuksen lapsikäsitteet ovat monessa suhteessa toisistaan poikkeavia (ks. esim. tämän tutkielman luvut 2 ja 3). Eroavaisuutta ei ehkä kuitenkaan löydy niinkään siitä, mitä nämä käsitteet koskevat, sillä molemmissa suuntauksissa mielenkiinto tuntuu kohdistuvan pitkälti samoihin puoliin lapsissa. Sen sijaan käsitteiden väliltä löytyy eroja perinteisen ja uuden lapsitutkimuksen suhtautumisessa näihin puoliin (ks. Alanen & Bardy 1990, 10; James, Jenks & Prout 1998, 21). Koska käsitteiden välillä on lisäksi hyvin paljon eroja myös molempien suuntausten sisällä, kehikon muodostamisen kannalta ei ollut järkevää - eikä edes tarpeellista - kiinnittää huomiota siihen, kuka on esittänyt mitkin käsitteitä. Sen sijaan tarkastelukehikon kannalta oleellista oli se, että lapsiin ylipää-

tään suhtaudutaan eri tavoin tieteen kentällä. Toisistaan poikkeavien ja jopa vastakkaisen lapsikäsitusten pohjalta oli ensinnäkin mahdollista hahmottaa sitä, missä *rajoissa* lapsikäsitukset yleensä liikkuvat lapsitieteissä. Toisaalta huomion kiinnittäminen esittäjien sijasta lapsikäsitukseen itseensä mahdollisti sen näkemisen, mitkä lapsikäsitukset erityisesti nousevat tieteissä jostain syystä muita olennaisemmiksi.

Koska lapsitieteissä on kuitenkin esitetty valtavasti erilaisia lapsikäsitteitä, olisi ollut käytännössä mahdotonta päästä niistä edes alustavasti selville siten, että olisi yrittänyt käydä läpi kaikkea tähän mennessä tehtyä lapsitutkimusta. Sen vuoksi oleellisimpien lapsikäsitusten selvittämisessä lähdettiin liikkeelle uuden lapsitutkimuksen esittämästä kritiikistä ja korjaavasta tutkimuksesta. Aineistona käytettiin tällöin uuden lapsitutkimuksen eri osa-alueiden kirjallisuutta. Vaikka aineistoa voitaisiinkin kritisoida esimerkiksi yksipuolisuudesta, sen käytölle löytyy kuitenkin painavia perusteita. Sen lisäksi, että kaikkea lapsitutkimusta on täysin mahdotonta tarkastella, perusteluna käytettiin myös sitä, että uuden lapsitutkimuksen esittämisen kritiikin kautta on helpompi nähdä lapsikäsitusten "ääripää". Kritiikki nimittäin tuo melko selkeästi esille sen, mitkä muiden esittämistä käsityksistä nähdään kritisoinnin arvoiseksi, kun taas korjaava tutkimus antaa viitteitä siitä, millaiset lapsikäsitukset nähdään "oikeiksi". Kolmantena perusteluna uuden lapsitutkimuksen kirjallisuuden käytölle voidaan pitää sitä, että oleellista kehikon muodostamisen kannalta ei ollut se, kuka käsityksiä on esittänyt ja mitkä niistä ovat "tosia", vaan yksinkertaisesti se, missä rajoissa tieteiden lapsikäsitukset ylipäätään liikkuvat. Neljäntenä perusteluna oli puolestaan se, että uuden, aikaisempaa tutkimusta kehittämään pyrkivän tutkimuskirjallisuuden avulla on mahdollista selvittää nopeammin ja tehokkaammin lapsitieteiden oleellisimpia lapsikäsitteitä, sillä kritiikki pyrkii keskittymään yleensä oleellisimpaan - jolloin tarkastelu luultavasti pyörii pitkälti myös tärkeimmiksi nähtyjen lapsikäsitusten ympärillä. Lisäksi perusteluna voidaan yksinkertaisesti pitää myös sitä, että uuden lapsitutkimuksen kirjallisuus on uutta, aikaisemman tiedon päälle rakentunutta.

Koska tieteille ominaisia, tieteellisesti perusteltuja lapsikäsitteitä saatiin kuitenkin selville kymmenittäin, niihin haluttiin hakea lisää systemaattisuutta kolmella tavalla, jotta tarkastelukehikosta olisi tullut riittävän täsmällinen, selkeä ja looginen. Ensinnäkin toistensa kaltaisia lapsikäsitteitä yhdistettiin laajemmiksi (ylä)lapsikäsitteiksi, minkä seurauksena lapsikäsitusten määrä supistui kahdeksaan kappaleeseen. Näitä jäljelle jääneitä

lapsikäsitteitä olivat kehittymättömyys, erilaisuus, avuttomuus, neuvokkuus, riippuvuus, riippumattomuus, passiivisuus ja aktiivisuus. Koska nämä käsitteet ovat kuitenkin ehkä liiankin kattavia, moniselitteisiä ja yleisiä, niistä jokainen jaettiin kahteen tai kolmeen ulottuvuuteen yhtenäisen systeemin mukaan. Ulottuvuuksiin jakaminen perustui Thomas Ziehen (1992, 30) käyttämään jaotteluun, jonka mukaan nuoriso- ja ihmisiä yleensäkin tarkasteltaessa huomio voidaan kiinnittää kolmeen inhimillisen elämän tasoon, joita ovat 1) fyysinen, 2) psyykkinen ja 3) kulttuurinen taso. Näiden tasojen pohjalta jokainen kahdeksasta lapsikäsitteestä siis jaettiin erilaisiin (ja hieman eri tavoin ilmeneviin) ulottuvuuksiin sen mukaan, mitkä näistä tasoista ovat tärkeässä asemassa kunkin lapsikäsitteksen kohdalla. Kolmanneksi lapsikäsitteisiin ja varsinkin niiden rajoihin tuotiin selkeyttä ja systemaattisuutta siten, että toisilleen vastakkaiset lapsikäsitteet yhdistettiin keskenään, jolloin saatiin neljä lapsikäsitteiden vastinparia: 1) kehittymättömyys vs. erilaisuus, 2) riippuvuus vs. riippumattomuus, 3) avuttomuus vs. neuvokkuus ja 4) passiivisuus vs. aktiivisuus.

Lapsikäsitteiden tarkastelukehikon muodostaminen siis perustui pohjimmiltaan lapsitieteille ominaisten, toisistaan poikkeavien lapsikäsitteiden vastakkainasettelulle - riippumatta siitä, kuka näitä käsitteitä on esittänyt. Uuden lapsitutkimuksen kirjallisuuden pohjalta saatiin selville tieteiden oleellisimpia lapsikäsitteitä. Näiden käsitteiden pohjalta ja "systematisointitekniikoiden" avulla taas pystyttiin muodostamaan lapsikäsitteiden tarkastelukehikko, josta ilmeni ensinnäkin oleellimmat lapsikäsitteet ja toisaalta ne (teoreettiset) rajat, joiden sisällä myös vallitsevat lapsikäsitteet todennäköisesti sijaitsevat. Huolimatta siitä, että kehikko olikin pelkistetty ainoastaan neljästä vastinparista koostuvaksi, se kuitenkin piti ulottuvuuksineen sisällään käytännössä tärkeimmät lapsikäsitteet. Vaikka siis kehikon muodostamista ja itse kehikkoa voitaisiinkin kritisoida esimerkiksi yksipuolisesta aineistosta, tulkinnanvaraisuudesta ja ääripäitten "liioittelusta", tässä luvussa vastinpareittain esiteltävä lapsikäsitteiden tarkastelukehikko osoittautui joka tapauksessa oivaksi apuvälineeksi lastenkirjojen lapsikäsitteitä selvitettäessä.

5.2 Kehittymättömyys vs. erilaisuus

Lapsitieteissä tunnutaan olevan sitä mieltä, että lapset ovat *kehittymättömiä*. Heidät on tällöin nähty niin *fyysisesti*, *psykkisesti* kuin *emotionaalisesti* kehittymättömiksi olennoiksi, jotka ovat vasta kehitystapaleensa alkupuolella matkalla kohti aikuisuutta (Holopainen & Tiihonen 1997, 3; Ritala-Koskinen 1996b, 137). Lasten kehittymättömyyttä ei edes yritetä kyseenalaistaa, sillä käytännön elämä ja laaja tutkimustieto ovat selviä osoituksia siitä tosiasista, että lapset eivät vielä ole "valmiita". Sen seurauksena, että lasten kehittymättömyyttä pidetään kiistämättömänä tosiasiana, lapset usein määritellään ja ymmärretään juuri kehittymättömyytensä kautta. Lapsilla ei tällöin esimerkiksi nähdä olevan kykyä/taitoa/tarvetta tehdä kaikkea sellaista, mitä aikuiset tekevät. Lasten kehittymättömyyttä ei kuitenkaan tuoda esiin vain lapsitieteiden parissa, vaan sitä painotetaan jatkuvasti mm. puheissa, kirjoissa ja teoissa, jolloin käsityksellä on vaikutusta myös tiedemaailman ulkopuolella (ks. esim. Freese 1992; James, Jenks & Prout 1998; Lallukka 1993, 15). Esimerkiksi koulumaailmassa, lapsia koskevassa päätöksenteossa ja sosiaalitoimessa onkin suurta merkitystä sillä, millä kehitystasolla lapsen katsotaan olevan, missä iässä lapset nähdään riittävän kehittyneiksi tietyistä tehtävistä suoriutuakseen, milloin lasten uskotaan olevan tarpeeksi "kypsiä" koulunkäyntiin jne.

Vaikka uuden lapsitutkimuksen piirissä myönnyttäänkin sen tosiasian edessä, että lapset tosiaan ovat monin tavoin kehittymättömiä, ei olla täysin vakuuttuneita siitä, että lasten kehittymättömyys olisi silti tosiasia, joka pätee kaikissa tilanteissa. Uusi lapsitutkimus onkin huomauttanut, että lapset näyttäytyvät kehittymättöminä, ei-valmiina ja "vajavaisina" monissa tapauksissa nimenomaan siksi, että lapsia tarkastellaan usein yksioikoisesti *aikuisuuden kautta*, eikä suinkaan omana itsenään (Corsaro 1997; Lallukka 1993, 14; Waksler 1986, 73 - 74). Vaikka uuden lapsitutkimuksen edustajat myöntävätkin lasten olevan monessa suhteessa kehittymättömiä, he kuitenkin toivoisivat objektiivisuuden vuoksi, että lapsia tarkasteltaisiin jatkossa enemmän lasten omasta näkökulmasta.

Se olisi tärkeää nimenomaan siksi, että silloin lapset mahdollisesti nähtäisiin myös sellaisina kuin he ovat: aikuisten kanssa tasa-arvoisina vaikkakin *erilaisina*.¹⁹

Lapsitutkimuksessa lasketaan paljon sen olettamuksen varaan, että lapset ovat *fyysisesti kehittymättömiä*. Tätä käsitystä perustellaan niin tieteellisellä tutkimuksella kuin arkielämän todellisuudella. Lasten fyysisestä kehittymättömyydestä ovat selvänä viitteenä mm. lasten lyhyys, keveys, vähäinen voima ja aikuisia huonompi koordinaatio-kyky. Näiden "mitattavien" puolien lisäksi lasten kehittymättömyys näkyy jokapäiväisessä elämässä esimerkiksi siinä, että heidän on selvästi vaikeaa syödä siististi, avata ovia, käsitellä esineitä ja kiivetä portaita. Vaikka myös uusi lapsitutkimus on samaa mieltä siitä, että lapset eivät ole fyysisesti aikuisten kaltaisia (ks. esim. James & Prout 1997a, 7, 10 - 14; Mandell 1991, 39), käsitykseen suhtaudutaan kuitenkin hieman varauksella. Yhtenä syynä uuden skeptisyyteen on se, että lasten kehittymättömyys saattaa olla pitkälti suhteellista. Uuden lapsitutkimuksen edustajat ovatkin huomauttaneet, että lapset saattavat näyttää joissain tapauksissa kömpelöiltä, hitailta jne. siitä syystä, että he joutuvat elämään maailmassa, joka on usein rakennettu vain aikuisia varten. Tällainen elinympäristön aikuiskeskeisyys näyttäytyy mm. astioiden koossa, wc-istuinten korkeudessa ja liikennejärjestelyissä, joissa yleensä otetaan huomioon vain täysikasvuiset ja terveet ihmiset - ja unohdetaan niin lapset, vanhukset kuin vammaisetkin. Vaikka lapset näyttävätkin "riittämättömiltä" aikuisten maailmassa, voitaisiin lasten ja aikuisten kehittyneisyyttä tarkastella vastavuoroisesti myös lasten näkökulmasta, jolloin aikuiset saataisiin haluttaessa näyttämään esimerkiksi ylikehittyneiltä, koska he eivät enää esimerkiksi mahdu aidanraosta tai näyttävät "herttaisen typeriltä" istuessaan lapsille mitoitetuilla tuoleilla. Toisaalta käsitykseen lasten fyysisestä kehittymättömyydestä suhtaudutaan varauksella siksi, että vaikka lasten biologinen kypsyttömyys suhteessa aikuisiin onkin tosiasia, ne tulkinnat ja johtopäätökset, joita tämän tiedon pohjalta tehdään, ovat usein kulttuurisidonnaisia ja myös liian pitkälle meneviä.²⁰ Uusi lapsitutkimus onkin kritisoinut nimenomaan sitä, että

¹⁹ Vrt. esimerkiksi uuden tiedon määrää, joka on saavutettu, kun on luovuttu ylimielisestä suhtautumisesta muihin kulttuureihin ja ryhdytty tarkastelemaan niitä erilaisina, mutta tasa-arvoisina.

²⁰ Iän lisäksi esimerkiksi rotu ja sukupuoli ovat sellaisia biologisia tekijöitä, joille on luotu sosiaalista merkitystä (Lallukka 1993, 16; ks. myös Qvortrup 1987). Näin ollen esimerkiksi miesten ja naisten välinen vastakkainasettelu on verrattavissa aikuinen/lapsi -dikotomiaan (Lallukka 1993, 16; Thorne 1987, 95 - 96). Tuore esimerkki tällaisesta fyysisten ominaisuuksien laajentamisesta myös muita ihmisen ulottuvuuksia koskevaksi löytyy keskustelusta, jota Suomessa käytiin naisten soveltuvuudesta armeijaan.

pelkkien fyysisten ominaisuuksien pohjalta tunnutaan joskus tehtävän perusteettomia yleistyksiä myös muista lasten ominaisuuksista.

Luultavasti tästä yleistämisestä johtuen lasten *psykkisen kehityksen* katsotaan usein kulkevan käsi kädessä fyysisen kehityksen kanssa. Yhtenä tärkeimpänä oletuksena on tällöin se, että koska lapset ovat fyysisesti kehittymättömiä, he eivät ole aikuisten veroisia myöskään psykkisen suorituskynsä osalta. Lapsitieteille ominaisen ajattelutavan mukaan lapset ovatkin *psykkisesti kehittymättömiä*, mikä on seurausta heidän alkeellisesta ja virheellisestä ajattelustaan, mikä taas on hyvin pitkälti seurausta heidän fyysisestä kehittymättömyydestään (Lallukka 1993, 15; Waksler 1986, 76 - 78). Tämän seurauksena lapset nähdään usein lapsitutkimuksessa psykkisesti kehittymättömiksi niin psykologisina kuin filosofisina olentoina.

Vaikka tässä yhteydessä psykkisyydellä viitataan laajassa mielessä kaikkeen sielullisuuteen, käytännön lapsitutkimuksessa ihmisen psykkisyys ymmärretään ilmeisesti hieman lokeroituneemmin, jolloin se rajoittuu käytännössä usein sille alueelle, josta nimenomaan psykologiatiede on kiinnostunut.²¹ Huolimatta siitä, että psykologiassa (tiukkarajaisesti ymmärrettynä) ei välttämättä olla kiinnostuneita kaikista psykkisyyden tasoista (vrt. esimerkiksi filosofia), sillä on kuitenkin suurta merkitystä psykkisyyden käsitteen sisällön muokkaajana. Tärkeästä asemastaan johtuen psykologialla onkin melkoisesti vaikutusvaltaa mm. siihen, mitä ylipäätään pidetään psykkisesti kehittymättömänä/kehittyneenä (Freese 1992, 43; James & Prout 1997a, 9; Lallukka 1993, 15). Kehitys on psykologian yksi avainkäsitteistä ja siihen on suhteutettu kolmea teemaa: lapsuus nähdään irrationaalisenä, luonnollisena ja universaalina (James & Prout 1997a, 10). Näiden kolmen teeman pohjalta on taas "rakentunut ajattelumalli, joka ulottuu laajalle (kehitys)psykologian rajojen ulkopuolelle, vaikuttaen niin muiden tieteiden lapsitutkimukseen kuin lapsuutta koskeviin arkikäsitteisiin ja käytäntöihin" (Lallukka 1993, 15). Kehitys-käsitteen tärkeä asema tuleeikin ilmi mm. sellaisten termien, kuten "kehityspsykologia", "kehitysvaihe", "kehitysvammainen" ja "kypsyys" kautta. Esittäessään yleisiä "kehitystä" koskevia lausumia ja kriteereitä, psykologia vaikuttaa samalla

²¹ Termillä psykkisyys viitataan tässä yhteydessä kreikankielen sanaan *psykhe*, jolla tarkoitetaan sielua, sielunelämää, mieltä.

luultavasti myös tieteenalan ulkopuolella vallitseviin lapsikäsitteisiin: lapset ovat psyykkisesti kehittymättömiä (Lallukka 1993, 15; Waksler 1986, 76 - 78).²²

Uuden lapsitutkimuksen olisi vaikeaa ja monessa tapauksessa tarpeetonkin pyrkiä osoittamaan vääräksi lapsitutkimuksessa yleisesti esiintyvää käsitystä lasten psyykkisestä kehittymättömyydestä, sillä tällaisen käsityksen tukena on hyvin paljon ansiokasta tutkimusta. Uuden lapsitutkimuksen piirissä ei kuitenkaan olla täysin vakuuttuneita siitä, että lapset ovat psyykkisesti ihan niin kehittymättömiä kuin monesti ollaan taipuvaisia ajattelemaan. Tätä lapsikäsitteistä onkin kritisoitu siitä, että sen uskotaan olevan hyvin pitkälti seurausta lasten normittamisesta: yhtäältä lapsia verrataan aikuisiin ja toisaalta "normaaleihin" lapsiin. Koska lapsia tutkittaessa aikuisia pidetään helposti vertailukohtana, lapset saattavat näyttää toiminnassaan ja ajattelussaan epäloogisilta, yksinkertaisilta ja irrationaalisilta (James & Prout 1997a, 10 - 14; Lallukka 1993, 15). "Normaaleihin" lapsiin (l. keskivertolapsiin) verrattaessa lapsista taas nähdään helposti vain se, mitä he *eivät* osaa, jolloin sen tarkastelu, mitä he osaavat, jää vähemmälle huomiolle (Alderson 1993, 62). Käytännön esimerkkeinä tällaisesta normittamisesta ovat mm. neuvoloiden "normaalikäyrät" ja koulussa käytetty, virheisiin perustuva pistelaskutapa. Toisaalta uuden lapsitutkimuksen edustajat ovat nostaneet esille myös sen mahdollisuuden, että psyykkisen kehitystason kohdalla on saatettu tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä pelkkien fyysisten ominaisuuksien pohjalta (yleistyksestä tarkemmin edellä).

Sen lisäksi, että lapset nähdään lapsitieteissä useimmiten psykologiselta kannalta kehittymättöminä, heidän uskotaan olevan kehittymättömiä myös filosofisina olentoina. Saksalaisen filosofin Hans-Ludwig Freesen (1992, 35) mukaan yleisessä tietoisuudessa nimitäin tuskin mitkään ovat niin kaukana toisistaan kuin lapset ja filosofia. Lasten filosofinen kehittymättömyys sidotaan tällöin yleensä rationaalisuuden ja naiiviuden käsitteiden ympärille. Rationaalisuuden osalta varsinkaan perinteisen lapsitutkimuksen käsitykset eivät ole lapsia imartelevia, sillä niiden mukaan "lapsenomaisen ajattelu on ei-järkipäistä, mi-näkeskeistä, kuvitteellista, väärää ja primitiivistä" (Freese 1992, 50). Toisin sanoen lapset siis nähdään lapsitieteissä auttamattoman irrationaalisina (James & Prout 1997a, 10; Lallukka 1993, 15). Esimerkkinä tämän käsityksen laajasta hyväksynnästä on se, että yh-

²² Ks. tarkemmin psykologian perusteorioista ja niissä vallitsevista lapsikäsitteistä esimerkiksi Crain 1992; Kuusinen 1995; Sugarman 1990.

den lapsitutkimuksen tärkeän vaikuttajan, Jean Piaget'n mukaan lapsilla (alle 12-vuotiailla) ei ole edellytyksiä "formaaliseen ajatteluun". Filosofian kielelle käännettynä tämä väite tarkoittaa sitä, että lapset eivät kykene käsitteellis-loogiseen ajatteluun, joka taas on ehdoton edellytys filosofiassa. (Freese 1992, 48.)

Vaikka lasten kehittymättömyyttä ei voida (eikä haluta) täysin kieltää, monet uuden lapsitutkimuksen edustajista eivät kuitenkaan pidä lapsia sen irrationaalisempina kuin aikuisiakaan. Väitettä lasten irrationaalisuudesta on epäilty kolmesta syystä: Ensinnäkin uuden lapsitutkimuksen piirissä on huomattu, että yleensä tiedollisen kehityksen arvioinnissa mittapuuna käytetään vain (länsimaisten) aikuisten "totuudenmukaista" ajattelua (Freese 1992, 43). Toisaalta huomio on kiinnitetty siihen, että lasten ns. ajatusvirheet eivät välttämättä johdu logiikan puutteesta, niinkuin yleensä ajatellaan. Itse asiassa virheet saattavat usein olla seurausta tavallisista muistivirheistä sekä ennen kaikkea epä tietoisuudesta, mitä aikuinen (tutkija) oikeastaan haluaa lapselta kuulla. (Freese 1992, 49.) Lisäksi perinteisen lapsitutkimuksen näkemyksiä on kritisoitu siitä, että lasten ja aikuisten maailmat on erotettu toisistaan "luovuus-rationaalisuus" -dikotomialla. Tällöin lasten luovuus ja *erilainen* rationaalisuus on jäänyt toiseksi, koska vastassa on aikuisten järkiperäinen ajattelutapa. (Holopainen & Tiihonen 1997, 4.)

Vaikka lapsitieteissä lapset nähdäänkin usein psyykkisesti kehittymättömiksi myös filosofisina olentoina, filosofisesta kehittymättömyydestä ei kuitenkaan olla aina samaa mieltä. Itse asiassa onkin mahdollista erottaa kolme erilaista suuntausta, jolla lasten filosofiaan kykyihin yleensä suhtaudutaan: Ensimmäisen - ja ilmeisesti vallitsevan - näkemyksen mukaan lapsilla ei ole filosofoinnin taitoa, minkä vuoksi heidät myös neuvotaan pitämään siitä erillään. Tällaisen näkemyksen lähtökohdat ovat antiikin Kreikan tärkeimpien filosofien ajattelussa (esim. Aristoteles), joten ei ole ihme, että se on laajalti vallalla oleva käsitys vielä nykyäänkin (uudemmissa filosofeista tätä ajattelua edustaa mm. Schopenhauer). Toisen näkemyksen mukaan "filosofiaa suositellaan lapsille opetuksena ja johdattuksena oikeaan elämään ja kuolemaan sekä henkisenä harjoituksena" (Freese 1992, 41). Filosofian klassikoista varsinkin Epikuros, Montaigne ja Kant sekä nykyfilosofeista varsinkin amerikkalaiset lapsuusfilosofit Lipman ja Matthews ovat tämän ajattelutavan tärkeimpiä edustajia. Kolmas näkemys lasten filosofisista kyvyistä on suorastaan päinvastainen lapsitieteissä yleisesti vallitsevalle ajattelutavalle. Sen mukaan filosofia saa oikeastaan kiittää olemassaolostaan lapsuuden metafysisiä alkuelämyksiä ja lapsen kysymyksiä. Itse

asiassa tälle näkemykselle on ominaista uskomus, että vain lapsilla on todellista filosofista totuusvainua, joka kuitenkin myöhemmin kadotetaan - tai tukahdutetaan. (Freese 1992, 41.)

Lasten filosofisesta kehittymättömyydestä ei siis olla täysin vakuuttuneita. Epäilykset näkemyksen paikkansapitävyydestä ovat tällöin kohdistuneet nimenomaan siihen, onko lasten näkeminen psyykkisesti kehittymättöminä, irrationaalisina olentoina ainoastaan seurausta liiallisesta aikuiskeskeisyydestä - jospa kysymys onkin vain siitä, että lasten ajattelu ei olekaan "epäloogista tai esiloogista, vaan toisella tavoin loogista" (Freese 1992, 50)? Toisaalta vallitsevaa näkemystä on kritisoitu myös siitä, että se saattaa olla seurausta ihmisiin iskostetusta "kehitysvaihenäkemyksestä", jolloin lasten todellisilla kyvyillä ei välttämättä ole paljoakaan tekemistä sen kanssa, millaisina heidät nähdään. Freesen mukaan (1993, 5) tällaisen iskostamisen seurauksena lasten kuvitteellista ja taianomaista ajattelua onkin opittu pitämään naiivina ja epäkypsänä verrattuna aikuisten käsitteelliseen, järkipäiseen ja totuudenmukaiseen ajatteluun. Vallitsevaa käsitystä lasten filosofisesta kehittymättömyydestä on kahden edellisen seikan lisäksi kritisoitu myös sen ristiriitaisuudesta: vaikka naiiviuden ja kehittymättömyyden väitetäänkin kulkevan käsikäin, aikuisten filosofia on kuitenkin viime kädessä yritys löytää vastaus "lasten naiiveihin" kysymyksiin (Freese 1992, 50 - 59; Pietarinen 1992, 18). Vaikka siis tällainen "lapsenomainen" ajattelutapa on filosofiassa monin tavoin kantava voima, se pyritään kuitenkin jostain syystä kitkemään lapsista pois.²³

Kehittymättömyys vs. erilaisuus -vastinparin kolmantena ulottuvuutena on emotionaalisuus. Lapsitieteissä lapset nimittäin mielletään melko usein *emotionaalisesti kehittymättömiksi*. Lapsissa kiinnitetään tällöin huomiota varsinkin heidän egosentrisyyteensä ja alhaiseen moraalitajuunsa.²⁴ Emotionaalisesta kehittymättömyydestä puhuttaessa pitäisi kuitenkin pohtia mm. myös sitä, mitä egosentrisyydellä itse asiassa tarkoitetaan, missä kulkee minäkeskeisyyden ja toisten huomioimisen välinen raja, miten laki ja oikeus eroa-

²³ Kuvaava esimerkki naiiviuden tietoisesta tai tiedostamattomasta kitkemisestä löytyy Maija Lehtovaaran ja Veli-Matti Värin artikkelista *Mihin lapsen nauru kuolee* (1994). Siinä kuvataan osuvasti sitä, miten lapsen sisältä tuleva pyyteeton, kohteeton ja normatiivisesta näkökulmasta jopa tarkoitukseton nauru katoaa. Vaikka lapsi vielä nauraa pelkästä olemisen riemusta, aikuisuuteen mennessä hän on jo varmasti oppinut aikuisille ominaisen, onnesta ja mielihyvästä irtaantuneen sosiaalisen naurun pelisäännöt. (Lehtovaara & Värri 1994, 11.)

²⁴ Egosentisyyttä ja moraalitajua ovat käsitelleet mm. Erikson, Kohlberg ja Piaget (ks. tarkemmin esim. Crain 1992; Freese 1992; Kuusinen 1995; Sugarman 1990).

vat toisistaan ja kumpaa niistä olisi tärkeämpää noudattaa toisaalta yksilön ja toisaalta yhteisön kannalta. Käsitystä lasten emotionaalisesta kehittymättömyydestä onkin haluttu kritisoida nimenomaan siksi, että myös tämän käsityksen kohdalla on saatettu tehdä liian pitkälle meneviä yleistyksiä. Esimerkkinä tällaisesta yleistyksestä on mm. se, että vaikka lasten moraalitajua pidetään säännönmukaisesti heikompana kuin aikuisten, voidaan vain huolestuneena tarkastella nykyistä, aikuismaisen moraalin (= lain) pohjalta toimivaa yhteiskuntaa ympäristöongelmineen, sotineen, epätasaisine tulonjakoineen sekä rikoksineen ja miettiä, voisiko lasten yhteiskunta olla vielä tätä "alhaisempi".²⁵

Lapset siis nähdään lapsitieteissä hyvin usein niin *fyysisesti, psyykkisesti* kuin *emotionaalisesti kehittymättömiksi*. Vaikka näiden käsitysten perusteluna voidaankin käyttää sekä tieteellistä tutkimusta että arkielämän todellisuutta, uusi lapsitutkimus ei kuitenkaan ole täysin samaa mieltä lasten kehittymättömyydestä. Se on kritisoinut näitä käsityksiä nimenomaan siksi, että lapsia on käytännössä tarkasteltu vain aikuisten tai yli-päättään "normaalien" suhteen. Uusi lapsitutkimus onkin pyrkinyt muuttamaan lapsitutkimusta siten, että lapsia tarkasteltaisiin aikuisten tavoin omana itsenään, eikä vain "psykologis-fysiologisenä kehitysasteikkona, jonka määränpäänä on aikuisuus" (Lallukka 1993, 1). Tämän seurauksena lasten *erilaisuutta* ei ehkä nähtäisikään niin helposti kehittymättömyytenä vaan ennemminkin rikkautena. Vaikka uuden lapsitutkimuksen piirissä ei yritetäkään väittää, että lapset olisivat samalla tavalla kehittyneitä kuin aikuiset, se on kritiikkinsä kautta osoittanut, että lasten kehittymättömyys voidaan nähdä toisinkin - erilaisuutena.

5.3 Riippuvuus vs. riippumattomuus

Lapsitieteissä lapset nähdään usein myös aikuisista *riippuvaisiksi* (James & Prout 1997a, 10; Lallukka 1993, 2, 26; ks. myös Alanen 1992, 131). Lasten riippuvuudella nähdään

²⁵ Samaa teemaa on tarkasteltu mm. William Goldingin (1995, alkuperäisjulkaisu 1954) kirjassa *Kärpästen herra*.

tällöin olevan ainakin kolme ulottuvuutta: *emotionaalinen, fyysinen ja taloudellinen riippuvuus*. Lasten emotionaaliseen riippuvuuteen (varsinkin omista vanhemmista) viitataan hyvin vahvasti mm. monissa psykologian perusteorioissa, joissa korostetaan esimerkiksi symbioosisuhteen ja siitä irrottautumisen merkitystä, (itse)luottamuksen perusteiden rakentumista elämän alkutaipaleella tai nuoruusikään ehtineen itsenäistymispyrkimyksiä (ks. perusteorioista esim. Crain 1992; Kuusinen 1995; Sugarman 1990). Tärkeänä viestinä on tällöin ensinnäkin se, että kehittymättömät lapset tarvitsevat "isoja ihmisiä" kehittyäkseen emotionaalisesti, mutta toisaalta myös se, että lasten pitäisi kuitenkin kehityksen myötä päästä eroon tästä riippuvuudestaan. Vaikka riippuvuus ja siitä irtaantuminen nähdäänkin oleelliseksi osaksi ihmisen kehitystä, "normaali" lapsi ei kuitenkaan saisi irrottautua riippuvuudestaan liian aikaisin, sillä kunnon ihmiseksi kehittyäkseen lapsi tarvitsee aikuisten tukea, turvaa, ohjausta - ja sosiaalistamista. (Freese 1992, 43 - 49; James & Prout 1997a, 10 - 14; Woodhead 1997, 63 - 66.) Luultavasti juuri psykologia on vaikuttanut siihen, että myös sosiaalitieteissä lapsia pidetään usein emotionaalisesti riippuvaisina (James & Prout 1997a, 10 - 14; ks. myös Lallukka 1993, 15). Tällainen käsitys tulee ilmi nimenomaan siinä, että lasten ja aikuisten välisten suhteiden merkitystä korostetaan jatkuvasti. Esimerkiksi avioerojen suuresta lukumäärästä, miesopettajien vähäisyydestä päiväkodeissa ja kouluissa ja television tarjoamista sukupuoliroolimalleista ollaan jatkuvasti huolissaan, koska tällaisten tekijöiden tiedetään uhkaavan lasten kehittymistä emotionaalisesti täysipainoisiksi kansalaisiksi.

Koska lasten ei uskota kovinkaan hyvin selviävän ympäristön ja elämän realiteettien asettamista tehtävistä, heidän katsotaan tarvitsevan aikuista, joka pitää heistä huolta myös *fyysisesti* (mm. antamalla ruokaa, kantamalla portaita ja auttamalla tien yli). Kehittymättömät lapset siis tarvitsevat muiden "oikeustoimikelvottomien" - jollaisiksi mm. myös naiset aikoinaan laskettiin - tavoin huoltajan, joka suojelee heitä aikuisten maailmassa.

Käsitys lasten riippuvuudesta kietoutuu ehkä selvimmin tarve-käsitteen ympärille. Lasten tarpeita ja niiden täyttämisen tärkeyttä korostetaankin hyvin paljon aina neuvoloitten antamia käytännön ohjeita ja YK:n Lasten Oikeuksien Julistusta myöten. Martin Woodheadin (1997) mukaan lasten ja tarpeiden välille on rakennettu kiinteä yhteys, joka näkyy lasten tarpeita koskevissa perusoletuksissa: ensinnäkin lasten tarpeet pitää tyydyttää, toiseksi lasten pitää voida luottaa siihen, että heidän tarpeensa tyydytetään, kolman-

neksi on tärkeää, että tarpeet tyydyttää sama henkilö ja neljänneksi rakkauden ja turvallisuuden tarpeet ovat lapsille tärkeimmät (Woodhead 1997, 63 - 66). Näiden perusoletusten taustalla on siis selvästi ajatus siitä, että tarpeet ovat oleellinen osa lasten elämää ja että lapset ovat samalla vahvasti riippuvaisia tarpeiden tyydyttämisestä vastuussa olevista aikuisista.

Emotionaalisen ja fyysisen riippuvuuden lisäksi lapset nähdään lapsitieteissä myös *taloudellisesti riippuvaisiksi* (Lallukka 1993, 27). Vaikka lapset tekevätkin käytännössä aikuisten tavoin työtä joka päivä, lainsäädännöllä ja "yhteisesti" sovituille säännöillä pystytään vaikuttamaan siihen, että lapset eivät saa työnteostaan - ts. koulunkäynnistä - rahallista korvausta (ks. esim. Alanen & Bardy 1990, 42 - 47; Lallukka 1993, 52). Koska lapset eivät saa pakkotyöstään palkkaa, eivätkä heidän muutkaan tulonsa ole kovinkaan suuria, lasten taloudellinen riippuvuus aikuisista on hyvin ilmeistä (Halla 1992, 151 - 160; Hamunen 1992, 138 - 143; Koljonen 1992, 144 - 150; Lundqvist 1985, 117; Lähteinen 1992, 136 - 137; Pulma 1992, 54 - 55).

Vaikka uusi lapsitutkimus ei kiellä sitä tosiasiaa, että lapset ovat riippuvaisia aikuisista, se suhtautuu kuitenkin epäilyksellä lasten *todelliseen* riippuvuuteen juuri taloudellisen riippuvuuden takia. Vaikka jo melko pienilläkin lapsilla on sekä fyysiset että psyykkiset edellytykset työntekoon ja sitä kautta taloudelliseen riippumattomuuteen (ks. esim. Boyden 1997; Glauser 1997; Qvortrup 1994a; Solberg 1997), heidät on kuitenkin pakotettu aikuisista riippuvaisiksi mm. työntekoa ja koulunkäyntiä koskevalla lainsäädännöllä. Koska nyky-yhteiskunnassa vallitseva lasten taloudellinen riippuvuus ei ehkä olekaan pohjimmiltaan vain lasten itsensä aiheuttamaa, uuden lapsitutkimuksen piirissä on pohdittu sitä, onko myöskään lasten emotionaalinen ja fyysinen riippuvuus täysin "luonnollista" vai onko heistä ennemminkin vain tehty sellaisia. Vaikka varsinkin pienten lasten kohdalla riippuvuus aikuisista on kiistämätön tosiasia, tämänkin lapsikäsitteiden kohdalla saattaa kuitenkin olla kysymys liiallisesta yleistämisestä: koska lapset ovat kehittymättömiä, he ovat silloin automaattisesti myös riippuvaisia. Toisaalta näkemystä lasten riippuvuudesta on arvosteltu myös siitä syystä, että kyseessä saattaa hyvin pitkälti olla aikuisten harjoittama, tietoinen tai tiedostamaton oman auktoriteettiaseman turvaaminen. Lapsille ei tällöin edes haluta antaa mahdollisuuksia riippumattomuuteen ja päätösvaltaan: lasten mahdollisuudet osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon voidaan evätä vetoamalla vaikkapa kehityspsykologiaan, jonka mukaan lapsi on riippuvainen olento,

joka vain hitaasti saavuttaa kyvyn tehdä järkeviä valintoja (Lallukka 1993, 15; ks. myös Alanen 1992, 131).

Vaikka uuden lapsitutkimuksen edustajat ovatkin luultavasti useissa tapauksissa samaa mieltä perinteisen lapsitutkimuksen edustajien kanssa lasten riippuvuudesta, on siis kuitenkin haluttu osoittaa, että lapset eivät ehkä välttämättä ole "luonnostaan" niin riippuvaisia kuin heidän uskotaan olevan. Näitä epäilyjä voidaan tukea mm. uusilla tutkimuksilla, josta mainittakoon esimerkkinä Benno Glauserin (1997, 145 - 164) tekemä katulapsia/katujen lapsia koskeva tutkimus, josta tulee ilmi, kuinka jo pienetkin lapset pärjäävät yllättävän hyvin (ja jotkut jopa paremmin) ilman aikuisia. Uuden lapsitutkimuksen viestinä on tällöin se, että lapset olisivat huomattavasti riippumattomampia aikuisista kuin uskotaan, jos heidän olisi pakko olla - tai jos heille annettaisiin siihen mahdollisuus.

5.4 Avuttomuus vs. neuvokkuus

Käsitystä lasten *fyysisestä ja psyykkisestä avuttomuudesta* perustellaan tieteellisellä tutkimuksella, arkipäivän todellisuudella ja loogisuudella. Ensinnäkin biologia, lääketiede ja monet muut tieteenalat ovat vankkumattomasti osoittaneet, ettei lapsilla ole niin luuston, lihaksiston kuin motoriikankaan suhteen fyysisiä edellytyksiä yltää samalle suoritustasolle aikuisten kanssa. Samalla tavoin tieteellinen "itsestäänselvyys" on se, että lapsilla on vähemmän tietoja, kokemuksia ja taitoja, jolloin he eivät edes voi olla yhtä neuvokkaita ja vakavasti otettavia kuin aikuiset (Lallukka 1993, 14 - 15). Toisaalta lasten avuttomuus tulee selvästi ilmi jokapäiväisessä elämässä: aikuisten pitää kantaa lapsia, aukaista heille ovi, solmia heidän kengännauhansa, käydä töissä heidän puolestaan, oikaista heidän puhevirheitään jne. Kolmanneksi käsitystä lasten avuttomuudesta voidaan perustella loogisuudella. Jos lapsi on fyysisesti, psyykkisesti ja emotionaalisesti kehittymätön, on loogista olettaa hänen olevan samalla myös avuton.

Sen seurauksena, että lapset nähdään niin fyysisesti kuin psyykkisesti avuttomiksi, heidän uskotaan tarvitsevan erityistä suojelua, opastusta ja tukea - mistä ovat viitteenä

mm. erilaiset (viralliset ja epäviralliset) tuki- ja suojelujärjestelmät, jotka on kehitetty avuttomien lasten turvaksi (ks. esim. Pulma 1987). Tällainen hoivaaminen onkin usein tarpeen, sillä ilman sitä lasten elämä olisi varmasti usein turvatonta ja jopa vaarallista. Esimerkkinä siitä, miten avuttomia lapsia halutaan tukea, suojella ja ohjata kehityksensä oikeisiin uomiin ovat ikäraajat: ikärajoja onkin asetettu niin matkustamiselle, elokuvien katsomiselle, huvipuistojen laitteiden käyttämiselle, tupakoinnille, moottoriajoneuvoilla ajamiselle kuin alkoholin käytölle, koska se on katsottu lapsille parhaaksi.

Vaikka uuden lapsitutkimuksen piirissä ollaankin joiltain osin samaa mieltä lasten avuttomuudesta, tähän lapsikäsitukseen suhtaudutaan kuitenkin varauksella. Varovaisuus on seurausta siitä huomiosta, että käsitys lasten avuttomuudesta ei ehkä riipu niinkään siitä, millaisia lapset todellisuudessa ovat, vaan ennemminkin siitä, millainen on lapsia ympäröivä yhteiskunta. Lasten näkeminen avuttomiksi saattaisikin johtua tällöin siitä, että aikuiskeskeisessä yhteiskunnassa (ks. luvut 2.2 ja 3.3) huomio kiinnitetään helposti vain siihen, missä lapset eivät ole yhtä päteviä kuin aikuiset, vaikka yhtä hyvin voitaisiin tarkastella myös sitä, missä lapset ovat aikuisia parempia (ks. esim. Alderson 1993, 62; James, Jenks & Prout 1998, 19; ks. myös Archard 1993). Toisaalta käsitys lasten avuttomuudesta on saanut kritiikkiä osakseen myös siksi, että fyysisen kehittymättömyyden pohjalta tehdään luultavasti liian varomattomia yleistyksiä. Tällöin onkin asetettu kyseenalaiseksi, onko fyysistä kehitystä koskevien tietojen pohjalta oikeutettua tehdä oletuksia lasten psyykkisyydestä ja avuttomuudesta.

Uuden lapsitutkimuksen piirissä on myös oltu huolissaan niistä vaikutuksista, joita tällä lapsikäsityksellä on ollut lasten elämään. Käsitystä lasten avuttomuudesta voitaisiinkin kritisoida ensinnäkin siitä syystä, että se on saattanut aiheuttaa epäoikeudenmukaisuutta. Lasten pitäminen avuttomina on varmasti vaikuttanut mm. siihen, että heillä on virallisesti (ja käytännössä) vain vähän sanavaltaa yhteisistä - ja jopa heitä itseään koskevista - asioista päätettäessä. Toisaalta käsitystä voitaisiin kritisoida siitä syystä, että sillä on luultavasti ollut hyvin paljon myös arvaamattomia seurauksia. Yhtäältä lasten avuttomuuden korostaminen on saattanut aiheuttaa lasten passivoitumista, sillä suojelun, auttamisen, opastamisen ja tukemisen jälkeen lasten omalle aktiivisuudelle ei todennäköisesti jää paljoakaan tilaa. Käsitys lasten avuttomuudesta on mahdollisesti aiheuttanut lasten kannalta jopa vaarallisia seurauksia: vaikka lasten avuttomuuden korostamisella on

haluttu auttaa lapsia ja tarjota heille "etuoikeutettu" asema, tämä palvelus on monessa tapauksessa kuitenkin saattanut kääntyä karhunpalvelukseksi.²⁶

Suhtautumalla kriittisesti käsitykseen, jonka mukaan lapset ovat avuttomia, jotkut uuden lapsitutkimuksen edustajat ovat tulleet siihen tulokseen, että lasten avuttomuus saattaakin olla osittain myös näennäistä, katsantokannasta ja vallitsevasta tilanteesta johtuvaa.²⁷ Onkin esitetty, että lapset ovat itse asiassa monin tavoin *neuvokkaita*, vaikkei sitä aina (haluta) nähdä. Esimerkiksi Freese (1992, 17 - 27) on osoittanut, miten neuvokkaita lapset ovat filosofisia ongelmia ratkaistessaan. Lapset nimittäin osaavat ja uskaltavat "luonnostaan" esittää niitä kysymyksiä, jotka ovat askarruttaneet suuria filosofeja kautta aikojen - sillä erotuksella, että lapset myös kykenevät antamaan vastauksen näihin ongelmiin. Vastaavia viitteitä lasten *fyysisestä* ja *psykkisestä neuvokkuudesta* löytyy muitakin: Vaikka lapsia usein pidetäänkin vain passiivisina uhreina, Jenny Kitzinger (1997, 165 - 189) on tutkimuksellaan osoittanut, että lapsilla on nerokkaita fyysisiä ja psyykkisiä puolustautumiskeinoja, joita he ovat kehitelleet välttääkseen tai ainakin vähentääkseen heihin kohdistuvaa seksuaalista hyväksikäyttöä. Benno Glauser (1997, 145 - 164) on puolestaan huomannut, että katulapsilla/kadun lapsilla on mitä erilaisimpia selviytymisstrategioita, joilla he pystyvät varmistamaan omansa ja läheistensä turvallisuuden ja toimeentulon. Anne Solberg (1997, 126 - 144) taas on osoittanut, miten neuvokkaita ja aktiivisia lapset todellisuudessa ovat kotitöiden tekemisessä, vaikka heidän panostaan yleensä pidetäänkin melko mitättömänä.²⁸

Huolimatta siitä, että lapsia yleensä pidetään lapsitieteissä avuttomina, monilla uusilla tutkimuksilla on siis kuitenkin voitu osoittaa, miten neuvokkaita lapset itse asiassa ovat niin fyysisinä kuin psyykkisinä olentoina. Vaikka tuskin yksikään tutkija on täysin sitä mieltä, että lapset ovat joko auttamattoman avuttomia tai erittäin neuvokkaita, ovat nämä kaksi toisistaan poikkeavaa, lapsitieteiden kentällä olemassa olevaa lapsikäsitystä

²⁶ Esimerkiksi Jenny Kitzingerin (1997) mukaan monia lasten seksuaalisista hyväksikäyttäjistä on houkutellut juuri ajatus lasten avuttomuudesta, viattomuudesta ja puhtaudesta, joten käsitys lasten avuttomuudesta ei aina ole ollut lasten kannalta pelkästään myönteinen ja lasten elämää helpottava. (Esimerkkejä tällaisista avuttomana pitämisen kielteisistä vaikutuksista löytyy joka puolelta, mm. Kalevalasta ja Raamatusta.)

²⁷ Tilanne on itse asiassa samanlainen kuin esimerkiksi naisten ja vammaisten kohdalla on ollut aina näihin päiviin asti: molemmat ryhmät on nähty mielellään avuttomiksi ja sitä kautta "normaaleiden" (ts. miesten ja terveiden) suojelua tarvitseviksi. (Ks. esim. Davies 1989, 5 - 6.)

²⁸ Huolimatta siitä, että lapset tekevät kotitöitä (pikkutehtävistä puhumattakaan) selvästi enemmän kuin miehet, kotitöiden jakamista koskevissa tilastoissa lasten panos unohdetaan yleensä täysin (Solberg 1997, 131 - 133).

kuitenkin tärkeitä lastenkirjojen lapsikäsitteitä selvitettäessä. Avuttomuus vs. neuvokkuus -vastinpari ulottuvuukseineen on nimittäin - teoreettisesta vastakkainasettelustaan huolimatta - erittäin oleellinen osa lapsikäsitteiden tarkastelukehikkoa ja sitä kautta lapsikäsitteiden selvitystyötä.

5.5 Passiivisuus vs. aktiivisuus

Neljännän lapsitieteelle ominaisen lapsikäsitteiden mukaan lapset ovat sekä *psykkisesti* että *sosiaalisesti passiivisia*. Käsite lasten passiivisuudesta on itse asiassa niin syvään iskostettu yleiseen ajatteluun, että lasten mahdollista aktiivisuutta pidetään ennemminkin poikkeavana ja siten jopa rankaisutoimenpiteitä vaativana käytöksenä - kuten tapahtuu esimerkiksi koulussa, jossa mm. vapaa liikkuminen, keskustelu toisten oppilaiden kanssa sekä itseä sillä hetkellä kiinnostavien asioiden tekeminen ja tutkiminen ovat suurimman osan ajasta kiellettyjen asioiden listalla.

Lapset siis nähdään usein ensinnäkin *psykkisesti passiivisiksi*. Tämä käsite tulee ilmi mm. siinä, millaiseksi lasten oppimisprosessi käytännössä mielletään. Vaikka lapsi ehkä nähdäänkin "tietojen prosessoijana", oppimistilanteessa hänelle on kuitenkin yleensä annettu vastaanottajan rooli. Vastavuoroinen oppiminen, aktiivinen tietojen hankinta jne. ovatkin yleensä vain kaunista teoriaa, sillä lapsi nähdään mieluummin saavaksi ja passiiviseksi osapuoleksi, oli sitten kyseessä tietojen, taitojen, arvojen, normien, kielten tai minkä tahansa "virallisen" asian oppiminen. (Oppimisesta ja erilaisista oppimiskäsitteistä tarkemmin esim. Entwistle 1988; Kuusinen 1995.) *Sosiaalisesti passiivisiksi* lapset taas nähdään niin yksilöinä kuin ryhmänä. Yksilötasolla lapset mielletään passiiviseksi ennen kaikkea siksi, että heidän sosiaalinen toimintaympäristönsä ei ole niin laaja kuin aikuisilla (Lallukka 1993, 5, 26 - 27; ks. myös Ariès 1962). Lasten näkeminen ryhmänä passiiviseksi tulee puolestaan ilmi mm. lasten sosiaalistamista käsittelevistä teorioista, joista Karl Marxin ja Talcott Parsonsien esittämät lienevät tunnetuimpia (ks. esim. Allardt 1985b; Broady 1991; Collins 1985; Lallukka 1993; Sulkunen 1992).

Uuden lapsitutkimuksen piirissä on esitetty kriittisiä huomioita myös tästä lapsikäsituksesta. Ensinnäkään lasten passiivisuuden ei uskota johtuvan vain lapsista itsestään, vaan ennemminkin siitä, että lasten maailma on tarkoituksella rajattu mahdollisimman pieneksi ja helposti kontrolloitavaksi. Koska lapsille on käytännössä sallittu pääsy ainoastaan kotiin, päiväkodin ja koulun ns. mikromaailmoihin, joissa lasten asema on valmiiksi määritelty, ei ole ihme, että lapset näyttäytyvätkin passiivisina. Lasten ja aikuisten välinen työnjako toteutuu silloin niin, että lapsena ollaan ja aikuisina toimitaan (Holopainen & Tiihonen 1997, 3 - 4). (Alanen & Bardy 1990, 11 - 13; Bardy 1992, 67; Lallukka 1993, 26 - 27.) Tällaisen rajoittamisen ja passivoinnin seurauksena lasten on ensinnäkin helppoa, mutta toisaalta myös suorastaan pakollista jäädä aikuisten suhteen passiiviseen rooliin. Toisaalta käsitystä lasten passiivisuudesta on kritisoitu siitä syystä, että lasten on itse asiassa huomattu olevan hyvinkin aktiivisia niin psyykkisesti kuin sosiaalisesti. Uusilla tutkimuksilla onkin pyritty osoittamaan, että lapset eivät ole vain passiivista kehittämisen ja sosiaalistamisen raaka-ainetta. Sen sijaan he ovat monin tavoin aktiivisia oman elämänsä konstruoijia, joilla on todellisuudessa paljon sellaisia aktiviteetteja, joista aikuisilla ei yksinkertaisesti edes ole tietoa. (James, Jenks & Prout 1998, 28 - 29; James & Prout 1997a, 27; Jenks 1992, 10 - 13; Lallukka 1993, 7; Solberg 1997, 126.)

5.6 Yhteenveto lapsikäsitysten tarkastelukehikosta

Tässä luvussa on tarkasteltu muutamia lapsitieteiden tärkeimpiä lapsikäsitteitä sekä sitä, miten erilaisia ja jopa ristiriitaisia nämä tieteellisesti perustellut käsitteet saattavat olla. Koska tieteet ovat olennainen osa yhteiskuntaa, niille ominaiset lapsikäsitteet kuvaavat todennäköisesti omalta osaltaan hyvinkin osuvasti sitä, millaisiksi lapset nähdään laajemminkin yhteiskunnassa. Tässä tutkielmassa lapsitieteille ominaisia lapsikäsitteitä selvitettiin kuitenkin lähinnä siitä syystä, että niiden pohjalta haluttiin muodostaa lapsikäsitteiden tarkastelukehikko. Vaikka tieteiden käsitteitä selvitettäessä turvauduttiinkin hyvin pitkälti uuden lapsitutkimuksen edustajien esittämään kritiikkiin, lapsikäsitteiden

selvitystyössä ei ollut oleellista, kumman tutkimussuuntauksen - perinteisen vai uuden lapsitutkimuksen - lapsikäsitukset ovat todenmukaisempia. Sen sijaan oleellista oli se, että asettamalla tutkimussuuntausten sijasta lapsitieteille ominaisia lapsikäsitä vastakkain, saatiin muodostettua neljästä vastinparista ja niiden ulottuvuuksista koostuva *lapsikäsitusten tarkastelukehikko*. Nämä vastinparit sekä niiden kummallekin ääripäälle ominaiset ulottuvuudet ovat:

1) KEHITTYMÄTTÖMYYS VS. ERILAISUUS

- a) fyysinen
- b) psyykinen
- c) emotionaalinen

2) RIIPPUVUUS VS. RIIPPUMATTOMUUS

- a) emotionaalinen
- b) fyysinen
- c) taloudellinen

3) AVUTTOMUUS VS. NEUVOKKUUS

- a) fyysinen
- b) psyykinen

4) PASSIIVISUUS VS. AKTIIVISUUS

- a) psyykinen
- b) sosiaalinen

Tätä yksinkertaista mutta kuitenkin samalla kattavaa ja joustavaa lapsikäsitusten tarkastelukehikkoa käytettiin apuvälineenä, kun lastenkirjojen avulla pyrittiin selvittämään lapsikäsitä. Näin uskottiin saatavan yhtäältä selkeä, mutta toisaalta myös lapsitieteiden lapsikäsitä "eloisampi" kuva siitä, millaiseksi lapset on nähty/nähdään suomalaisessa yhteiskunnassa.

6 SODANJÄLKEISEN SUOMEN KOLME AJANJAKSOA

Tässä tutkielmassa oletetaan, että *lapsikäsitysten tarkastelukehikon* ja “*edustajan*” (tässä tapauksessa lastenkirjojen) avulla on mahdollista selvittää ja tarkastella yhteiskunnassa esiintyviä lapsikäsityksiä. Selvitettyjä ja “vajavaisiksi” nähtyjä lapsikäsityksiä kritisoitaessa ja purettaessa olisi kuitenkin tärkeää olla lapsikäsitysten lisäksi selvillä myös siitä, *miksi* käsitykset ovat tietynlaisia.

Tässä tutkielmassa on jo edellä esitetty oletamus, että yhteiskunnalliset tilanteet ja tapahtumat ovat usein vaikuttaneet lapsikäsitysten muodostumiseen ja muotoon. Sen vuoksi onkin perusteltua, että ennen lastenkirjojen ja niissä esiintyvien lapsikäsitysten tarkasteluun siirtymistä käsitellään pääpiirteittäin sodanjälkeisen Suomen tärkeimpiä vaiheita.

Sitä, miksi tässä tutkielmassa tarkastelun kohteeksi ylipäätään valittiin juuri sodanjälkeinen “Toisen tasavallan” (Alasuutari 1996) aika, voidaan perustella viidellä tavalla: a) toinen maailmansota oli yhteiskunnallisesti merkittävä tapahtuma, joka oli (taas) yhdistänyt suomalaiset yhtenäiseksi kansakunnaksi (Alasuutari 1996, 107; Juntto 1990, 192; Ylikangas 1998, 9), b) hyvinvointivaltio alkoi kehittyä yhä kasvavalla vauhdilla juuri tuolloin (Juntto 1990, 191), c) yhteiskunnalliset muutokset alkoivat nopeutua huomattavasti (Alasuutari 1996, 38), d) viisikymmentä vuotta on tarpeeksi pitkä aika, kun tutkitaan sosiaalisia muutoksia (Kumar 1985, 72) ja e) tämän tutkielman näkökulma ei ollut

historiallinen vaan ennemminkin yhteiskunnallinen. Lyhyesti ilmaistuna tarkastelun kohteeksi valittiin monivivahteinen ja tapahtumarikas, mutta samalla myös selkeästi omaksi kokonaisuudekseen erottuva, viisi vuosikymmentä kattava aikakausi Suomen historiasta.

Kolmen tässä luvussa esiteltävän ajanjakson (*jälleenrakentamisen, suuren murroksen ja arvomurroksen ajan*) nimet perustuvat pitkälti käytettyyn lähdekirjallisuuteen ja varsinkin Jeja-Pekka Roosin (1987) muodostamaan sukupolviluokitteluun. Ajanjaksojen tärkeimpiä tilanteita ja tapahtumia haettaessa apuna käytettiin tätä samaista kirjallisuutta. Tämä kolmeen ajanjaksoon jakaminen - joka perustuu käytettyyn lähdekirjallisuuteen - palvelee varsinkin eri ajanjaksojen lastenkirjoissa esiintyvien lapsikäsitusten ja niiden muodostumiseen vaikuttaneiden tekijöiden välisen yhteyden tarkastelua.

6.1 Jälleenrakentamisen ajan Suomi

Toisen maailmansodan jälkeisen Suomen uudelleenrakentamisen ja vaurastumisen lähtökohdat eivät olleet kehuttavat. Maa oli hävinnyt sodan ja tappion nieleminen sekä menetyksistä toipuminen olivat kovan työn takana. Suomalaisten oli sopeuduttava aineellisiin ja henkisiin menetyksiin, siirtolaisten asuttamiseen sekä kaatuneiden ja haavoittuneiden suureen lukumäärään. Kaikkien näiden ongelmien lisäksi Suomella oli vielä maksettavanaan Neuvostoliiton vaatimat sotakorvaukset. (Juntto 1990, 192; Karisto, Takala & Haapola 1988, 37.)

Vaikka sodan tappioista selviytyminen olikin vaikeaa ja uhrauksia vaativaa, kaikki vaikutukset eivät kuitenkaan olleet kielteisiä. Esimerkiksi sotakorvausten maksaminen (aina vuoteen 1952 asti) tuotantoa lisäämällä sai aikaan nopeaa talouskasvua (Karisto, Takala & Haapola 1988, 37; Roos 1987, 54). Talouskasvu puolestaan edisti sitä, että sodan jälkeisenä jälleenrakentamisen ja vaurastumisen aikana (Roos 1987, 54) myös hyvinvointi alkoi lisääntyä (Haatanen 1993, 48; Juntto 1990, 191; Karisto, Takala & Haapola 1988, 38). Hyvinvointivaltioille ominaisella tavalla myös Suomen valtion tehtävät alkoivat muuttua siten, että mm. vastuu koulutuksesta, terveydenhuollosta ja sosiaaliturvasta

alkoi siirtyä entistä enemmän yksityiseltä sektorilta valtiolle (Karisto, Takala & Haapola 1988, 38).

Vaikeuksista selviytyminen edellytti koko kansan ponnisteluja. Lähihistorian tapahtumat sekä huoli Suomen sen hetkisestä tilanteesta ja tulevaisuudesta saivatkin ihmiset kantamaan kortensa kekoon. Huoltakin tärkeämpänä ponttimena "yhteen hiileen puhaltamiselle" oli kuitenkin vaikeuksissa opittu yhteenkuuluvuuden tunne, yhteishenki. Kysymys oli yksinkertaisesti siitä, että "sota opetti solidaarisuutta" (Haatanen 1993, 46). (Juntto 1990, 192; Rosendahl & Saija 1995, 7; Ylikangas 1998, 9.) Jälleenrakentamisen ajalle ominainen yhteishenki ja huoli tulevasta vaikutti yhteiskuntaan monin tavoin. Ehkä konkreettisin (ja vielä nykypäivänäkin vaikuttava) merkki ajan hengestä oli suurten ikäluokkien syntyminen (Juntto 1990, 197).

Teollistumisestaan ja vaurastumisestaan huolimatta Suomi oli sodan jälkeen kuitenkin vahvasti maatalousvaltainen maa. Yleiseurooppalaisesta ja nimenomaan pohjoismaisesta trendistä poiketen maanviljely lisääntyi vielä 1950-luvullakin. (Alasuutari 1996, 64; Juntto 1990, 200, 227; Karisto, Takala & Haapola 1988, 39; Rosendahl & Saija 1995, 150; ks. myös Alestalo 1985, 102 - 106.) Maanviljelyn suosimisen taustalla olivat luultavasti sodan ja pulan muistot sekä pelko riippuvuudesta niin yksilöiden kuin yhteiskunnankin tasolla. Maatalouden arvostaminen oli myös selvä merkki ajalle ominaisesta ihanteesta - omavaraisuudesta. Omavaraisuus ja riippumattomuus muista kohotettiinkin niin korkealle arvojen asteikolla, että sen vaikutukset ovat näkyneet aina näihin päiviin asti mm. oman kodin ja kesämökin suurena arvostamisena. (Alasuutari 1996, 64; Juntto 1990, 200, 227.)

6.2 Suuren murroksen ajan Suomi

Vauhdikkaasti lisääntyneen teollisuuden ansiosta 1970-luvun taitteen Suomessa talouskasvu oli hyvin nopeaa (Juntto 1990, 260; Rosendahl & Saija 1995, 7), minkä seurauksena myös elintaso nousi tuona aikana lähes räjähdysmäisesti (Karisto, Takala & Haapola

1988, 64). Taloudellisen kasvun lisäksi elintasoä vetivät ylöspäin myös kaupungistuminen sekä varsinkin elinkeinorakenteen muutokset (emt. 1988, 64 - 65). Elintason nousun myötä myös hyvinvointivaltion rakentaminen sai uutta vauhtia. Vaikka monien muiden hyvinvointivaltioiden tasolle olikin vielä pitkä matka, laajeni myös suomalainen hyvinvointivaltio jatkuvasti uusille alueille, mikä ilmeni mm. sairausvakuutus-, päivähoito- ja työttömyysturvajärjestelmien kehittämisessä. (Haatanen 1993, 56 - 58; Rosendahl & Saija 1995, 152.) Tärkeä tavoite hyvinvointivaltiota rakennettaessa oli tasa-arvoisuus ja yhteiskunnallisten erojen poistaminen (Hellsten 1993, 148). Päämäärät olivat samansuuntaiset myös silloin, kun lasten elämässä tärkeässä asemassa olevaa koululaitosta ryhdyttiin kehittämään hyvinvointivaltion ihanneoppien mukaiseksi. Koulutuksen rooli muuttuikin mm. siten, että koulutusmahdollisuudet alkoivat parantua, kouluttautumisaika pidentyä ja kouluttautumisen määrä kasvaa (Karisto, Takala & Haapola 1988, 54, 110).

Vaikka Suomi kehittyikin hyvinvointivaltiona tasaisen kiihkeää vauhtia, ajalle olivat ominaisia myös moninaiset yhteiskunnalliset muutokset ja niiden tuomat ongelmat. Sen vuoksi tässä alaluvussa onkin kutsuttu 70-luvun taitetta - Roosia (1987, 1988) lainaten - suuren murroksen ajaksi (ks. myös Alasuutari 1996, 62). Suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutos vauhdittui 1960-luvun lopulla (Allardt 1985a, 53 - 66; Junto 1990, 246). Kun useissa muissa maissa oltiin jo siirrytty alkutuotannosta jalostuselinkeinoihin ja siitä palveluelinkeinoihin, Suomessa yhteiskunnallista tasapainoa horjutti myöhäinen ja ehkä liiankin nopea ja suora siirtyminen maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta jälkiteolliseksi ja palveluja tuottavaksi yhteiskunnaksi (Alasuutari 1996, 88; Allardt 1985a, 53; Haatanen 1993, 54; Karisto, Takala & Haapola 1988, 42; Rosendahl & Saija 1995, 154). Suurimmaksi ”peikoksi” tällaisen harppauksen myötä muodostui rakennetyöttömyys. Koska maanviljelyn varaan rakennettu omavaraisuus alkoi nyt muodostua ongelmaksi mm. ylituotannon takia, itsellisyys-ihanne alkoi hiljalleen murentua ja maahenki kadota. Tämän seurauksena taas maataloutta ryhdyttiin ajamaan alas siinä määrin, ettei maaseutu enää pystynyt tarjoamaan toimeentuloa kaikille halukkaille ja tarvitseville (Alasuutari 1996, 64 - 65).

Maatalouden ylituotannon lisäksi teknologian kehitys ja maatalouden tukipolitiikan muutos aiheutti sen, että ihmisten oli pakko muuttaa maalta kaupunkiin (Alasuutari 1996, 62 - 63; Rosendahl & Saija 1995, 150 - 153). Tämä maaltapako ja kaupungistuminen oli kuitenkin nopeampaa kuin henkisesti kyettiin sulattamaan. Koska suomalainen

sielunmaisema oli vahvasti sidoksissa maalaiselämään vielä 80-luvullakin, ei ole ihme, että lastenkin elämään vaikuttaneita ongelmia muodostui maaltapaon seurauksena hyvin paljon. (Alasuutari 1996, 39; Allardt 1985a, 53.)²⁹

Koska kaupungit pystyivät vetämään vain rajallisesti maaseudulta muuttavaa väestöä, monien ainoaksi mahdollisuudeksi jäi siirtolaisuus. Varsinkin Ruotsiin muutettiin 70-luvun taitteessa ennätyksellisen paljon nimenomaan työpaikan ja paremman toimeentulon houkuttelemana (ks. tarkemmin Allardt 1985a, 54; Junto 1990, 246; Karisto, Takala & Haapola 1988, 43; Roos 1987, 55; Rosendahl & Saija 1995, 154). Sekä maasamuutto että siirtolaisuus, joita kutsutaan yhteisnimellä "suuri muutto", saivat sellaiset mittasuhteet, että vastaaviin lukuihin on ylletty ainoastaan laman runtelemalla 90-luvulla, kun työttömät ja opiskelijat ovat siirtyneet työn ja opiskelun perässä paikkakunnalta toiselle. (ks. esim. Mukka 1998, 5).

Maatalouden alasajamisesta seuranneita ongelmia paenneiden ihmisten kompastuskiveksi kaupungissa ei kuitenkaan jäänyt ainoastaan työpaikan saaminen. Merkittävinä ongelmina, joilla oli varmasti vaikutusta myös lasten elämään (ja sitä kautta ajanjakson lapsikäisyyksiin) olivat mm. sosiaalisten verkostojen rikkoutuminen (kolmen sukupolven perhe ja naapurisuhteet hävisivät) ja vaikea asuntotilanne (Allardt 1985a, 58 - 59; Rosendahl & Saija 1995, 153).

6.3 Arvomurroksen ajan Suomi

Vaikka 1980 - 90-lukujen taite onkin vielä niin lähellä, että ajanjakson "suuria linjoja" on hieman vaikeaa nähdä selvästi, joitain ajalle ominaisia, yhteiskunnallisesti tärkeitä tapahtumia on kuitenkin mahdollista hahmottaa. Yhtenä oleellisena tapahtumana voidaan pitää sitä, että jälleenrakentamisen aikana aloitettu hyvinvointivaltion rakentaminen jatkui entistä kiivaampana 80-luvun lopulle asti (Sihvo & Uusitalo 1993, 14). Aikuisilla ja sitä

²⁹ Ongelmia on tarkasteltu mm. Ahposen ja Järvelän (1983), Kortteisen (1982) ja Sulkusen (1985) kirjoissa.

kautta myös lapsilla oli käytettävissään enemmän rahaa, joka puolestaan toi mukanaan aivan uusia mahdollisuuksia ja virikkeitä. Vaikka nousukausi toi siten mukanaan paljon hyvää, rahalla usein myös paikkailtiin ihmissuhteita ja kompensoitiin kiireestä johtunutta poissaoloa.

Juhlaa ei kuitenkaan kestänyt loputtomiin ja lama iskikin yllättäen vasten kasvoja Suomen historiassa ennennäkemättömällä voimalla (Rosendahl & Saija 1995, 174). Taloudellinen lama alkoi 1990-luvun taitteessa, jolloin bruttokansantuotteen kasvu pysähtyi ja kääntyi laskuun vuonna 1991 (Salmi, Huttunen & Yli-Pietilä 1996, 9; Sihvo & Uusitalo 1993, 18). Vaikka laman syistä onkin esitetty toisistaan poikkeavia mielipiteitä, taloudellisen laman taustalta näyttäisi joka tapauksessa löytyvän ainakin seuraavat tapahtumat: rahapolitiikan vapauttaminen, luottohanojen löysääminen ja sitä seurannut talouden ylikuumeneminen, yritysten konkurssit, pankkikriisi sekä idänkaupan romahtaminen (Kortteinen 1994, 107; Rosendahl & Saija 1995, 175; Salmi, Huttunen & Yli-Pietilä 1996, 9). Tämän syvän taloudellisen laman seurauksena bruttokansantuote aleni, julkisia menoja ryhdyttiin supistamaan, konkurssit ja kannattamattomuus aiheuttivat työttömyyttä, ja valtio velkaantui huimaa vauhtia (Niiniluoto 1994b, 25).

Talousvaikeuksiin joutuneessa Suomessa pyrittiin karsimaan kaikista menoista ja säästämään sieltä, mistä suinkin oli mahdollista. Hyvinvointivaltio kalliine järjestelmineen joutuikin ensimmäisten mukana silmätikuksi. Jälleenrakentamisen ajoista jatkunut hyvinvointivaltion rakentaminen näyttäytyi uudessa taloudellisessa tilanteessa aivan erilaisessa valossa, minkä vuoksi päättäjien "riippakiveä" myös ryhdyttiin arvioimaan uudelta pohjalta (Rosendahl & Saija 1995, 177; Sihvo & Uusitalo 1993, 14, 18). Vaikka hyvinvointivaltion peruselementit ovatkin yhä edelleen pystyssä, hyvinvointivaltiota purettiin ja puretaan yhä edelleen rajuihin otteihin mm. "yksityistämällä palveluja ja 'saneeraamalla' julkisen sektorin menoja liiketaloudellisen kannattavuuden nimissä" (Niiniluoto 1994a, 175; ks. myös Jokivuori & Vainio 1991, 86). Hyvinvoinnin mureneminen aiheutti mm. kurjistumista, syrjäytymistä, ongelmien kasautumista ja eriarvoisuutta. Tällöin juuri lapsiperheet olivat suurimpien häviäjien joukossa, joten on oletettavaa, että esimerkiksi työttömyyden ja velkaantumisen seuraukset ovat vaikuttaneet vahvasti myös lapsiin ja heitä koskeviin käsityksiin (Salmi, Huttunen & Yli-Pietilä 1996, 13).

Taloudellinen lama heijastui ihmisten mieliin kuitenkin myös ns. henkisenä lamana vaikuttaen ihmisten ajatuksiin, asenteisiin ja arvoihin (Niiniluoto 1994b, 25). Materialis-

tisten peruspilarien murtuminen aiheuttikin sen, että monilta muiltakin perusarvoilta katosi pohja - ihmiset eivät voineet enää luottaa edes työpaikan pysyvyyteen, ahkeruuden kannattavuuteen, koulutuksen siunauksellisuuteen tai yhteiskunnan tukeen.³⁰ Kokemukset perusarvojen epäluotettavuudesta sekä ulkokultaisen "onnellisuusmuurin" murenemisestä aiheuttivat ihmisissä tyhjyyden, hämmennyksen ja elämänhallinnan menettämisen tuntemuksia (ks. esim. Roos 1987, 1988). Ihmiset mielsivät usein tämän tyhjyyden tunteen siten, että arvot olisivat kadonneet ja vähentyneet. Arvojen häviämisessä, ns. arvo-tyhjiössä oli kuitenkin kysymys ennemminkin arvojen muutoksesta: enää ei vallinnut niin selkeä arvojen konsensus kuin esimerkiksi suuren murroksen ja varsinkin jälleenrakentamisen aikana, sillä arvoille oli ominaisempaa hajanaisuus, runsaus ja ristiriitaisuus. (Niiniluoto 1994a, 173 - 175.) Tällaisen arvopluralismin aikana ihmiset kuitenkin pyrkivät löytämään elämälleen kiinnekohtia. Lapsikäsitusten muotoon vaikuttikin varmasti se, hakivatko "hämmentyneet" ihmiset tukea perinteisistä arvoista, kuten perhekeskeisyydestä, isänmaallisuudesta ja yrittäjyydestä (Rosendahl & Saija 1995, 178) vai kiintyivätkö he mieluummin uusiin arvoihin, kuten ekologisuuteen, henkisyteen ja yksilöllisyyteen (Pikku jättiläisiä 1997, 66).

Tällainen arvomurros ja yhteiskunnan "koventuminen" - mikä näkyi mm. työ- ja opiskelupaikoista käytävässä kilpailussa - ohjasi ihmisiä hakemaan elämälleen luotettavia ja pysyviä kiinnekohtia. Varsinkin syventynyt kuilu yksityisen ja julkisen elämän välillä aiheutti tällöin perheiden privatisoitumista, kuoreenvetäytymistä: jos aikuisten elämä pyöri käytännössä kodin ja työpaikan ympärillä, ei ole ihme, että lasten elämän täyttivät vastaavasti koti ja koulu/päiväkoti. (Jokivuori & Vainio 1991, 59.) Koska yhteiskunta oli kuitenkin huolissaan jäsenistään (mm. kontrollin ja tulevaisuuden takia), lapsuutta pyrittiin privatisoitumisen vastapainoksi institutionalisoimaan. Virallisten instituutioiden, kuten koulun, terveydenhoidon ja päiväkodin kautta yhteiskunta pystyikin pitämään edes jonkinlaista yhteyttä myös "syrjäytyneisiin" perheisiin. (ks. tarkemmin Lallukka 1993, 26; Pulma 1992, 52, 54; Qvortrup 1994a, 21; Wintersberger 1996, 29 - 30.)

Hämmennyksestä ja suoranaisestä hädästä huolimatta arvomurroksen ajan Suomessa tiedettiin, ettei mielikuva yhteiskunnasta, jossa ihmiset elävät onnellisina ja riippu-

³⁰ Arvokkaiksi miellettyjä asioita kutsutaan filosofi Kari E. Turusen (1992) mukaan arkielämässä usein arvoiksi. Jos kuitenkin oltaisiin tarkkoja ja täsmällisiä, varsinaisia arvoja (ns. platonisia arvoja) on vain kolme kappaletta: totuus, kauneus ja hyvä. (Turunen 1992; ks. myös Jarrett 1991.)

mattomina perunamaan laidalla olevassa punaisessa tuvassa ollut realistinen (vrt. jälleerakentamisen aika). Nyt oltiin sen sijaan huomattu, ettei Suomi riitä alkuunkaan ja että yhden valtion rajat ovat yksilölle jopa liiankin ahtaat ja rajoittavat. Oikoteiksi onneen löydettiin kansainvälistyminen ja globalisoituminen, joita myös innokkaasti tarjottiin lapsille ja nuorille (Malaska 1993, 196 - 197). Yhteiskunnan "kovennuttua", ihmisten elinpiirin laajennuttua koko maailman kattavaksi ja arvovalintojen ollessa yhä enemmän yksilön itsensä vastuulla ihmisiltä vaadittiin entistä enemmän aktiivisuutta, erilaisuutensa (ts. erinomaisuutensa) ja muuttumiskykynsä osoittamista ja jopa hieman röyhkeyttäkin. Nämä muuttuneet, ajan haasteisiin vastaavat ihmisihanteet antoivat luultavasti samalla leimansa myös arvomurroksen ajan lapsikäisyyksille.

7 TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Tämän tutkielman tarkoituksena on edistää sosiologista lapsitutkimusta pyrkimällä selvittämään vallitsevia lapsikäsitteitä ja siten luomaan edellytyksiä niiden purkamiselle. Koska yhteiskunnassa vallitsevien lapsikäsitteiden selvittäminen olisi kuitenkin ollut aivan liian ylimitoitettu ja mahdotonkin tavoite, tämän tutkielman tutkimustehtävä oli rajattuna. Sen vuoksi tutkimustehtävänä oli selvittää *toisen maailmansodan jälkeen ilmestyneissä suomalaisissa lastenkirjoissa esiintyviä lapsikäsitteitä*. Vaikka tehtävä olikin rajattu, tarkoituksena oli kuitenkin saada lastenkirjoista selville *yleistämiskelpoisia* lapsikäsitteitä (lastenkirjojen lapsikäsitteitä esitellään luvussa 9). Sitä, miksi ja miten aineistoksi valittiin suomalaiset lastenkirjat ja juuri tältä ajanjaksolta, käsitellään tarkemmin luvussa 8.

Koska jo pelkästään lastenkirjoissa on viidenkymmenen vuoden aikana esitetty valtava määrä erilaisia lapsikäsitteitä, käytettiin selvitystyössä apuna *lapsikäsitteiden tarkastelukehikkoa*, jonka avulla uskottiin olevan helpompaa hahmottaa eri ajanjaksoille ominaisia, keskeisiä lapsikäsitteitä. *Perinteiselle ja uudelle lapsitutkimukselle* ominaisten lapsikäsitteiden pohjalta muodostettu kehikko rakentui neljästä lapsikäsitteiden vastinparista, joissa oli yhteensä kaksikymmentä ulottuvuutta. Tämän kehikon, jonka muodostamista käsiteltiin luvussa 5.1 ja rakennetta luvuissa 5.2 - 5.6, tärkeimpänä antina oli se, että sen avulla pystyi kiinnittämään systemaattisesti huomiota yleisesti esiintyviin lapsikäsitteisiin.

Sen lisäksi, että vallitsevien lapsikäsitysten ymmärtämisen, kritisoinnin ja purkamisen kannalta on tärkeää tietää, millaisia lapsikäsitteitä on (ollut) vallalla, on tärkeää tietää myös, miten nämä käsitteet ovat muodostuneet. Sen vuoksi tässä tutkielmassa pyrittiin tarkastelemaan myös sitä, mitkä *yhteiskunnalliset tilanteet ja tapahtumat ovat olleet vallitsevien lapsikäsitteiden muodostumisen takana*. Sen perustelut, minkä vuoksi huomio kiinnitettiin juuri yhteiskunnallisiin tekijöihin, löytyvät luvusta 4.3. Sodanjälkeisen Suomen tärkeitä vaiheita käsiteltiin jo edellisessä luvussa, kun taas lapsikäsitteiden ja yhteiskunnallisten tilanteiden ja tapahtumien välistä yhteyttä tarkastellaan seuraavissa luvuissa.

8 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkielmassa oli tarkoituksena selvittää ensinnäkin, millaisia lapsikäsitteitä on ollut valalla suomalaisessa yhteiskunnassa toisen maailmansodan jälkeen ja toisaalta, mistä nämä käsitteet ovat johtuneet. Vaikka selvitystyötä voidaan perustella mitä erilaisimmilla syillä, tämän tutkielman tarkoituksena oli nimenomaan edistää sosiologista lapsitutkimusta. Sen vuoksi tutkielman tekemistä motivoi yhtäältä se, että ensisijaisesti lapsikäsitteiden selvittämiseen tähtäävää tutkimusta ei ole tehty kovinkaan paljon. Toisaalta selvitystyöllä uskottiin saatavan parempia välineitä vajavaisiksi nähtyjen lapsikäsitteiden purkamiseksi ja sitä kautta tilan tekemiseksi sosiologiselle lapsitutkimukselle. Lisäksi tutkielman tekoa motivoi se, että selvitystyön avulla saattaisi olla mahdollista paremmin ymmärtää mennyttä, kuvata nykyistä ja ennustaa tulevaa - mikäli tulevaa ylipäättäen voidaan ennustaa (Alasuutari 1996, 19).

Edellä on käsitelty sitä, miten perinteiselle ja uudelle lapsitutkimukselle ominaisten lapsikäsitteiden pohjalta muodostettiin lapsikäsitteiden tarkastelukehikko. Vaikka kehikon käsitteet ovatkin kattavia, oleellisia ja tietoisesti ääripäihin vietyjä (sillä muuten tutkittavasta ilmiöstä on vaikea saada selkeää kuvaa (Ritchie & Spencer 1994, 188)) ne ovat samalla myös ehkä liiankin teoreettisia, kärjistettyjä ja "todellisuudelle vieraita". Sen vuoksi lapsitieteille ominaisten lapsikäsitteiden pohjalta muodostettua kehikkoa käytettiin tässä tutkielmassa mieluummin apuvälineenä vallitsevien, arkielämälle ominaisten lapsikäsitteiden selvittämisessä. Vaikka lapsitieteiden käsitteet antoivatkin selviä viitteitä siitä, mitkä lapsikäsitteet ovat luultavasti tärkeitä myös laajemminkin yhteiskunnassa,

haluttiin siis kuitenkin päästä selvyyteen myös ns. ei-tieteellisistä ja subjektiivisista lapsikäsitteistä, jotka näkyvät kaikkialla yhteiskunnassa. Tässä luvussa keskitytäänkin tarkemmin siihen, miten tämä vallitsevien lapsikäsitteiden selvittäminen käytännössä toteutettiin.

8.1 Aineistonkeruu

Lapsitieteille ominaisia lapsikäsitteitä selvitettäessä aineistona käytettiin tiedekirjallisuutta nimenomaan siksi, että kirjoittaminen on tieteessä ilmeisen tärkeä kommunikointi- ja tiedonvälitysmenetelmä. Yhteiskunnassa sen sijaan esitetään lapsikäsitteitä huomattavasti vaihtelevammilla tavoilla (tarkemmin luvussa 4.3). Koska tutkielman perimmäisenä tarkoituksena oli juuri tällaisten arjen lapsikäsitteiden selvittäminen, olisi kuitenkin ollut käytännössä mahdotonta tarkastella koko arkielämän suurta kirjoa. Sen vuoksi tässä tutkielmassa haluttiin käyttää tietolähteenä jotain "edustajaa", jonka avulla uskottiin olevan mahdollista saada riittävän osuva, kattava ja monipuolinen kuva yhteiskunnassa vallitsevista lapsikäsitteistä. Varteenotettavia vaihtoehtoja aineiston keräämiseksi oli kuitenkin useita, joten niistä piti valita tutkielman kannalta soveliaim.

Yhtenä vaihtoehtona olisi ollut kyselytutkimus, sillä sen avulla voidaan kerätä tietoja mm. arvoista, asenteista, uskomuksista ja käsitteistä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 193; Niiniluoto 1994a, 178; Suhonen 1988, 34 - 36). Kaikille samanlaisten, standardoitujen kysymysten etuna on myös se, että siten on melko helppoa kerätä tarpeeksi suuri ja yleistämiskelpoinen aineisto (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 189 - 200; ks. myös Borg & Gall 1989, 423 - 444). Sille, miksi tässä tutkielmassa ei kuitenkaan käytetty kyselyä on kaksi syytä. Ensinnäkin valmiit vastausvaihtoehdot olisivat luultavasti rajoittaneet vastauksia niin paljon, että tutkittavasta ilmiöstä oltaisiin saatu vain "pinnallinen" kuva. Toinen, tärkeämpi syy kyselyn käytöstä luopumiselle oli kuitenkin siinä, ettei kyselyllä kerätty aineisto olisi luultavasti ollut tässä tapauksessa tarpeeksi luotettavaa. Koska tarkoituksena oli selvittää kymmenienkin vuosien takaisia lapsikäsi-

tyksiä, nykyhetkessä suoritettavan kyselyn ongelmaksi olisivat varmasti muodostuneet tulkinnanvaraisuus, muistihäiriöt ja ajan myötä muuttuneet asenteet. (Kyselytutkimuksen ongelmista esim. Borg & Gall 1989, Niiniluoto 1994a, 178.)

Lapsikäsitusten selvittämisessä oltaisiin toisaalta voitu käyttää (kvalitatiivista) haastattelua. Se olisi ollut kyselyä parempi vaihtoehto siinä mielessä, että sen avulla olisi todennäköisesti ollut mahdollista saada syvällisempää, joustavampaa ja subjektiivisempaa tietoa ihmisten lapsikäsituksista ja niiden muodostumisesta (ks. esim. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 201 - 202). Vaikka esimerkiksi teemahaastattelulla (ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 1991; Patton 1990) oltaisiinkin varmasti päästy sukeltamaan syvälle lapsikäsituksiin, ongelmia olisivat luultavasti aiheuttaneet kyselytutkimuksen tavoin ajan mukana muuttuneet näkökulmat, tulkinnat ja käsitykset sekä muistihäiriöt. Näiden lisäksi haastattelun käytöstä luopumiseen vaikutti myös se, että vastaukset olisivat saattaneet jäädä pinnallisiksi, sosiaalisesti suotaviksi (Foddy 1995, 118; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 202).

Koska havainnoinnilla on mahdollista päästä selville siitä, mitä tällä hetkellä tapahtuu ja millaisia käsityksiä tällä hetkellä on vallalla, se oli kolmantena vaihtoehtona aineistonkeruulle (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 209; ks. lisää havainnoinnista esim. Eneroth 1984). Koska myös havainnoinnissa olisi ollut omat ongelmansa, siitäkin menetelmästä luovuttiin. Ongelmaksi olisi todennäköisesti muodostunut ensinnäkin se, että menetelmä olisi (riittävän) häiriöttömästi toimiakseen tarvinnut melkoisesti aikaa ja toisaalta edellisten menetelmien tapaan se, että ajan kulumisella on omat vaikutuksena niin näkemyksiin, vastauksiin, tulkitsijoihin kuin tulkintaympäristöihinkin (Borg & Gall 1989, 475; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 210). Havainnointimenetelmän hylkäämiseen vaikutti tässä tapauksessa lisäksi se, että tarkoituksena ei ollut selvittää, millaisia lapset todella ovat omana itsenään (ks. esim. Fine & Sandstrom 1988; Mandell 1991; Pollard 1987), vaan tarkoituksena oli tutkia, millaisia lapsikäsituksia on (ollut) olemassa.

Kolme edellä esiteltyä tiedonkeruumetodia olisivat olleet käyttökelpoisia, jos tarkoituksena olisi ollut selvittää vain nykyisiä lapsikäsituksia. Koska tässä tutkielmassa oli kuitenkin tarkoituksena tarkastella lapsikäsituksia viiden vuosikymmenen ajalta, näiden menetelmien käytön esteeksi muodostui nimenomaan aika, jonka kulumisen vaikuttaa luultavasti melkoisen paljon sekä vastauksiin että tulkintaan. Tietysti seurantalutkimuksen yhteydessä kaikki kolme edellä käsiteltyä menetelmää olisivat varmasti erittäin päte-

viä. Ongelmana vain on se, että lapsikäsitäisiä selvittävän seurantatutkimuksen tekeminen olisi kallista, aikaavievää ja menneisyyden osalta myös mahdotonta.

Tässä tutkielmassa aineistona käytettiin *valmiita aineistoja* l. sekundaaridataa. Sekundaaridatalla tarkoitetaan aineistoa, jonka muut ovat jo keränneet, jolloin tutkija säästyy - ainakin jossain määrin - keräämisen vaivalta (Ehrnrooth 1990, 39; Eneroth 1984, 118 - 121; Eskola & Suoranta 1996, 90; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 185). Hannu Uusitalo (1997, 94) jakaa valmiit aineistot viiteen ryhmään: 1) aikaisempien tutkimusten aineistot, 2) erilaiset tilastot, 3) henkilökohtaiset dokumentit, 4) organisaatioiden asiakirjat sekä 5) joukkotiedotuksen ja kulttuurin tuotteet (ks. myös Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 186 - 188). Käytännössä valmiilla aineistoilla tarkoitetaan mm. sanomalehtiä, raportteja, kirjoja, muiden (esim. edellä esitellyin menetelmin) keräämiä aineistoja, tilastoja, matrikkeleita, radio- ja TV-ohjelmia, elokuvia ja sanoma- ja aikakauslehtiä (Eneroth 1984, 118 - 121; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 186 - 188; Marshall & Rossman 1995, 85).

Vallitsevia lapsikäsitäisiä selvitettäessä valmiiden aineistojen käyttö on perusteltua viidestä syystä: Ensinnäkin niiden avulla on mahdollista päästä helpommin eroon ajan tuomista muisti- ja tulkintaongelmista (ainakin vastausten osalta). Toisaalta tulkinnalla on hyvät edellytykset olla objektiivista, koska tulkitsijalla on luultavasti ainakin ajallista ja henkilökohtaista etäisyyttä tutkittavaan ilmiöön. Kolmanneksi valmiita aineistoja on saatavilla lähes ehtymätön määrä (Eskola & Suoranta 1996, 90; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 185 - 188). Neljänneksi tämä menetelmä on paras vaihtoehto, kun ottaa huomioon tutkielman mahdollisuudet, resurssit ja tutkimustehtävät. Viidenneksi menetelmä on - mikä tärkeintä - oivallinen mm. arvostuksia ja käsityksiä selvitettäessä (Marshall & Rossman 1995, 85).

Vaikka valmiiden aineistojen käyttö säästikin jonkin verran aineistonkeruun vai-voilta, oli kuitenkin tärkeää yrittää muistaa suhtautua tällaiseen aineistoon myös kriittisesti (Ehrnrooth 1990, 39; Eskola & Suoranta 1996, 90). Bo Eneroth (1984, 119 - 121) varoitteleekin valmiita aineistoja käyttäviä mm. siitä, että niissä saattaa jo olla jonkun muun "persoonallinen leima", niitä on jo ehkä tulkittu ja niille on annettu tieteellinen sisältö, eikä niiden objektiivisuudesta voi olla täysin varma. Kun nämä rajoitukset otti huomioon, valmiit aineistot osoittautuivat hyväksi "edustajiksi" lapsikäsitäisiä selvitettäessä.

Edellä tuli ilmi, että valmiita aineistoja on olemassa lähes rajattomasti. Vallitsevien lapsikäsitusten selvittämisen kannalta yhtenä keskeisimpänä ongelmana olikin soveliaan aineiston valitseminen. Koska kulttuuri (varsinkin joukkotiedotus ja populaarikulttuuri) tuottaa paljon ja yhä kiihtyvällä vauhdilla aineistoa, joka kertoo vallalla olevista käsityksistä (Eskola & Suoranta 1996, 91; Niiniluoto 1994a, 48), tämän tutkielman kohdalla kiinnitettiin tietolähdettä etsittäessä huomiota varsinkin kulttuurituotteisiin. Kulttuurituotteet ovat monipuolisuudessaan ja runsaudessaan mainioita aineistoja, joita on kuitenkin valmiille aineistoille ominaiseen tapaan käytetty, ikävä kyllä, turhankin vähän (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 189). Silloin, kun sekundaaridataa on käytetty, aineistoina ovat olleet mm. sarjakuvat (ks. esim. Fresnault-Deruelle 1985, 177 - 188), kuvataide (ks. esim. Ariès 1962; Randaxhe 1985, 157 - 166), sanomalehdet (ks. esim. Alasuutari 1996) ja erilaiset oppaat (ks. esim. Tähtinen 1992).

Käsityksiä, arvostuksia ja tapoja selvitettäessä erityisesti kirjallisuus nähdään usein soveliaaksi aineistoksi (Butts 1992, x - xvi; Kunnas 1983, 170; MacLeod 1985, 79, 84; ks. myös Alanko 1997; Leskinen 1993). Koska tarkoituksena oli päästä selville nimenomaan lapsikäsituksista, soveliaimmalta aineistolta tuntuivat tällöin *lastenkirjat*. Peter Huntin (1990, 2) mukaan kirjallisuuden lajeista juuri lastenkirjallisuus heijastaa parhaiten yhteiskuntaa sellaisena, millaisena se halutaan nähdä, millainen sen halutaan olevan ja millainen se ehkä tietämättään on (ks. samasta myös Lurie 1990; MacLeod 1985, 79; Outinen 1992, 47 - 56). Lastenkirjat soveltuivatkin tutkielman aineistoksi erittäin hyvin ensinnäkin siitä syystä, että ne ovat viestintämuotona yhteneväinen sen kanssa, että tässä tutkielmassa selvitettiin kirjallisuuden avulla myös lapsitieteille ominaisia lapsikäsituksia. Tällöin mm. tarkastelukehikon ja aineiston yhteenviemisessä, analysoinnissa ja käsitteissä pysyttiin helpommin "samalla taajuudella". Vielä tärkeämpi perustelu oli kuitenkin, että *lastenkirjat* muodostivat tutkimustehtävän kannalta tarkoituksenmukaisen aineiston, sillä tavoitteena oli päästä selville vallitsevista *lapsikäsituksista*.

Vaikka lastenkirjat olivatkin tutkielman kannalta ehkä kaikkein soveliaain tietolähde, niiden käyttö ei kuitenkaan ollut ongelmatonta. Ensinnäkin oli tärkeää pyrkiä suhtautumaan eri tavoin 1) kirjoista välittyviin, ajanjaksoille ominaisiin, 2) kirjailijoiden omiin, 3) kirjan henkilöiden esiintuomiin sekä 4) tutkijan muodostamiin lapsikäsituksiin. Tärkeintä oli tällöin tehdä selvä ero varsinkin ajanjaksoille ominaisten ja tutkijan omien käsitysten välille. Toisaalta eri ajanjaksojen lapsikäsituksia tarkasteltaessa oli tärkeää ot-

taa huomioon myös se, milloin lastenkirjat on kirjoitettu, mistä ajasta ne kertovat ja millainen on kirjoitusajan ja tulkinta-ajan suhde. Näiden lisäksi ongelmana olisi voinut myös pitää sitä, että lastenkirjojen käyttö aineistona on tulkintojen tulkintaa. Tämä ei kuitenkaan ollut käytännössä mikään todellinen ongelma, sillä luultavasti lähes kaikissa aineistoissa on jo valmiiksi jonkinlainen tulkinta mukana.³¹

8.2 Suomalainen lastenkirjallisuus

Virallisissa yhteyksissä puhutaan usein nuorisokirjallisuudesta, jolla viitataan sekä lapsille että nuorille tarkoitettuun kirjallisuuteen. Joidenkin tutkijoiden suositusten mukaisesti (esim. Lappalainen 1976, 13) ja selkeyden vuoksi tässä tutkielmassa kuitenkin käytetään mieluummin termejä lastenkirjallisuus ja lastenkirja. (Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1990, 63.)³² Lastenkirjallisuudella tarkoitetaan tällöin lyhyesti kirjallisuutta, jossa päähenkilö (ja sitä kautta usein myös lukijakunta) on jo "ylittänyt aapisiän mutta ei ole vielä murrosikäinen" (Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1990, 80). Lastenkirjallisuus on varsinkin siinä mielessä erikoislaatuinen kirjallisuuden laji, että se ei ole vain tietyn ikäisille ja tietyn tyyllisille ihmisille ominaista kirjallisuutta. Huolimatta siitä, että lastenkirjallisuus usein mielletäänkin lasten kirjallisuudeksi, sitä lukevat, kuuntelevat, omaksuvat, tuottavat, ostavat, lainaavat ja valikoivat niin lapset, nuoret kuin aikuisetkin.

Lastenkirjallisuutta, jonka esitystavat ja -muodot ovat usein aikuiskirjallisuutta moninaisemmat, voidaan luokitella erilaisilla tavoilla. Yksi kuvaavimmista ja selkeimmistä luokitusmalleista on Riitta Kuivasmäen ja Sirkka Heiskanen-Mäkelän (1990, 67) muotoilema "esitystavan mukainen luokittelu". Sen mukaan lasten- ja nuortenkirjallisuutta on

³¹ Samalla tavalla esimerkiksi haastattelemalla saadut tiedot perustuvat ihmisten tulkintoihin todellisuudesta, haastattelijan tarkoituksesta, kysymyksiin vastaamisen tärkeydestä jne.

³² Sisällöllisestä yhteneväisyydestä huolimatta suomenkielinen nuorisokirjallisuus -käsite poikkeaa moniin muihin kieliin vakiintuneista nimityksistä, kuten barnlitteratur (ruotsi), children's literature (englanti) ja littérature enfantine (ranska). Sen sijaan Saksan suuri vaikutus Suomen kulttuurielämään tulee ilmi mm. vastaavasta saksankielisestä käsitteestä (kinder- und jugendliteratur. (Kuivasniemi & Heiskanen-Mäkelä 1990, 63.)

kolmenlaista. Ensinnäkin on olemassa *fantasiakirjallisuutta* (sadut, fantasiakertomukset, fantasiaromaanit ja satunäytelmät), toisaalta *tieteiskirjallisuutta* (science fiction) ja kolmanneksi *realistista kirjallisuutta* (novellit, tyttö- ja poikakirjat, koululais- ja teiniromaanit, nuorten aikuisten romaanit jne.). Tällainen (tyylihistoriallinenkin) vastakkainasettelu fantastisen ja realistisen esitystavan välillä oli tärkeää tämän tutkielman aineistoa valittaessa. Koska tarkoituksena oli selvittää suomalaisessa yhteiskunnassa esiintyviä lapsikäisyyksiä, oli aineistoa hankittaessa ikään kuin itsestään selvää kääntyä realistisen lastenkirjallisuuden puoleen, sillä "kun realistinen esitys pitäytyy niin tapahtumisen kuin sen kuvaamisen tasossa havaintotodellisuuteen, fantasiaesitys on rakennettu normaalin havaintomaailman ja sen rationaalien kuvaustavan vastaisesti". (Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1990, 68.)

Vaikka suomenkielistä lastenkirjallisuutta - ja sitä kautta aineistoa tälle tutkielmalle - onkin ilmestynyt valtavasti aina Mikael Agricolan ABCKiriasta (n. vuonna 1543) lähtien (Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1990, 11), kaksi tutkimustehtävistä johdettua kriteeriä kuitenkin pienensivät aineistoksi soveliaiden lastenkirjojen lukumäärää. Koska tutkielmassa oli tarkoituksena selvittää *suomalaisessa* yhteiskunnassa vallinneita lapsikäisyyksiä, käytettävissä olevaa aineistoa pienensi ensinnäkin se, että mielenkiinto voitiin rajata ainoastaan alkuperältään suomalaisiin ja Suomesta kertoviin lastenkirjoihin. Toisaalta aineistoksi sopivien lastenkirjojen lukumäärää vähensi se, että tutkielmassa pyrittiin tarkastelemaan lapsikäisyyksiä vasta toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta lähtien (ajanjakson valinnan perusteista tarkemmin luvussa 6).

Vaikka nämä kriteerit pienensivätkin aineistoksi soveliaiden lastenkirjojen lukumäärää melkoisesti, 1940-luvulta lähtien ilmestyneiden suomenkielisten lastenkirjojen lukumäärän selvittäminen osoittautui käytännössä mahdottomaksi - eikä siinä ole tähän mennessä kukaan onnistunutkaan täydellä varmuudella (P. Nordling, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.1998).³³ Vaikka lukumäärän selvittäminen olikin hankalaa, suuntaa antavia lukuja perusjoukon laajuudesta oli kuitenkin mahdollista saada. Lukumäärää selvittäessä käytettävissä oli useita - vaikkakin hieman epäluotettavia - tietolähteitä.

³³ Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin (Päivi Nordling) lisäksi lastenkirjojen lukumäärän tarkkaa selvittämistä pidettiin käytännössä mahdottomana myös Jyväskylän kaupunginkirjastossa ja Jyväskylän yliopiston kirjastossa.

Ensinnäkin lastenkirjoista on mahdollista saada tietoa erilaisista tietokoneilla olevista tietokannoista. Vaikka tietokantoihin onkin viety tuhansia suomalaisia lastenkirjoja, ongelmana niiden käytössä oli kuitenkin ensinnäkin se, että kirjojen luokittelukoodeissa (ns. UDK-luvuissa) on hyvin paljon kirjavuutta, minkä seurauksena lastenkirjat on luokiteltu milloin mihinkin kirjallisuudenlajeihin kuuluviksi. Toisena epätasaisuutta aiheuttavana tekijänä oli se, että oletettavasti läheskään kaikkia lastenkirjoja ei edes ole viety tietokantoihin (P. Nordling, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.1998). Näiden luotettavuutta vähentävien tekijöiden seurauksena mm. eri hakusanojen ja koodien perusteella saadut lukumäärät vaihtelivatkin melkoisesti.

Toisaalta lastenkirjojen lukumäärästä on mahdollista saada tietoa sekä tavallisista kirjastoista että yliopistojen kirjastoista. Nämäkin tietolähteet olivat kuitenkin ongelmallisia tämän tutkielman perusjoukon laajuutta selvitettäessä. Jyväskylän kaupunginkirjastossa on nimittäin käytännössä tietoja ainoastaan omista kokoelmista (tilatuista kirjoista), eikä Jyväskylän yliopiston kirjastossakaan ole kansallisbibliografioiden lisäksi mitään muuta yhtenäistä tai yksiselitteistä luetteloa Suomessa ilmestyneistä lastenkirjoista.

Kolmantena vaihtoehtona olisi etsiä tietoa tilastollisista vuosikirjoista. Edellisten tavoin tämäkin tietolähde osoittautui pulmalliseksi, sillä myös tässä tapauksessa lastenkirjojen luokitteluperusteet ovat vaihdelleet ajan myötä. Tilastollisten vuosikirjojen käytön mahdollisuuksia rajoitti lisäksi se, että niissä keskitytään enemmän lukuihin kuin sisältöihin, mikä teki tietojen oikeellisuuden (edes pintapuolisen) tarkistamisen mahdottomaksi.

Neljänneksi tietoa Suomessa ilmestyneiden lastenkirjojen lukumäärästä on mahdollista saada kustantajilta. Kustantajilla on kuitenkin yleensä varmaa tietoa vain omista julkaisuistaan, eivätkä nämäkään tiedot ole täysin yksiselitteisiä esimerkiksi luokittelujen tai eri painosten osalta. Lisäksi tämän tietolähteen käytön teki ongelmalliseksi se, että pelkästään niitä kustantajia, jotka kuuluvat kansallisbibliografioiden mukaan kirjan kansainväliseen standardointijärjestelmään on melkoinen määrä, joten niiden julkaisemien kirjojen määrästä oli käytännössä mahdotonta hankkia tietoa - omakustanteista jne. puhumattakaan.³⁴

Lastenkirjoista saa tietoa myös Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutista (SNI) Tampereelta. Tämä tietolähde osoittautui edellä esiteltyjä luotettavammaksi ja helpom-

³⁴ Kansallisbibliografioiden mukaan standardointijärjestelmään kuuluvia kustantajia oli esimerkiksi vuonna 1973 noin 200 ja vuonna 1994 noin 3000.

maksi vaihtoehdoksi, sillä instituutti on Suomessa johtava lasten- ja nuortenkirjallisuuden kirjasto, tietopankki ja tutkimuskeskus. Vaikka instituutissakaan ei ole onnistuttu täydellä varmuudella ja yksimielisyydellä selvittämään Suomessa ilmestyneiden lastenkirjojen lukumäärää - sillä myös siellä tehty tutkimus on jouduttu pitkälti perustamaan mm. edellä esitellyille tietolähteille - melko täsmällisiä lukuja sieltä on kuitenkin mahdollista saada. (P. Nordling, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.1998.)

1940-luvulta lähtien ilmestyneiden suomalaisten lastenkirjojen lukumäärää kartoitettaessa tässä tutkielmassa siis käytettiin ensisijaisena tietolähteenä *Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituuttia* (SNI). Sieltä saatujen tietojen tukena ja täydentäjänä taas käytettiin ensinnäkin *kansallisbibliografioita* vuosilta 1940 - 97 ja toisaalta Riitta Kuivasmäen ja Sirkka Heiskanen-Mäkelän (1990) teosta *Aakkoset: Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön*. Näistä tietolähteistä bibliografioita (myös CD-ROM -muodossa) oli mahdollista käyttää vain osittain, sillä vuosina 1972 - 92 lastenkirjallisuutta ei eroteltu muusta kaunokirjallisuudesta omaksi, "alanmukaiseksi osastokseen". Toki luokittelukoodien perusteella lastenkirjat olisi ollut ainakin osittain mahdollista erottaa omaksi ryhmäkseen jälkikäteenkin, mutta työmäärä oli ollut kohtuuton suhteessa saatavaan hyötyyn - varsinkin kun ottaa huomioon luokittelujen vaihtelevat käytännöt.

SNI:sta saatujen tietojen mukaan vuosittain ilmestyvien lasten- ja nuortenkirjojen (suomalaisten ja käännettyjen) lukumäärä on kasvanut tasaisen aaltoilevasti. Sotavuosina kirjoja ilmestyi reilu sata kappaletta vuosittain, kun nykyään vastaava luku liikkuu tuhannen kappaleen paikkeilla (P. Nordling, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.1998). Kolmen käytetyn tietolähteen perusteella voidaan siis karkeasti arvioida, että Suomessa on ilmestynyt noin 25 000 - 30 000 lasten- ja nuortenkirjaa vuosina 1940 - 97. Saatuun lukuun on suhtauduttava varauksella, sillä - kuten edelläkin tuli ilmi - ei ole olemassa vain yhtä totuutta. Tätä lukua saattavat nimittäin muuttaa mm. sellaiset tulkinnanvaraiset tekijät, kuten uusintapainosten ja korjattujen painosten osuus, ulkomailla julkaistujen suomalaisten kirjojen lukumäärä sekä kioskirjallisuuden ja kuvakirjojen huomioon ottaminen. Lisäksi lukuun vaikuttaa varmasti myös se, että lasten- ja nuortenkirjallisuudeksi luokiteltujen kirjojen kriteerit ovat vaihdelleet eri aikoina hyvinkin paljon. Esimerkiksi on epäselvää, miten lasten- ja nuortenkirjallisuus on eroteltu toisistaan ja vastaavasti aikuiskirjallisuudesta, miten eri versiot ja painokset on otettu huomioon, ja mitkä esitystavat kuvakir-

joista nuorten aikuisten romaaneihin ja sarjakuvista rock-lyriikkaan on luokiteltu kirjallisuudeksi eri aikoina (Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1990, 63).

Vaikka saatuun lukuun pitääkin suhtautua kriittisesti, tämän tutkielman kannalta ei kuitenkaan ole kovinkaan oleellista, miten tarkka se on. Sen sijaan oleellisempaa on se, mistä saatu luku antaa selvästi viitteitä: lastenkirjoja on melkoinen määrä, mikä puolestaan tarkoittaa sitä, että lastenkirjat tarjoavat vallitsevien lapsikäsitusten selvittämiseksi - kuten muullekin lapsitutkimukselle - lähes rajattomat mahdollisuudet (valmiiden aineistojen mahdollisuuksista tarkemmin luvussa 8.1).

8.3 Tutkielmassa käytetty aineisto

Valmista aineistoa lapsikäsitusten selvittämiseksi on siis valtavan paljon, joten olisi ollut täysin mahdotonta ottaa tässä tutkielmassa huomioon sitä kaikkea. Aineistoa valittaessa pitikin olla hyvin kriittinen ja käyttää *harkinnanvaraista otantaa* (ks. esim. Eskola & Suoranta 1996, 91). Tärkeimpänä kriteerinä oli tällöin se, että valittiin sellaista aineistoa, jonka avulla uskottiin saatavan vastauksia asetettuihin kysymyksiin. Tämän lisäksi aineiston valinnalle asetettiin seitsemän tarkemmin määriteltyä kriteeriä. Ensinnäkin käsiteltäviksi lastenkirjoiksi valittiin pääasiassa sellaisia teoksia, joiden päähenkilöinä ja sitä kautta usein myös lukijoina ovat ns. keskilapsuuttaan elävät (ks. esim. Fine & Sandstrom 1988, 11). Sen tarkemmin kronologiseen ikään viittaamatta kyseessä ovat silloin lapset, jotka ovat jo edenneet kuvakirjoja ja aapisia seuraavalle tasolle, mutta eivät kuitenkaan vielä ole täysin uppoutuneet murrosiän iloihin ja suruihin. Tämän kriteerin ensisijaisena perusteluna oli yksi lapsitutkimuksen keskeinen vajavaisuus: pikkulapsia ja aikuisuuden kynnyksellä olevia nuoria on kyllä tutkittu kiitettävän paljon, mutta ilmeisesti näiden kahden ikäkauden välinen aika on jäänyt vähemmälle huomiolle.

Toisaalta tutkielmassa haluttiin tarkastella lastenkirjoja, joiden kirjoittamisaika olisi mahdollisimman lähellä sitä aikaa, johon kirjan tapahtumat sijoittuvat. Tämä kriteeri oli tärkeä nimenomaan luotettavuuden kannalta, sillä ajan kulumisen tuo luultavasti mu-

kanaan erilaisia lastenkirjojen "autenttisuutta" sumentavia tekijöitä, kuten menneiden aikojen (= oman) lapsuuden ihannointia, arvostusten ja tulkintojen muuttumista sekä näkökulman vaihtumista (ks. ajan vaikutuksista tarkemmin luvusta 8.1).

Aineistoa valittaessa pyrittiin myös kiinnittämään huomiota nimenomaan sellaisiin lastenkirjoihin, jotka ovat olleet tai joita pidetään yhä edelleen jollain tavalla merkittävinä. Syynä tälle kriteerille oli se, että yleisesti hyväksytyt ja arvostetut lastenkirjat ilmaisevat luultavasti "vaihtoehtokirjallisuutta" selvemmin vallitsevia lapsikäisyyksiä. Tällaista kirjallisuutta haettaessa apuna käytettiin yhtäältä Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisemaa luetteloa (Pikku jättiläisiä 1997) painomäärältään suurista tai jotenkin muuten merkittävistä lastenkirjoista sekä toisaalta Kuivasmäen ja Heiskanen-Mäkelän (1990) edelläkin esiin tullutta teosta.

Koska tutkielman tarkoituksena oli selvittää yhteiskunnassa vallitsevia lapsikäisyyksiä, neljäs ja samalla yksi keskeisimmistä kriteereistä oli realismi. Vaikka kriteeri ei ollutkaan tämän tarkemmin määritelty, oleellisinta sen asettamisessa olikin fantasia- ja tieteiskirjallisuuden rajaaminen tämän tutkielman ulkopuolelle. (Ks. tarkemmin luvussa 8.2 esitelty lastenkirjallisuuden luokitusmalli (Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1990, 67.)

Kuten asetettujen tutkimustehtävien perusteella voisi olettaa, tutkielman aineistoksi valittiin viiden kriteerin ohjaamana suomalaisten kirjailijoiden kirjoittamia, Suomesta kertovia lastenkirjoja. Tämän kriteerin perusteluna oli yksinkertaisesti se, että tarkoituksena oli tarkastella suomalaisen yhteiskunnan lapsikäisyyksiä.

Lastenkirjoja olisi voinut valita aineistoksi vaikka joka vuodelta aina vuodesta 1940 lähtien, mutta se ei olisi ollut kovinkaan tarkoituksenmukaista. Kuudentena otantaa ohjaavana kriteerinä olikin aika. Tutkielmassa käsiteltyjä lastenkirjoja oli valittu kolmelta eri ajanjaksolta: a) 1948 - 52, b) 1968 - 72 ja c) 1988 - 92. Perusteluja tällaisten "edustusjaksojen" käytölle oli kolme: Ensinnäkin lastenkirjojen perusjoukko oli niin valtavan suuri, että valikointia oli tehtävä näinkin karkealla kädellä. Toisaalta eri aikakausien väliset erot saatiin selvemmin näkyviin keskittymällä tällaisiin keskenään saman pituisiin ja toisistaan yhtä pitkän ajan välein sijoittuviin ajanjaksoihin. Kolmanneksi valitut "edustusjaksot" ilmaisevat monessa suhteessa ehkä "puhtaimmin" niitä suomalaisen yhteiskunnan ajanjaksoja, joita käsiteltiin jo luvussa 6.

Seitsemäs ja ehkä vähiten tutkielman tekijästä itsestään johtuva kriteeri oli kirjojen saatavuus. Vaikka herkullista aineistoa on olemassa paljon, kriteerit täyttäviä kirjoja oli melkoisen vaikeaa saada käsiinsä. Tämä ongelma, joka liittyi varsinkin vanhimpiin lastenkirjoihin, ei kuitenkaan onneksi päässyt muodostumaan kovinkaan vakavaksi, sillä tutkielmassa keskityttiin kolmannen kriteerin mukaisesti nimenomaan "merkittäviin" lastenkirjoihin.

Vaikka otoskoon valinta aiheuttaa usein päänvaivaa varsinkin laadullista tutkimusta tehtäessä, se ei kuitenkaan ole suurin ongelma, sillä oleellisinta tutkimuksessa on vastauksen saaminen asetettuihin kysymyksiin (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 178 - 182). Tässä tutkielmassa sopivaksi otoskooksi nähtiin *kymmenen (10) suomalaista lastenkirjaa*, joista ajanjaksoilta 1948 - 52 ja 1968 - 72 oli molemmilta kolme (3) ja ajanjaksolta 1988 - 92 neljä (4) kappaletta. Tutkielmassa käytetyt lastenkirjat on lueteltu ajanjaksoittain seuraavissa alaluvuissa (8.3.1 - 8.3.3) sekä liitteessä 1. Otoksen valinnassa pyrittiin noudattamaan tasapuolisuutta ja ottamaan edellä lueteltujen kriteereiden lisäksi huomioon myös julkaisujen määrä per vuosi ja kriteerit täyttävien julkaisujen määrä per ajanjakso. Sivumääräisesti näistä kymmenestä lastenkirjasta muodostui yhteensä 1315 sivun otos. Tämän kokoinen otos on jo melkoisen suuri, jos ottaa huomioon, että edes jonkinlainen aineiston sisäistäminen edellyttää vähintään kolmea lukukertaa (Tamminen 1993, 104).³⁵ Lyhyesti ilmaistuna tutkielman aineistoksi valittiin nämä kymmenen suomalaista lastenkirjaa ensinnäkin siksi, että ne olivat seitsemän asetetun kriteerin mukaisia ja toisaalta siksi, että niillä uskottiin saatavan vastauksia asetettuihin kysymyksiin.

8.3.1 Jälleenrakentamisen ajan lastenkirjat

1940-luvun sota- ja pulavuosina kirja oli suosittu hyödyke. Uusia kustantamoja syntyi ja kirjoja tuotettiin siinä määrin, että oli aiheellista puhua jopa suoranaisestä "kirjatehtailusta". Vuosittain julkaistavien kirjojen lukumäärän huomattava lisääntyminen

³⁵ Esimerkiksi J.-P. Roosin (1987) teoksen *Suomalainen elämä* pohjana ollut elämäkerta-aineisto oli runsaat 3000 liuskaa pitkä - mitä Roos itse pitää määränä, jota on melko mahdotonta käydä läpi kovin montaa kertaa (Roos 1987, 42). (Ks. kirjallisuudesta muodostuvan tutkimusaineiston koosta esim. Alanko 1997; Kuivasmäki 1993; Nikki 1991.)

sekä viihdekirjallisuuden suosiminen aiheuttivat kuitenkin laadun heikkenemistä. Lastenkirjallisuudessa, jonka kohdalla kehityslinjat olivat samansuuntaisia muun kirjallisuuden kanssa, ryhdyttiin kuitenkin melko nopeasti taistelemaan laadun parantamisen puolesta. Erilaisten yhdistysten (esim. Nuorten Kirja ry) laatimien kirja-arvosteluiden sekä yhdistysten jakamien palkintojen vaikutuksesta lastenkirjallisuuden laatu kääntyiikin kunnioitettaville urille: vaikka lastenkirjoja tuotettiin yhä kiihkeämpään tahtiin, niiden laatu onnistuttiin kuitenkin nostamaan ja pitämään melko korkeana. (Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1990, 25 - 26; Pikku jättiläisiä 1997, 22; P. Nordling, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.1998.)

1950-luvun taitteessa "yleiskirjallisesta modernismista" virikkeitä napsivia, fantasiaa ja nonsenseakin kokeilevia lastenkirjoja ilmestyi vuosittain vajaa kolmesataa kappaletta (Pikku jättiläisiä 1997, 32; P. Nordling, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.1998). Ensimmäisen tässä tutkielmassa käsitellyn ajanjakson (1948 - 52) aikana Suomessa siis ilmestyi arviolta 1000 - 1500 lastenkirjaa. Aineiston kokoaminen tältä ajanjaksolta oli kuitenkin huomattavan paljon hankalampaa kuin perusjoukon koosta olisi voinut päätellä. Suurimmaksi ongelmaksi muodostuivat jo suhteellisen vanhojen kirjojen saatavuus sekä asetettujen kriteerien mukaisten kirjojen löytäminen (kriteereistä tarkemmin luvussa 8.3).

Aineistoksi ensimmäiseltä ajanjaksolta valittiin kolme, kaikki asetetut kriteerit täyttävää lastenkirjaa: 1) Leena Härmän *Kuttu-Ville ja Tuittupää* (1949), 2) Väinö Riikkilän *Pertsä ja Kilu* (1952) sekä 3) Rebekka Räsäsen *Anneli Juoniemen kartanossa* (1952). Aineistoksi soveliaita kirjoja olisi ollut useampiakin, mutta edellä mainittuihin kirjoihin kuitenkin päädyttiin kahdesta syystä: Ensinnäkin aineiston haluttiin olevan monipuolista ja siksi valinnassa kiinnitettiin huomiota mm. kirjoittajan sukupuoleen (molemmat edustettuna), kirjoittamisaikaan (vuodet 1949 ja 1952), kirjan miljööhön ja sosiaaliseen ympäristöön (maaseudusta kaupunkiin ja kurjuudesta yltäkylläisyyteen) sekä kirjan henkilöiden ikään (alakouluiästä varhaisnuoriin) ja sukupuoleen (yhdessä tyttöjä ja poikia, kahdessa muussa käytännössä vain tyttöjä tai poikia). Toisaalta kolme valittua kirjaa, joissa oli yhteensä 511 sivua, uskottiin muodostavan lapsikäsitteisen tarpeeksi laajan ja informatiivisen otoksen edustaakseen vuosina 1948 - 52 ilmestyneitä lastenkirjoja.

8.3.2 Suuren murroksen ajan lastenkirjat

Vaikka 1970-luvun taitteeseen saavuttaessa elintason kohoaminen ja hyvinvoinnin lisääntyminen olivatkin tuoneet lapsille ja nuorille paljon uusia virikkeitä ja ajankäytön mahdollisuuksia, kirja säilytti sitkeästi asemansa suosittuna hyödykkeenä. Itse asiassa lastenkirjallisuutta, josta noin puolet oli käännöskirjallisuutta, tuotettiin ja kulutettiin entistäkin kiivaampaan tahtiin. Vuosittain julkaistavien lastenkirjojen lukumäärässä tapahtunut kasvu ei kuitenkaan ollut ainoa seikka, jossa oli tapahtunut muutosta jälleenrakentamisen aikaan verrattuna. Jos jälleenrakentamisen ajan lastenkirjoissa toiminnallisuus oli ollut oleellinen elementti, 70-luvun vaihteen lastenkirjoissa mielenkiinto kohdistui enemmänkin lapsiin psykologisina ja persoonallisina yksilöinä, jotka kuitenkin olivat vahvasti sidoksissa heitä ympäröivään todellisuuteen - yhteiskuntaan ja sen ongelmiin. (Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1990, 30 - 36; Pikku jättiläisiä 1997, 40, 48.)

Julkaisumäärissä tapahtuneen lisäyksen ansiosta toisen tutkielmassa käsitellyn ajanjakson (1968 - 72) aikana ilmestyneitä lastenkirjoja oli aikaisempaa helpompi saada käsiinsä - ilmestyihän noihin aikoihin jo noin 400 - 500 lastenkirjaa vuosittain (P. Nordling, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.1998). Saatavuutta paransi luultavasti myös se, että tämän ajanjakson lastenkirjat olivat kaikin tavoin huomattavasti "tuoreempia" kuin jälleenrakentamisen ajan kirjat - ts. ne olivat uudempia, ajanmukaisempia ja sitä kautta yhä edelleen "luettavia".

Vaikka lastenkirjoja olikin edellistä ajanjaksoa paremmin saatavilla, merkittäväksi ongelmaksi muodostui tämänkin ajanjakson (1968 - 72) kohdalla asetettujen kriteerien mukaisten kirjojen löytäminen. Pitkällisen etsinnän ja vertailun jälkeen ajanjaksoa edustamaan valittiin kolme lastenkirjaa, jotka vastasivat myös kirjoille asetettuun monipuolisuuden vaatimukseen: 1) Margareta Keskitalon *Tyttö Kuunarilaiturilla* (1968), 2) Asko Martinheimon *Pilkku päässä* (1970) ja 3) Anni Polvan *Tiinan uusi ystävä* (1970). Näissä 70-luvun taitteen lastenkirjojen lapsikäsitteistä kertomaan valituissa kolmessa kirjassa oli sivuja yhteensä 436, joten aineiston käsittelyyn kului melkoinen aika. Työmäärä nähtiin kuitenkin vaivan arvoiseksi, sillä kirjoista uskottiin löytyvän melko yhdenmukaisia lapsikäsitteisiä, jotka kuitenkin samalla erosivat selvästi jälleenrakentamisen ajan lastenkirjojen käsitteistä.

8.3.3 Arvomurroksen ajan lastenkirjat

1990-luvun taitteen lastenkirjoissa pysyttiin uskollisena suuren murroksen aikana luodulle perinteelle, jossa oli oleellista yksilökeskeisen lähestymistavan painottaminen. Filosofisten kysymysten pohtiminen ja omien rajojen rohkea kokeileminen olivatkin lastenkirjoissa varsin yleisiä. Vaikka yksilötason tarkastelu olikin keskiössä, ei ympäröivää todellisuutta kuitenkaan täysin unohdettu 90-luvulle tultaessa - se vain nähtiin eri tavalla kiinnostavaksi kuin aikaisemmin. Jos 1960- ja 1970-lukujen lastenkirjoissa "poliittinen osallistuminen" sekä yksilön ja yhteiskunnan välisten suhteiden ongelmallisuuden pohdiskelu olivat olleet huomion keskipisteenä, 90-luvun taitteessa mielenkiinto kohdistui yhä enemmän ekologiaan ja ekokatastrofeilta välttymiseen, luonnon- ja eläintensuojeluun, vaihtoehtoihin elämäntapoihin sekä ylipäätään entistä pehmeämpiin arvoihin. Vaikka lastenkirjoissa lähestymistapa olikin yhä realistisuutta hakevaa ja ongelmakeskeistä, elämään ei enää suhtauduttu niin vakavasti kuin suuren murroksen aikana. Itse asiassa aikaisemmilta ajanjaksoilta tuttujen "pienten aikuisten" tilalle olivat nyt astuneet oman erilaisuutensa myöntävät, huumorintajuiset, hulluttelevat ja jopa hieman omituiset lapset. (Pikku jättiläisiä 1997, 58, 66.)

Edelliseen ajanjaksoon nähden muutosta oli sisällöllisten tekijöiden lisäksi tapahtunut myös kahdessa muussa lastenkirjoihin liittyvässä seikassa. Ensinnäkin lastenkirjojen ulkomuoto oli muuttunut aikuiskirjallisuudelta lainatusta harmaasta tiiliskivimäisyydestä nykyiseen malliin, jossa värikkyydellä, kuvituksella, ytimekkyydellä ja muodolla on entistä tärkeämpi rooli. Toisaalta muutosta oli tapahtunut myös julkaisumäärässä, sillä nyt nimikkeitä tuotettiin likimain tuhat kappaletta vuosittain.³⁶ (Pikku jättiläisiä 1997, 66; P. Nordling, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.1998.)

Luultavasti kirjojen uutuudesta ja suuresta lukumäärästä johtuen niitä oli melko helppoa saada käsiinsä niin kirjastoista kuin kirjakaupoistakin. Saatavuuden ansiosta tämän ajanjakson (1988 - 92) kohdalla oli helppoa löytää myös sellaisia lastenkirjoja,

³⁶ Onko lastenkirjojen julkaisumäärän lisääntyminen merkki lapsuuden nousujohteisuudesta (ks. esim. de Mause 1974), osoitus siitä huolesta, jota modernia lapsuutta kohtaan tunnetaan (ks. esim. Ariès 1962; Postman 1982) vai onko lapsuus oikeastaan täysin epäolennainen seikka, kun on kysymys kirjallisuuteen liittyvästä liiketoiminnasta?

jotka ensinnäkin täyttivät seitsemän aineistolle asetettua kriteeriä ja jotka toisaalta vastasivat aineiston monipuolisuuden vaatimukseen. 1990-luvun taitteen lastenkirjojen lapsikäisyyksistä kertomaan valittiin neljä lastenkirjaa, joissa oli yhteensä 368 sivua. Valitut kirjat olivat 1) Sinikka Nopolan ja Tiina Nopolan *Heinähattu ja Vilttitossu* (1989), 2) Pauli Murtomäen *Neliapila ja aave* (1990), 3) Tuula Kallioniemen *Kostajat* (1992) sekä 4) Lasse Raustelan *Tupla-Kervinen ja Punapäätä* (1992). Näiden neljän kirjan keskimääräinen pituus oli siis huomattavasti lyhyempi kuin edellisten ajanjaksojen lastenkirjojen. Tämä ero johtui luultavasti siitä muutoksesta, joka lastenkirjojen ulkoisessa olomuodossa oli tapahtunut yleisemminkin, sillä lastenkirjojen henkilöiden ja oletetun lukijakunnan ikäjakama oli kuitenkin yhä samaa luokkaa kuin aikaisempien ajanjaksojen kohdalla.

8.4 Lastenkirjojen analyysi ja tulkinta

Tutkielman aineistoksi siis valittiin kymmenen suomalaista, 1940-luvulta lähtien ilmestynyttä lastenkirjaa. Relevantin aineiston lisäksi tutkimuksen tekemisessä on kuitenkin tärkeää valita myös sovelias tapa lähestyä aineistoa. Koska tässä tutkielmassa pyrittiin selvittämään suomalaisessa yhteiskunnassa vallinneita/vallitsevia lapsikäisyyksiä lastenkirjojen avulla, luontevimmat lähtökohdat aineiston käsittelylle löytyivät *sosiologisesta kirjallisuudentutkimuksesta*, jolla tarkoitetaan yhteisökeskeisestä näkökulmasta lähtevää kirjallisten teosten analyysiä ja tulkintaa (Niemi 1991, 10).³⁷

Yksi tapa jäsentää sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen kenttää on Peder Hård af Segerstadin (1974, Niemi 1991, 21 - 22 mukaan) muotoilema nelikenttäinen malli, jossa tutkimusta ryhmitellään kahdella tavalla. Toisaalta tutkimus jakautuu sen mukaan, pyrkiikö tutkija selittämään vai ymmärtämään kohdettaan ja toisaalta taas sen mukaan, tarkastellaanko kirjallisuutta yhteiskunnan vai yhteiskuntaa kirjallisuuden kautta (ks.

³⁷ Sosiologinen kirjallisuudentutkimus tulisi muistaa erottaa kirjallisuussosiologiasta, jolla tarkoitetaan "yleensä yhteiskuntatieteellisestä viitekehystä lähtevää kirjallisuusinstituution tutkimusta" (Niemi 1991, 10).

myös Eagleton 1989, 90 - 97). Koska tässä tutkielmassa oltiin kiinnostuneita kirjallisuudesta ensisijaisesti tietolähteenä, "edustajana", valittiin sosiologisesta kirjallisuudentutkimuksesta suuntaus, jossa *yhteiskuntaa pyritään ymmärtämään kirjallisuuden kautta*. Se onkin sovelias menetelmä nimenomaan silloin, kun tarkoituksena on "oppia elämää laajassa mielessä" ja päästä selville kirjallisuuden kautta välittyvästä ihmiskuvasta ja maailmankuvasta. (Niemi 1991, 21 - 22; ks. myös Löwenthal 1966.)

Vaihtoehtoja tämän tyyliin kirjallisuuden tarkasteluun on monia aina kvantitatiivisesta sisällönanalyysistä (Eskola & Suoranta 1996, 91) kuvituksen analyysiin (Randaxhe 1985, 156 - 166) ja historiantutkimukselle ominaisiin menetelmiin (Eskola & Suoranta 1996, 91). Tässä tutkielmassa käytetyn analyysimenetelmän valinnassa lähdettiin liikkeelle siitä, millainen *perspektiivi* soveltui parhaiten tutkittavan ilmiön luonteeseen. Perspektiivillä tarkoitetaan tässä yhteydessä sellaista teoreettista näkökulmaa, joka auttaa tutkijaa keskittymään tutkittavan ilmiön kannalta oleelliseen tietoon ja joka antaa suuntaa ymmärrykselle ja ajattelulle (Eneroth 1984, 123). Bo Enerothin (1984, 124 - 137) luettelemista vaihtoehtoista (staattinen, teleologinen ja dynaaminen) päädyttiin dynaamiseen perspektiiviin siksi, että tutkielman yhdeksi perusoletukseksi voidaan nähdä se, että yhteiskunta ja lapsuus (ja sitä kautta lapsikäisyydet) muuttuvat vuorovaikutussuhteissa (Ariès 1962; Boyden 1997, 203; Jenks 1992, 11 - 12, 23; Qvortrup 1994a, 14 - 15; Solberg 1997, 126) sekä siksi, että tässä myös haluttiin nähdä, millaisia muotoja tämä muutos on saanut aikaan. (Eneroth 1984, 123 - 139.)

Dynaaminen perspektiivi tutkittavaan ilmiöön edellyttää kuitenkin myös dynaamista analyysimenetelmää. Tällainen lapsikäisyyksien ja niissä tapahtuneiden muutosten tarkasteluun soveltuva menetelmä on *prosessimetodi*. Siinä on perimmäisenä tarkoituksena löytää aineistosta muutosta ja (kehitys)vaiheita kuvaavia tapauksia. Jos prosessimetodia kuitenkin tarkastellaan hieman perusteellisemmin, voidaan huomata, ettei sekään täysin perustu dynaamiseen perspektiiviin. Prosessimetodikin nimittäin muodostuu staattisten *ideaalityyppi-1. karikatyyrimetodien* ketjusta. (Eneroth 1984, 159 - 163.) Ideaalityyppimetodilla - joka suomenkielessä tunnetaan ehkä paremmin tyypittelymetodinä - tarkoitetaan analyysimenetelmää, jossa valitun aineiston pohjalta muodostetaan "teoreettisia ideaalityyppejä, joiden oletetaan olevan osuvia 'esimerkkejä' tutkittavasta ilmiöstä" (Lallukka 1993, 40). Tarkoituksena on siis löytää aineistosta samankaltaisuuksia, joiden perusteella voidaan muodostaa (ideaali)tyyppejä. Kukin näistä tyypeistä kantaa

mukanaan tiettyjä ominaisuuksia, joiden oletetaan - syystä tai toisesta - kuuluvan yhteen (Eskola & Suoranta 1996, 141; Lallukka 1993, 40). Aineiston pohjalta muodostetun tyyppin ei kuitenkaan tarvitse vastata täysin mitään konkreettista ja olemassaolevaa tapausta. Itse asiassa tyyppeihin tiivistetään (tyypillistetään) ja "ahdetaan kaikkea sellaista mitä jossain erillisessä havaittavassa yksikössä ei suinkaan esiinny" (Roos 1988, 201 - 202). (Eneroth 1984, 149 - 154; Eskola & Suoranta 1996, 141; Lallukka 1993, 40 - 41; Roos 1988, 201 - 202.)

Tässä tutkielmassa ideaalityyppimetodia sovellettiin siten, että ajanjaksoittain valituista lastenkirjoista haettiin kullekin ajalle ominaisia lapsikäsitteitä ja muodostettiin niistä sitten eri ajanjaksojen lapsiprofiileita (ts. ideaalityyppejä). Koska lapsikäsitteitä on kuitenkin esitetty valtavasti, kaikkien huomioon ottaminen olisi ollut suorastaan mahdotonta ja tarpeetontakin. Lapsikäsitteiden hakemisessa lastenkirjoista turvauduttiinkin sen vuoksi lapsitieteiden pohjalta muodostettuun, neljästä vastinparista ja niiden kahdestakymmenestä ulottuvuudesta koostuvaan kehikkoon. Lastenkirjoja ja niistä ilmeneviä lapsikäsitteitä siis tarkasteltiin ensisijaisesti muodostetun kehikon rajoissa: miten eri ajanjaksojen lapsikäsitteet sijoittuvat lastenkirjojen perusteella kehikon neljälle vaihteluvälille? Pitää kuitenkin muistaa, että kehikkoa ei suinkaan oltu rakennettu näkökulmaa kaaventamaan. Vaikka sitä käytettiin lastenkirjoissa esiintyvien, vallitsevien lapsikäsitteiden löytämiseksi, aineiston käsittelyssä oltiin myös avoimia niin muille aineistosta mahdollisesti esiin tuleville lapsikäsitteille kuin sillekin vaihtoehdolle, että lapsitieteille ominaiset lapsikäsitteet olisivat olleet epäolennaisia vallitsevia käsitteitä selvitetessä.

Eri ajanjaksoille tyypillisiä lapsikäsitteitä tutkittaessa on syytä valita tarkkaan, mihin seikkoihin aineistossa kiinnittää huomiota. Lastenkirjoissa relevantteja tarkastelu-kohteita olivat mm. kirjan tapahtumat ja miljöö, kirjan henkilöiden käymät keskustelut, kirjassa esitetyt ajatukset, kerronta sekä teot. Vaikka lapsikäsitteitä selvitetessä huomio voitiinkin lastenkirjoissa kiinnittää moniin yksittäisiin seikkoihin, käytännössä tärkeimmäksi tarkastelukohteeksi muodostui pohjimmiltaan kirjoista välittyvä yleiskuva, asennoituminen (samanlaisia huomioita mm. Kuivasmäki 1993; Nikki 1991). Tärkeintä oli tällöin pyrkiä nousemaan yksittäisten, monesti tilannesidonnaisten käsitysten yläpuolelle ja yrittää mahdollisuuksien mukaan hahmottaa mieluummin kunkin ajan lastenkirjoista välittyviä yleisiä lapsikäsitteitä.

Kun eri ajanjaksoille ominaisia, keskeisiä lapsikäsitteitä oli saatu selvitetyksi lastenkirjoista, niiden pohjalta muodostettiin kolme erilaista lapsiprofiilia. Nämä profiilit ovat siis yhteenvetoja siitä, millaisia lapsikäsitteitä on lastenkirjojen perusteella ollut olemassa eri ajanjaksoina. Profiilit eivät silloin suinkaan kerro, millaisia lapset ovat todellisuudessa olleet tarkasteltavina ajanjaksoina, sillä siihen oltaisiin luultavasti pystytty luotettavimmin kyseisinä aikoina tehtyjen, lapsiperspektiivin huomioon ottavien tutkimusten avulla (lapsiperspektiivistä tarkemmin luvussa 3.3). Sen sijaan profiilit antavat yleisen kuvauksen siitä, millaisina lapset *nähtiin* eri aikoina lastenkirjojen mukaan.

Vaikka ideaalityyppien (tässä tapauksessa lapsiprofiilien) hakeminen viittaakin staattiseen perspektiiviin, analyysin prosessimaisuus (dynaamisuus) tulee kuitenkin ilmi silloin, kun ideaalityyppimetodilla saadut tyypit yhdistetään yhtenäiseksi ketjuksi (Eneroth 1984, 149 - 154). Tässä tutkielmassa ketjumaisuus näyttäytyy eri ajanjaksoille ominaisten lapsiprofiilien välisissä suhteissa: vaikka kukin profiili muodostaakin yksinään oman, näennäisesti staattisen kokonaisuuden, lapsikäsitteiden ja sitä kautta lapsiprofiilien dynaamisuus tulee ilmi, kun niitä tarkastellaan toistensa suhteen. Asettamalla lisäksi eri ajanjaksojen lapsikäsitteiden pohjalta muodostetut lapsiprofiilit ajan mukaiseen järjestykseen, täytettiin lopullisesti ne kaksi ehtoa, jotka prosessimetodille on asetettu: 1) ideaalityypit tulee asettaa ajalliseen järjestykseen ja 2) tyypeistä pitää näkyä, miten ne ovat muuttuneet suhteessa toisiinsa (Eneroth 1984, 159).

Asetettujen tutkimustehtävien mukaan tässä tutkielmassa haluttiin löytää vastaus ensinnäkin *mitä*-kysymykseen, mutta toisaalta myös *miksi*-kysymykseen (ks. myös Alasuutari 1994, 1995). Ensimmäiseen kysymykseen vastaukset löytyvät lapsitieteiden ja varsinkin lastenkirjojen lapsikäsitteitä käsittelevistä luvuista. Lapsikäsitteiden kokonaisvaltaisemman ymmärtämisen - jonka oletetaan auttavan lapsikäsitteiden tarkastelussa, kriittisessä arvioinnissa, mahdollisessa purkamisessa sekä uusien rakentamisessa - kannalta oli kuitenkin tärkeää pyrkiä löytämään vastaus myös miksi-kysymykseen: *miksi* lapsikäsitteet ovat (olleet) tietynlaisia tiettyinä aikoina? Koska koko tutkielman näkökulma on muutenkin ollut yhteiskunnallinen, yhdenmukaisuuden ja loogisuuden kannalta syitä etsittiin yhteiskunnasta ja sen rakenteista ja tapahtumista. Miksi-kysymykseen vastattiin yhteiskunnallisesta näkökulmasta myöskin siitä yksinkertaisesta syystä, että yhteiskunnalliset ja historialliset tapahtumat todellakin selittävät pitkälti yhteiskunnassa vallitsevia käsitteitä (ks. esim. Hendrick 1990, 56; Therborn 1991, 14). Toisin sanoen taust-

talla oli sellainen huomio, että lapsikäsitkset rakentuvat sosiaalisessa, poliittisessa, historiallisessa ja moraalisisessa kontekstissa (James, Jenks & Prout 1998, 27).

9 LAPSIKÄSITYKSET SUOMALAISSA LASTENKIRJOISSA

Suomalaiselle yhteiskunnalle ominaisia lapsikäsitteitä pyrittiin tässä tutkielmassa selvittämään suomalaisten lastenkirjojen avulla, sillä kirjat - ja varsinkin juuri lastenkirjat - ilmaisevat hyvin vallitsevia käsityksiä, arvostuksia, tapoja jne. (Butts 1992, x - xvi; Hunt 1990, 2; Kunnas 1983, 170; ks. myös Alanko 1997; Leskinen 1993). Tämä luku on tarkoituksella rakennettu tietynlaiseksi. Perusideana on ollut mitä- ja miksi-kysymyksiin saatujen vastausten pitäminen toisistaan erillään. Sen vuoksi jokaisessa alaluvussa onkin ensin esitelty kullekin ajanjaksolle (jälleenrakentamisen, suuren murroksen ja arvomurroksen ajalle) ominaiset *lapsiprofiilit*. Profiilit on tällöin rakennettu lapsikäsitteiden tarkastelukehikon mukaisesti, joten kunkin ajanjakson lapsikäsitteitä tarkastellaan kehikon vastinparien mukaisessa järjestyksessä. Profiilien jälkeen tarkastellaan lähemmin ajanjaksojen tärkeimpien lapsikäsitteiden ja yhteiskunnallisten tilanteiden ja tapahtumien välisiä yhteyksiä.

9.1 Jälleenrakentamisen ajan lapsikäsitukset

9.1.1 Jälleenrakentamisen ajan lapsiprofiili

Jälleenrakentamisen ajan lastenkirjoissa lasten fyysinen kehitystaso ei tuntunut olevan kovinkaan kiinnostava teema. Tätä puolta lapsuudesta käsiteltiin kirjoissa niukasti luultavasti siitä syystä, että lasten fyysinen kehittymättömyys oli ikään kuin itsestäänselvää ja epäoleellista. Kehittymättömyydestään huolimatta lapset kuitenkin tekivät tuon ajan lastenkirjoissa lähestulkoon samoja töitä kuin aikuisetkin, koska he kompensoivat fyysisistä heikkomuuttaan muilla fyysisillä avuilla, kuten nopeudella, notkeudella ja uutteruudella.

Psyykkistä kehitystasoa sen sijaan käsiteltiin huomattavasti useammin, jolloin lastenkirjojen tärkeänä viestinä oli se, että lapset ovat psyykkisesti kehittymättömiä. Lasten kehittymättömyys tuli ilmi kahdella tavalla. Ensinnäkin lastenkirjojen aikuiset olivat hyvinkin tietoisia lasten (jopa hellyyttäviä piirteitä saavasta) naiiviudesta ja sinisilmäisyydestä.

- Jos meille [Pertsalle ja Kilulle] nyt tulee sitä kuritushuonetta, niin ei suinkaan sitä [heidän] venettä vaan oteta, kun siinä on ne [Pertsan ja Kilun löytämät, salakuljetettua tavaraa sisältävät] säkit? Mä oon lukenut monta kertaa "Eteenpäistä", miten kulkuneuvo tuomitaan valtiolle menetettyksi. Jos me juostais nyt sinne veneelle ja heitettäis ne nytyt äkkiä laiturille, niin sittenhän ne ei ole veneessä.

Paavola [poliisi] kääntyi katsomaan ikkunasta maantielle, ja näkyi hyvin, miten hänen hartiansa hytkyivät. Hän otti nenäliinan taskustaan ja kuivasi otsaansa. Konstaapeli korjaili kengännauhojaan ja tyrski ja pärski pöydän alle. - - . Paavola oli rauhoittunut ja kääntyi poikiin päin:

- Mitäs sanotte, pojat, jos ajeltaisiin autolla vähän matkaa. Käytäisi siellä veneellä.

- Meneekös se vene? Uteli Perts sydän kurkussa.

- Ei, varmasti ei mene.

- Eikä se telttapohjakaan, kysyi Kilu. - Se on isän, ja jos se nyt menee, niin sitten on pahat oltavat. (Riikkilä 1952, 138 - 139.)

Toisaalta lasten psyykkinen kehittymättömyys näkyi kirjojen aikuisten mielestä lasten ai-lahtelevissa tunteissa, harkitsemattomissa puheissa sekä impulsiivisuudessa. Lastenkirjoissa oli yleistä kuvata tällaista kehittymättömyyttä varsinkin aikuisten näkökulmasta. Esimerkiksi Rebekka Räsänen (1952, 164) kirjassa nuoren tytön Hillevin äiti ajattelee epäoikeudenmukaisuuteen - nykymittapuun mukaan ehkä hyvinkin normaalisti - reagoiva vasta tyttärestään seuraavalla tavalla:

Rouva Brenner ymmärsi, ettei Hillevin kiihkeällä ja vielä kehittymättömällä luonteella voinut pitää Langenfeldtin sisaruksia muina kuin vihollisina. Ei hänestä itsestäänkään ollut kevätkesällä hauskaa ottaa heitä vastaan. Mutta siitä huolimatta olisi Hillevinkin opittava suhtautumaan asioihin oikeamielisesti, ei saanut olla sokean kohtuuton.

Lastenkirjojen aikuiset olivat siis vahvasti vakuuttuneita lasten psyykkisestä kehittymättömyydestä. Sen sijaan itse kirjailijat tuntuivat henkilökohtaisesti kallistuvan mieluummin sellaisen ajattelutavan kannalle, että lapset eivät suinkaan ole kehittymättömiä, vaan he ovat ennemminkin erilaisia - uteliaita, valtavan mielikuvituksen omaavia ja avorakatseisia. Vaikka tämä näkemys oli ennemminkin vain marginaalinen kritiikin osoitus ja lasten psyykkinen erilaisuus jäi lastenkirjoissa huomaamatta, tämä käsitysten ristiriitaisuus on mielenkiintoinen siinä mielessä, että yhä edelleen käydään kädenvääntöä siitä, ovatko lapset psyykkisesti kehittyneitä vai kehittymättömiä ja mitä merkitystä näiden erilaisten näkökantojen painottamisella nähdään olevan lasten kannalta.³⁸

Jälleenrakentamisen ajan lastenkirjoissa käsiteltiin kehittymättömyys vs. erilaisuus -vastinparin ulottuvuuksista kaikkein eniten lasten emotionaalista kehitystasoa. Käsitteet eivät kuitenkaan olleet tämänkään ulottuvuuden kohdalla täysin yhdenmukaisia, sillä kaksi vastinparin eri ääripäihin lukeutuvaa näkemystä lasten emotionaalisesta kehittyneisyydestä taistelivat melko tasaväkisesti keskenään. Yhtäältä lastenkirjoissa viitattiin selvästi lasten emotionaaliseen kehittymättömyyteen painottamalla heidän egosentrisyyttään. Tällainen itsekeskeisyys tuli ilmi monissa kuvauksissa mm. siitä, miten helposti lapset jät-

³⁸ Esimerkiksi lasten pitämistä naiiveina ja viattomina voidaan kritisoida siksi, että se saattaa lisätä Jenny Kitzingerin (1997) mukaan mm. lasten seksuaalista hyväksikäyttöä. Toisaalta taas lasten naiiviuden, mielikuvituksellisuuden ja uteliaisuuden hyväksyminen ja kunnioittaminen olisi kunnianosoitus lasten filosofisille kyvyille, jotka Hans-Ludwig Freesen (1992) mukaan usein työnnetään sivuun kasvatuksen ja koulutuksen myötä.

tivät tekemättä heille asetettuja tehtäviä (esim. Riikkilä 1952, 16, 24) ja miten herkästi he kadehtivat ja juksasivat toisiaan (esim. Härmä 1949, 25, 27 - 28, 61). Lastenkirjoissa egosentrisyys nähtiin kuitenkin enimmäkseen vain pienten lasten ominaisuutena ja puutteena. Sen sijaan hieman vanhempien lasten kohdalla käsitykset taas olivat aivan toisenlaisia. Isommat lapset nimittäin miellettiin jälleenrakentamisen ajan lastenkirjoissa jopa niin altruistisiksi ja korkean moraalitajun omaaviksi, että ajanjakson lapsikäsitteet kallistuivat lopulta selkeästi lasten korkean emotionaalisen kehitystason kannalle. Itse asiassa lasten altruistisuus, joka näkyi mm. reiluutena, luotettavuutena ja lojaaliutena, oli lastenkirjojen lapsille jokapäiväistä elämää. Rebekka Räsänen (1952, 51) kirjan päähenkilön Annelin ajatus kuvaakin osuvasti jälleenrakennuksen ajan lastenkirjoissa esiintyvien lasten emotionaalisen kehityksen tasoa, jota jopa kirjojen aikuisetkin tuntuivat kadehtivan: "Joskus hänestä tuntui, että olisi helpompaa itse kärsiä kuin nähdä toisten kärsivän".

Lapsikäsitteiden tarkastelukehikon mukaisesti lastenkirjoista pyrittiin seuraavaksi löytämään lasten riippuvuudesta ja riippumattomuudesta kertovia käsityksiä. Ensimmäiseksi kirjoja tarkasteltiin sen suhteen, miten riippuvaisiksi/riippumattomiksi lapset nähtiin emotionaalisesti. Aineisto viittasi tällöin selvästi lapsikäsitteisiin, joiden mukaan lapset miellettiin jälleenrakentamisen aikaisessa Suomessa melko riippuvaisiksi aikuisten antamasta henkisestä tuesta ja turvasta.

Äkkiä muistui viluissaan värjöttävän Villen mieleen äidin kuva. Hän näki äidin surulliset, mutta hellästi hymyilevät silmät, ryppyiset, värittömät kasvot, harmaantuneet hiukset. Ei hienoutta, ei harsoja, ei hajuveden tuoksua, mutta suloinen ja turvallinen lämpö. Ville-poloisen valtasi pohjaton ikävä. Hänen teki mieli juosta äidin luo sen suoran tien, mutta hän ei tiennyt missä äiti oli. (Härmä 1949, 56.)

Lasten näkeminen emotionaalisesti riippuvaisiksi tuli ilmi myös tavasta, jolla kirjojen aikuiset suhtautuivat lasten kasvattamiseen. Yleisen ajattelutavan mukaan lasten uskottiin tarvitsevan aikuista, joka ohjaisi heidän kasvuaan oikeaan suuntaan: "Jos lasta kasvattaa epäkelvoin menetelmin, hänestä tulee epäkelpo ihminen" (Räsänen 1952, 29). Vaikka lapset miellettiinkin emotionaalisesti riippuvaisiksi, lastenkirjoissa esitettyihin käsityksiin pitää kuitenkin suhtautua hieman varauksella. Tilanteet, joissa lasten emotionaalista riippuvuutta tuotiin esiin, olivat kyllä kerronnallisesti tärkeitä ja mielenkiintoisia, mutta lasten normaalielämässä tapaukset olivat poikkeuksellisia. Toisin sanoen kirjoissa luultavasti

keskityttiin draamallisista syistä suhteettoman paljon erilaisiin poikkeustilanteisiin, joissa aikuisten tuen tarve tuotiin kärjistetyksi esiin - huolimatta siitä, että kirjojen lapset muuten viettivätkin suurimman osan ajasta yksinään tai kavereidensa kanssa.

Lastenkirjoista välittyvä käsitys, jonka mukaan lapset kyllä tarvitsevat aikuista, mutta vain silloin tällöin, päti emotionaalisen riippuvuuden lisäksi myös fyysisen riippuvuuden kohdalla. Kirjoissa aikuiset toki tarjosivat lapsille perusturvan (ruokaa, vaatteita, kodin jne.), mutta käytännössä lapset pärjäsivät päivät pitkät ihan hyvin ilman aikuisiakin - varsinkin kun heillä usein oli kavereita turvanaan. Itse asiassa fyysisen riippumattomuuden osoittaminen oli lapsille kunniatehtävä, josta suoriutumalla he saivat osakseen tavoiteltua aikuisten luottamusta.³⁹

Riippuvuuden vs. riippumattomuuden ulottuvuuksista käsiteltiin lastenkirjoissa kuitenkin kaikista antaumuksellisimmin taloutta. Vaikka myös talouden kohdalla lasten perusturvan uskottiin olevan aikuisten harteilla, kaikkalainen huvitus ja ylimääräinen "kiva" oli täysin lapsista itsestään kiinni. Lastenkirjojen lapset eivät säästelleetkään aivonystyröitään ja voimiaan kehitellessään lisätulolähteitä niin itselleen, kavereilleen kuin perheilleenkin. Lasten taloudellinen neuvokkuus ja sitä kautta koitunut riippumattomuus saivat kirjoissa jopa ihailtavia piirteitä:

- Meillä olis nyt eri hyvä tienesti taas. Muistatko, mikä määrä kaikenlaisia peltipurkkeja on siellä kaatopaikalla?
- Totta kai mä muistan. Niitä on pitkin metsääkin, johon niitä on nakeltu kivenheiton maalitau-
luiksi.
- No, juu. Melkein joka purkki on tinattu.
- Niin on.
- No. Me kerätään purkit ja sulatetaan tina irti, ja sitä tulee varmaan eräitä kiloja. Ja se on kal-
lista. (Riikkilä 1952, 103.)

Vaikka perinteinen ja uusi lapsitutkimus tuntuvatkin olevan samaa mieltä lasten fyysisestä avuttomuudesta (tarkemmin luvussa 5.4), lastenkirjoissa oltiin sitä mieltä, että lapset ovat käytännössä fyysisesti yhtä päteviä kuin aikuisetkin - lapset nimittäin vain

³⁹ Vrt. nykyistä keskustelua lasten iltapäivähoidosta, jossa tunnutaan keskittyvän ainoastaan aikuisten näkemyksiin siitä, miten lapset selviytyvät omin voimin muutamasta tunnista. Tällöin kuitenkin jätetään samalla huomiotta lasten omat näkemykset sekä varsinkin niiden lasten toiveet, jotka haluaisivat osoittaa olevansa vanhempiensa luottamuksen arvoisia.

kompensoivat mahdollisia fyysisiä puutteitaan neuvokkuudellaan. Lasten mieltäminen fyysisesti neuvokkaiksi tulee esiin mm. seuraavasta tekstikatkelmasta:

Nyt hän [Perts] oli jo Ämmäntorpan aidalla ja tiesi, että sen kummallakin puolella oli särjettyjä pulloja omenavarkaiden varalle. Hän tiesi Kymminlinalaisten poikien puheista senkin, että omana-aikana oli aidalle viritettynä lanka, jonka toiseen päähän kiinnitetty kello soi pienimmästäkin kosketuksesta. Pertsalla oli terävä veitsi taskussa ja hän tunnusteli varovasti, oliko sellaista lankaa olemassa. Hänen hapuilevat kätensä löysivät sen, ja tuossa tuokiassa oli lanka katkaistu ja sen molemmat päät siirretty niin etäälle, että hän voi kivuta vaaratta aidan ylitse. Vaikka hänellä oli kengät jalassa, astui hän aidalta hyvin varovasti alas, sillä Ämmän puutarha oli kuuluisa kaikenlaisista varolaitteista. (Riikkilä 1952, 123.)

Vielä selkeämmin lapset nähtiin psyykkisesti neuvokkaina. Vaikka tällainen neuvokkuus jäikin monesti kirjojen aikuisilta huomaamatta, kirjoittajat sitä vastoin toivat lasten älyllisesti, toiminnallisesti ja verbaalisesti suuntautunutta psyykkistä neuvokkuutta esiin sitäkin innokkaammin. Lasten neuvokkuus tuli ehkä kaikkein selvimmin esiin heidän keksintöjensä, rahanhankintakeinojensa, kyltymättömän uteliaisuutensa ja puheidensa kautta.

Äiti osoitti juoruavia kenkiä. Kilu mietti hätäisen tovin mitä sanoisi ja valitsi sitten viisaasti vaikenemisen, otti kengät käteensä, kopeloi kenkäharjan komeron pohjalta ja yritti livahtaa ulos, mutta äiti ei tällä kertaa sitä sietänyt.

- Mene keittiöön hellan eteen. Ensin puhdistat ne hyvin ja sitten lakaiset roskat tarkkaan pois. Missä sinä olet muuten kenkäsi saanut tuohon kuntoon?

Kilu - tilanteen järkyttävyyttä sai hänet melkein pelkäämään - arvioi, että oli paras puhua totta, kävi miten kävi, ja hän sanoi:

- Kävin yöllä ulkona.

Äiti meni sanattomaksi tästä ilmoituksesta, mutta käsitti sitten, että poika oli voinut olla aivan oikealla asialla, ja kysyi varmuuden vuoksi:

- Minkä vuoksi olit yöllä ulkona?

Tällä hetkellä Kilu totesi niukkasanaisuuden suuren merkityksen. Hän vastasi vain:

- Totta kai sitä on mentävä ulos kun tarttee.

Äiti käsitti heti, mutta luultavasti väärin, mitä hänen poikansa oli tarvinnut. (Riikkilä 1952, 14.)

Neljännän vastinparin (passiivisuus vs. aktiivisuus) psyykkisen ulottuvuuden käsittely oli aika vähäistä lastenkirjoissa. Sen verran aineistosta kuitenkin selvisi, että lapsia

pidettiin mieluummin psyykkisesti aktiivisina kuin passiivisina. Aktiivisuus ilmeni tällöin mm. sitä kautta, miten lapsia kuvattiin kirjoissa kaikesta kiinnostuneina, uteliaina, uutta oppivina ja alati uusia ideoita keksivinä. Sen sijaan lasten sosiaalista aktiivisuutta painotettiin sitäkin enemmän. Lastenkirjojen lapset eivät nimittäin olleet käytännössä hetkeäkään yksinään. Lasten sosiaalisuus kohdistui "luonnostaan" itsensä ikäisiin kavereihin, mutta oli heillä nykymittapuun mukaan yllättävän paljon suhteita myös erilaisiin aikuisiin, kuten poliiseihin, vanhuksiin, naapureihin, sukulaisiin jne. Huolimatta siitä, että kirjailijat kuvasivatkin uutterasti lasten sosiaalista aktiivisuutta, kirjojen aikuiset eivät nähneet lapsia aivan yhtä osallistuvina. Vaikka kirjojen aikuisten näkemyksiin olikin varmaan vaikuttanut se, että lapset kunnioittivat, vierastivat ja jopa pelkäsivät aikuisia, olivat aikuiset varsin vakuuttuneita siitä, että lasten tulisi olla vieläkin sosiaalisempia. Itse asiassa aikuiset olivat jopa huolissaan lasten passiivisuudesta - mikä kylläkin oli useimmiten seurausta heidän tavastaan kohdella lapsia. Tällainen asennoituminen tuli ilmi mm. Rebekka Räsänen (1952, 166) kirjassa silloin, kun rouva Brenner opasti sukulaistyttö Elisabethia, joka oli omista perustelluista syistä kartellut lähistöllä olevia ihmisiä: "Kas, kun ei huomattu, että olisit voinut vaikka mennä Hillevin mukana kaupunkiin. Olet aivan liian paljon yksin, ei se ole hyvä nuorelle ihmiselle".

Jälleenrakentamisen ajan lapsiprofiilia ovat muokanneet edellä esiteltyjen lapsikäsitusten lisäksi myös muutama muu lastenkirjoista esiin tullut, mutta muodostetun tarkastelukehikon ulkopuolelle jäänyt lapsikäsitys (mikä on myös osoitus kehikon muutostarpeesta). Ensinnäkin jälleenrakentamisen ajalta valituissa lastenkirjoissa esiintyneet lapset nähtiin usein sellaisiksi, joista joutuu jatkuvasti olemaan huolissaan. Vanhemmat ja varsinkin äidit kantoivat huolta yhtäältä lasten fyysisestä ja psyykkisestä hyvinvoinnista ja toisaalta taas lasten tulevaisuudesta.

Huoleen tulevaisuudesta liittyi osaltaan myös sellainen käsitys, jonka mukaan lapset ovat "olentoja", joiden kasvattamisessa rangaistuksella on tärkeä osuus. Vaikka pedagogisista keinoista käytiinkin kädenvääntöä kirjojen sivuilla, yhteisenä johtoajatuksena tuntui kuitenkin kaikkien mielestä olevan se, että lapset ovat pitkälti sellaisia, millaisiksi heidät tehdään. Ilkeät lapset ovat silloin huonon kasvatuksen, kun taas kiltit lapset ovat tiukan mutta lasta kunnioittavan kasvatuksen tulosta. (Ks. esim. Härmä 1949, 104 - 105; Räsänen 1952, 163.)

Hyvin yleistä lastenkirjoissa oli myös se, että lapset olivat - ja myös tiesivät olevansa - alempiarvoisia. Kirjojen lapset eivät kuitenkaan taistelleet tätä käsitystä vastaan, sillä sen uskottiin loppujen lopuksi johtuvan vain aikuisten hyvää tarkoittavasta taipumuksesta kasvattaa.

- Se on vähän keljua, kun [linja-autossa] on paljon kansaa. Silloin tällaiset kakarat eivät saa istua, vaikka ne ottavat meiltä maksun niinkuin muiltakin. Ja on ne niin keljuja kuin yks äijä keran, kun mulla oli paikka ikkunan vieressä. Se sanoi, että tule sinä, poika, tänne käytävän puolelle, minä istun siinä ikkunan vieressä. Mikäs oikeus sillä semmoiseen oli? Kyllä kai mä olisin voinut katsella lasista pihalle ihan yhtä hyvin kuin hänkin.
- Juu. Meille pojille tekevät ihan kaikki vääryyttä, ja mä olen monta kertaa ajatellut, että kenelle ne sitten tekisivät vääryyttä jos meitä ei olisi.
- Mutta on siinä sentään yksi lohdutus. Ne meinaa koko ajan meille hyvää.
- Se on laiha lohdutus, enkä mä ymmärrä sitä.
- En mä liioin. Mutta niin se vaan on. (Riikkilä 1952, 26 - 27.)

Jälleenrakentamisen aikana - kuten luultavasti myös kaikkina muinakin aikoina - aikuiset pitivät omien lapsiensa lapsuutta jotenkin helpompana kuin sitä lapsuutta, jonka he olivat itse kokeneet aikoinaan.

- Ei taida poika olla kotosalla? kysyi Lahtela rauhalliseen tapansa.
- Äiti Hinkkuri loi häneen hätäisen katseen, mutta rauhoittui vieraan ystävällisestä ilmeestä. Isä Hinkkuri sen sijaan käännähti takaisin [suutarin] rummulleen ja ärsi:
- Ei kun ei! Senhän sieltä luulin tulevankin, mutta poika vain lorvailee pitkin kylää.
- Lahtelan silmäkulmat rypistyivät. Katsoen tutkivasti suutaria hän huomautti:
- Työtähän poika tekee päivät pitkät. Kyllä rengin hommassa on riittävästi hänen ikäiselleen.
- Suutari huitaisi kädellään ja tuhahti halveksivasti:
- Mokokassakin hommassa! Minä tein sen ikäisenä suutarintöitä täyttä häkää.
- Suutari työnsi rautalangalla sidotut silmälasinsa otsalle, katsoi Lahtelaa silmiään siristäen ja sanoi kireästi:
- Ja niin on pojankin tehtävä. (Härmä 1949, 103.)

Vaikka aikuiset olivatkin välillä jopa kateellisia omien lastensa lapsuudelle, joutuivat hekin kuitenkin usein myöntymään sen tosiasian edessä, mistä myös uuden lapsitutkimuk-

sen edustajat ovat puhuneet: lapsuus muuttuu koko ajan (Ariès 1962; Boyden 1997, 203; Jenks 1992, 11 - 12, 23; Qvortrup 1994a, 14 - 15; Solberg 1997, 126).

- Kyllä nykymaailman lapset ovat laiskoja. Kun minä olin tuossa iässä, niin sain nousta aamulla viideltä ja hoitaa hevoset ja lähteä sitten taksvärkkiläisten kanssa metsään seitsemältä. Illalla pääsin nukkumaan vasta kymmeneltä, ei minulla ollut vapaapäiviä enempää kuin sunnuntaitaakaan, enkä saanut suuhuni muuta kuin ruiskahvia aamulla, ei tullut kysymykseen kalamatkat eivätkä liitokoneet.

- Kylläpä olet hävytön. Ajattele vähän sitäkin, että sinun isäsi teki neljätoistatuntisia päiviä ja sinä teet kahdeksantuntisia. Sinun isälläsi ei ollut sairaskassaa eikä tapaturmavakuutusta turvanaan, ei omaa torppaa, ei sikaa eikä kanoja. Sinun isäsi ei voinut vetelehtiä milloinkaan illalla eikä mennä sunnuntaina elokuviin. Jos kerran maailma on sinun kohdaltasi muuttunut niin paljon paremmaksi, niin pitäisikö sen pysyä poikasi kohdalla paikallaan? (Riikkilä 1952, 43 - 44.)

9.1.2 Jälleenrakentamisen ajan Suomi ja lapsikäsitteet

Jälleenrakentamisen ajan Suomessa ihmisiltä edellytettiin kykenevyyttä työntekoon, riippumattomuutta muista, neuvokkuutta sekä aktiivisuutta (tarkemmin luvussa 6.1). Tällaiset aikakauden ihmisihanteet heijastuivat luultavasti aikuisiin kohdistuneiden odotusten ja käsitysten lisäksi myös lapsikäsitteisiin, joita myös esitettiin tuon ajan lastenkirjoissa. Vaikka lasten fyysisestä kehittymättömyydestä oltiinkin tietoisia, se ohitettiin usein kädenheilautuksella, sillä lasten uskottiin kompensoivan heikkomuuttaan muilla avuillaan. Tarvittiinhan kaikki kansalaiset ikään, kokoon ja sukupuoleen katsomatta kantamaan kortensa kekoon nousevan Suomen puolesta.

Kiire heillä myös oli, sillä Pertsan molemmat vanhemmat, hänen veljensä ja siskonsa kävivät työssä ja talous vaati Pertsan varmaa kättä jonkin tunnin päivässä, koska ilman häntä olisi sika laihtunut ja kanat olisivat kuolleet nälkään ja - mikä pahinta - töistä palaaville vanhemmille ei olisi ollut mitään lämmintä suuhun pantavaa. (Riikkilä 1952, 6.)

Toiveista ja ihanteista huolimatta lapsia ei kuitenkaan nähty täysin aikuisten veroisina. Vaikka lastenkirjoissa lapset todistivatkin kaikessa hiljaisuudessa älykkyytensä, heitä pi-

dettiin siitä huolimatta psyykkisesti kehittymättöminä. Toisaalta lasten naiiviutta ja luotavuutta luultavasti myös kadettiin, sillä vaatihan aikakausi ihmisiltä horjumatonta uskoa tulevaan. Osittain lapset nähtiin lastenkirjoissa myös emotionaalisesti kehittymättöminä. Tämä käsitys koski kuitenkin käytännössä vain pikkulapsia, joille se myös annettiin anteeksi "luonnollisuutena". Sen sijaan hieman varttuneemmat lapset kuvattiin kirjoissa mielellään hyvinkin altruistisiksi - lojaaleiksi, luotettaviksi ja reiluiksi. Tämä käsitys on hyvinkin ymmärrettävä, jos otetaan huomioon sodan jälkeisen ajan henkinen ilmapiiri. Se, että lapset kyllä tappelivat hiljaisesti auktoriteetteja (vanhempia) vastaan, mutta olivat kavereiden puolesta valmiina vaikka mihin, ei loppujen lopuksi ollut kovinkaan kaukana ajalle ominaisesta, *Tuntemattomasta sotilaasta* tutusta "kaveria ei jätetä" -mentaliteetista (ks. esim. Backman 1998, 18). Toki kehittymättömyyteen haluttiin myös puuttua, mistä oli selvänä viitteenä lastenkirjoissa esiintyvien aikuisten huoli lasten kasvatuksesta - olihan kasvatusta ja varsinkin koulutusta tullut hyvinvointivaltion kehittymisen myötä yhä tärkeämmäksi osaksi yhteiskuntaa.

Vaikka jälleenrakentamisen ajan lastenkirjoissa lasten emotionaalinen, fyysinen ja taloudellinen perusturvallisuus olikin pitkälti vanhempien vastuulla, lasten perustarpeet ylittävä hyvinvointi oli kuitenkin täysin kiinni heistä itsestään. Koska hyvinvointivaltio oli ottamassa vasta ensimmäisiä hapuilevia askeliaan, ihmisten (olivat he sitten aikuisia tai lapsia) elämänlaatu riippui paljon heidän omavaraisuudestaan ja omatoimisuudestaan. Luultavasti sen vuoksi myös lastenkirjoissa viitattiin vahvasti lasten omatoimisuuteen ja riippumattomuuteen aina kun se oli mahdollista - oli sitten kysymys pelottavasta tilanteesta, jaksamisesta tai rahan ansaitsemisesta.

Jälleenrakentamisen ajan suomalaisessa yhteiskunnassa arvostettu omatoimisuus näkyi lastenkirjoissa varsinkin niissä esiintyvien lasten neuvokkuutena. Myös lapset tarvitsivat aikuisten tavoin fyysistä ja psyykkistä neuvokkuutta, sillä sodan jälkimainingeissa pyristelevässä Suomessa oli puutetta lähes kaikesta (Juntto 1990, 217). Jos sellaisessa yhteiskunnassa halusi pärjätä, kaikki oli siis ennemminkin kiinni vain itsestä.

Lapset miellettiin lastenkirjoissa myös hyvin aktiivisiksi. Lasten kuvaaminen psyykkisesti ja varsinkin sosiaalisesti aktiivisiksi on ymmärrettävää ja oletettavissakin olevaa, jos ottaa huomioon jälleenrakentamisen ajan väestö- ja perherakenteen suurine ikäluokkineen, kolmen sukupolven perheineen, pienine asuntoineen jne. (ks. tarkemmin mm. Haavio-Mannila, Jallinoja & Strandell 1984; Jokivuori & Vainio 1991; Juntto 1990;

Valkonen, Alapuro, Alestalo, Jallinoja & Sandlund 1985). Lasten sosiaalinen elinpiiri oli siis ilmeisesti tuohon aikaan niin laaja ja kirjava että psyykkinen ja sosiaalinen sivuun vetäytyminen ei ollut käytännössä edes mahdollista.

Vaikka edellä on jo tarkasteltu muutamaa niistä lapsikäsitteistä, jotka eivät mahtuneet lapsikäsitteiden tarkastelukehikon rajoihin, palataan tässä vielä kahteen lastenkirjoissa usein esiintyneeseen käsitteeseen. Toista käsitteistä, jonka mukaan lapsista pitää olla aina huolissaan on luultavasti turha edes yrittää tulkita yhteiskunnallisesta näkökulmasta, koska jälkikasvusta ja oman geeniperimän siirtämisestä huolehtiminen tuntuu olevan niin syvällä ihmisten selkäytimessä. Sen sijaan toisen käsitteksen, jonka mukaan nykylapsuus on helpompaa, tarkastelu on yhteiskunnalliselta kannalta edellistä huomattavasti mielenkiintoisempaa. Kuten aikaisemmin olleista tekstilainauksistakin saattoi huomata, myös kirjoissa esiintyvät aikuiset tiedostivat kyseisen ajan lapsuuden helpommaksi kuin oman lapsuutensa. Vaikka lapsuutta pidetäänkin helposti luonnonmukaisena ja melko pysyvänä (ks. luvut 2 ja 3), kirjojen aikuisten huomiot eri aikojen lapsuuksista kertovat selvästi asian todellisen tilan: jälleenrakentamisen ajan lapsuus oli erilainen kuin aikaisemmat lapsuudet, mikä taas oli seurausta mm. koulunkäyntimahdollisuuksien paranemisesta, lapsilisästä, lasten lukumäärän kasvamisesta ja elinolosuhteiden kehittymisestä (Haatanen 1993, 48 - 49; ks. myös Karisto, Takala & Haapola 1988).

Sitä ei pystytä varmuudella sanomaan, olivatko jälleenrakentamisen ajan lapset todellakin sellaisia kuin heitä koskevien lapsikäsitteiden pohjalta voisi olettaa - varsinkin kun käsitteillä ei aina edes ole todellisuuspohjaa, vaikka ne ohjaisivatkin todellisuutta. Sen sijaan tässä luvussa esitetyn pohjalta voi kyllä sanoa jotain jälleenrakentamisen ajan lapsikäsitteistä: ainakin ne ovat oman aikansa näköisiä.

9.2 Suuren murroksen ajan lapsikäsitukset

9.2.1 Suuren murroksen ajan lapsiprofiili

Suuren murroksen ajan (1960- ja 1970-lukujen taite) lastenkirjoissa lapset nähtiin samalla tavoin ja jopa samassa määrin fyysisesti kehittymättömiksi mutta kuitenkin toisaalta yhtä päteviksi kuin jälleenrakentamisen aikana. Vaikka lastenkirjoissa lapset eivät toki vieläkään täysin pärjänneet aikuisille, he käänsivät tämän fyysisen heikkomuutensa erilaisuudeksi ja sitä kautta vahvuudeksi, joka tuli ilmi mm. nopeuden, notkeuden ja kestävyuden kautta.

- Kyllä mä sut pahuksen kakara saan kiinni!

Tommi veti saunannurkan kurvissa kuin paraskin pikajuoksija. Vilkaistu taakse. Kirsti [kotiapulainen] harppoi perässä. Hähää. Ei se saa kiinni. Pakkasen hapertamat nokkoset lakosivat Tommin jalkoihin, kun hän oikaisi viinimarjapensaiden lomitse pihatielle. Portti oli melko kaukana, mutta onneksi hän oli jättänyt sen auki tullessaan. Sinne kun ehtisi.

Mutta tietysti Kirsti oli nopeampi. Se juoksi musta tukka pelmuten pihatietä portille tulpaksi, ennen kuin Tommi oli ehtinyt kivikkoisen nurmikentän puoliväliinkään. Tommi pysähtyi. Minne nyt? Kirsti lähti tulemaan kohti. Sillä oli pitkät kintut ja mahdottoman lyhyt minihame. Se pääsi hyvin juoksemaan. Tommi lähti hölkkäämään pihaan päin.

Kirsti oli rynnännyt Tommin nähtyään ulos sellaisella kiireellä, että ovi oli jäänyt auki. Radio oli päällä ja ulos tulvi rämäkkää poppia. Kirsti kahmaisi Tommin sadetakin kauluksesta. Ei se näin helposti käy, ehti Tommi päättää. Hän luikersi salamannopeasti takistaan ja syöksyi suin päin keskelle suurta lätäkköä.

Turvassa. (Martinheimo 1970, 14.)

Lasten kyky kompensoida fyysistä kehittymättömyyttään oli siis lastenkirjoissa vieläkin suorastaan itsestäänselvyys. Lapset eivät ehkä olleet aikuisten veroisia, mutta paljoon hekin pystyivät nimenomaan erilaisuutensa, omanlaisen kehittyneisyytensä ansiosta. Oikeastaan ainoa ero suuren murroksen ajan ja edellisen ajanjakson käsityksissä lasten fyysisestä kehitystasosta oli siinä, että fyysinen erilaisuus ei enää tullut ilmi niinkään työn- teon, vaan ennemminkin leikin ja seikkailun kautta - eikä se oikeastaan ollut mikään

ihme, sillä 70-luvun lasten ei enää tarvinnut tehdä töitä läheskään yhtä paljon kuin jälleerakentamisen aikana.

Ajalle ominaiseen tapaan myös lastenkirjoissa huomio kiinnittyi toiminnallisuutta enemmän yksilöllisiin ominaisuuksiin. Ilmeisesti juuri sen vuoksi kirjoissa tarkasteltiin lasten psyykkistä ja emotionaalista kehitystasoa huomattavasti innokkaammin kuin fyysistä. Lastenkirjoista välittyvän käsityksen mukaan suuren murroksen aikana lapset miellettiin melko kehittymättömiksi psyykkisinä olentoina. Toisin sanoen lapset nähtiin naiiveiksi sekä puutteellisen ajattelukyvyyn ja tietotason omaaviksi. Vaikka kirjoista ilmenevät käsitykset kallistuivatkin vahvasti lasten psyykkisen kehittymättömyyden kannalle, ei lapsia sentään mielletty täysin toivottomiksi tapauksiksi. Itse asiassa lasten psyykkisestä erilaisuudesta oli selvänä viitteenä lastenkirjojen lasten vilkas mielikuvitus, joka toi lohdutusta, iloa ja vaihtelevuutta heidän elämäänsä.

Aina kun Hannamari jäi kotiin yksinään [mielisairaana] äidin ja Kulkurin [koira] kanssa, hän kävi katsomassa, että rotulikoppi oli lukossa. Nyt, kun koulu alkoi ja hän olisi poissa koko päivän, se oli vieläkin tärkeämpää kuin ennen. Jos rotuli pääsisi räjähtämään, se voisi lennättää kokonaisen kallion taivaalle. Mökki menisi ihan tulitikuiksi. Yksi tuhaus vain. Niin sanoivat pojat.

Lentäisiköhän kallionmurusia taivaaseen asti, jos oikein iso kasa rotulia räjähtäisi? Mitähän ne taivaassa sanoisivat, enkelit ja muut? Taivaassa ei varmasti sattunut montakaan kertaa semmoisia maallisia. Enkelit tietysti kiljuisivat...ja jos joku saisi kuhmun, se näytelisi sitä monta päivää toisille. Toiset olisivat kateellisia. Neitsyt Maaria voisi panna salveplastia. Hullumpaa olisi, jos Jumala saisi kuhmun. (Keskitalo 1968, 9.)

Käsityksiä lasten psyykkisestä kehittymättömyydestä lievensi myös kaksi muutakin seikkaa. Ensinnäkin psyykkistä kehittymättömyyttä painotettiin selvästi vähemmän kuin jälleerakentamisen ajan lastenkirjoissa ja toisaalta kehittymättömyyteen viitattiin aikaisempaa hienotunteisemmin. Lapsia ei enää sanottu niinkään kehittymättömiksi vaan yksinkertaisesti vain lapsellisiksi.

Kun Tiina kääntyi palaamaan paikalleen, Risuparta [opettaja] tarttui häntä hameenhelmasta.

- Odotahan vähän, tyttö, mikä se tämä on?

Hän näpräsi jotain Tiinan hameenselässä ja asetti sitten valkean paperin eteensä pöydälle.

- Lapsia ollaan, lapsiapa hyvinkin. Ketä teistä näin kovasti lapsettaa?

Risuparta tuijotti luokkaa nenänkärkeen valahtaneiden silmälasiansa yli ja viittasi Tiinan paikoilleen. Luokka osoitti sormet ojossa Kaisaa, sillä kukaan ei halunnut tulla leimatuksi lapseksi.
- Kaisa sen laittoi, me nähtiin. (Polva 1970, 29.)

Myös lasten emotionaalisen kehitystason tarkastelu oli hyvin keskeisessä asemassa suuren murroksen ajan lastenkirjoissa. Jos jälleenrakentamisen aikana varsinkin vanhemmat lapset oli mielletty korkean moraalitajun omaaviksi, 70-luvun taitteen lastenkirjoissa toisilleen vastakkaiset käsitykset lasten emotionaalisesta kehittyneisyyden tasosta painoivat vaakakupeissa saman verran. Erona oli kuitenkin se, että jos edellisen ajanjakson aikana vain pikkulapset oli nähty emotionaalisesti kehittymättömiksi, nyt myös isompien lasten katsottiin syyllistyvän moraalisesti arveluttaviin tekoihin, kuten ilkeilyyn (esim. Keskitalo 1968, 13, 16; Martinheimo 1970, 44; Polva 1970, 78), varasteluun (Keskitalo 1968, 74; Martinheimo 1970, 60; Polva 1970, 46), valehteluun (Keskitalo 1968, 33, 39; Polva 1970, 90) ja tappeluun (Keskitalo 1968, 47; Martinheimo 1970, 63; Polva 1970, 46, 62, 68, 83, 94, 150). Poissa siis olivat sodan aikaisista ihmisihanteista versoneet lojaalius, reiluus ja luotettavuus. Toisaalta lasten käyttäytymistä kuitenkin puolusteltiin lastenkirjoissa sillä, että lapset käyttäytyivät moraalisesti arveluttavalla tavalla vain ihmisiä kohtaan. Sen sijaan kirjojen lapset arvostivat ja kohtelivat mm. eläimiä ja kasveja erittäin kunnioitettavalla tavalla - luonnonlapsina tai luonnollisina lapsina, joille aikuismainen elämänrytmi ja elämäntapa vielä olivat vieraita.

Lapsikäsitysten tarkastelukehikon toinen vastinpari, riippuvuus vs. riippumattomuus, ei sen sijaan tuntunut olevan kovinkaan oleellinen 70-luvun taitteen lastenkirjoissa. Muutos oli itse asiassa niin huomattava edelliseen ajanjaksoon verrattuna, ettei tätä käsitysparia tarkasteltu oikeastaan lainkaan lastenkirjoissa. Rivien välistä saattoi kuitenkin lukea, että lasten kaikkinaisesta riippuvuudesta ei ollut suuren murroksen ajan Suomessa enää epäilystäkään. Toki lapset tulivat yksinään toimeen pitkiäkin aikoja, mutta erilaisten perustarpeiden tyydyttäminen oli kuitenkin entistäkin useammin aikuisten ja varsinkin omien vanhempien vastuulla. Esimerkiksi emotionaalinen riippuvuus ilmeni siten, että lapset joutuivat entistä useammin turvautumaan vanhempiinsa, koska kavereista ja sisaruksista muodostuva tukiverkosto oli supistunut 70-luvulle tultaessa melkoisesti. Fyysinen riippuvuus taas näkyi siinä, että vastuu lasten asumisesta, vaatetuksesta, ajanvietosta ja ruokailusta jakautui käytännössä kahden instituution, kodin ja koulun välille (ks. luku

enemmän kaikkea sellaista, mistä jälleenrakentamisen ajan lastenkirjojen lapset olivat vain haaveilleet. Tämän lisäksi neuvokkuutta kuvattiin hieman vähemmän luultavasti myös siitä syystä, että sitä ei enää liitetty niinkään työntekoon tai kotiaskareiden suorittamiseen, vaan ennemminkin leikkimiseen, seikkailemiseen ja arkielämän kekseliäisyyteen, kuten tulee ilmi mm. seuraavasta esimerkistä:

- Kyllä se vain minun [eväsleipä] pakettini oli! Tyttö huomautti vielä kerran aivan kuin olisi ollut vuoren varma asiastaan. Ehkäpä hänellä oli hyvinkin ollut samanlainen paketti, jonka hän oli huomaamattaan pudottanut johonkin ja epäili nyt, että Tiina oli ottanut hänen eväänsä.

Tiina vaikeni miettimään. Mitähän isä olisi tehnyt tällaisessa tapauksessa. Jos tyttö valehteli ja yritti petkuttaa paketin häneltä, sitä ei saanut antaa sille missään tapauksessa, sillä jos valhe onnistui kerran, niin sitä koetti pian uudelleen ja sitten se olikin jo menoa. Ja valheesta joutui kuitenkin lopulta kiinni. Oikeastaan oli vain hyvä, jos joutui heti, niin ettei se ennättänyt kasvaa suureksi ja vienyt valehtelijaa vankilaan.

Leivän päällä kipristelevä hevoshalpa nousi Tiinan mieleen ja hän kysyi.

- Koeta arvata, mitä näissä on välissä. Eihän sinun tarvitse edes arvata, sen kun sanot vaan jos nämä kerran ovat sinun. Jos meillä on ollut molemmilla samaa välissä, niin pannaan nämä puoliksi. (Polva 1970, 49.)

Suuren murroksen ajan lastenkirjoissa lapset miellettiin psyykkisesti yhtä aktiivisiksi kuin edellisen ajanjakson kirjoissa. Lapset kyselivät yhtä innokkaasti, olivat uteliaita ja miettivät asioita omalla, lastenkirjoissa esiintyvien aikuisten mukaan lapsenomaisella mutta kuitenkin persoonallisella tavallaan.

- Isä, mä tiedän mikä on kommari.

- Tä!? Mikä?

- Kommari.

- Jaa, jo...joku auto varmaan, ehdotti isä [joka oli kunnallisvaaliehdokkaana].

- Ei kai kommari mikään auto voi olla.

- Niin, mikäs sitten?

- Kommari vaan.

- Että mikä se on?

- Se on semmonen kun ryyppää viinaa ja hoilottaa. Teemu [isovelij] sano.

- Ei kai se niin.

- Tai kun tekee ruumistyötä ja sitten ryyppää.

- Ruumis...siis ruumiillista työtä.

- Niin semmosta.
- Ja ryyppää?
- Tiiran setä on kommari kun se tekee sitä...sitä työtä ja sitten se ryyppää ja räyhää.
Isä puhalsi ilmaa pullistuneista poskistaan. Sen silmät keikahti hassusti selälleen. Sitten se näki kuvansa [vaalijuliste] apteekin lankkuaidassa ja pani naamansa heti itsensä näköiseksi.
- Kuulehan nyt Tommi. Tiiran setä voi olla...semmoinen kommari...siis poliittisesti niin kuin...mm...Ää, no et sä taida käsittää, mutta ei kommarin noin yleensä tarvis olla juoppo, eikä kaikki juopot ole kommareita, tai siis...
- Onko Tiiran setä juoppo?
- No eeei.
- Mutta kommari?
- Voi olla.
- Sä et ole, kunnet sä ryyppää. (Martinheimo 1970, 39.)

Vaikka lasten ajateltiin olevan psyykkisesti yhtä aktiivisia kuin aikaisemmankin tarkastelujakson kirjoissa, löytyi jaksojen väliltä myös eroja. Yhtäältä lapset tuntuivat pystyvän paremmin valikoimaan ja navigoimaan jatkuvasti kasvaneessa informaatiovirrassa sekä suuntaamaan mielenkiintoaan vain itsensä kannalta olennaisiin asioihin. Toisaalta muutoista oli tapahtunut myös siinä, että psyykinen aktiivisuus ei enää ollut 70-luvun taitteen lastenkirjojen lapsilla niin vahvasti toiminnallisuuteen tähtäävää.

Aktiivisuuden tasoa koskevissa, lastenkirjoista esiin tulleissa lapsikäsitelyissä oli aikaisempaan ajanjaksoon verrattuna enemmän muutoksia sosiaalisen kuin psyykkisen ulottuvuuden kohdalla. Vaikka lapset nähtiinkin yhä edelleen sosiaalisesti melko aktiiviksi, aktiivisuuden taso oli kuitenkin laskenut melkoisesti siitä, mitä se oli ollut jälleenrakentamisen aikana. Lapset viihtyivät nyt aikaisempaa enemmän pienissä ryhmissä ja hyvin paljon jopa yksinään. Toisaalta se on täysin ymmärrettävää, sillä mahdollisia leikkikavereita oli vähemmän ja suhteet muihin aikuisiin kuin omiin vanhempiin olivat harvinaisempia kuin parikymmentä vuotta aikaisemmin. (Samansuuntaista kehitystä oli tapahtunut myös aikuisten kohdalla, josta tarkemmin esim. Karisto, Takala & Haapola 1988, 121). Itse asiassa kirjojen lapset eivät edes tulleet kunnolla toimeen toisten lasten kanssa, vaan he tappelivat ja riitelivät jatkuvasti.

- Hei, Tiina sanoi ohittaessaan portin, mutta hän ei pysähtynyt.

Hän ei uskaltanut, sillä Tuija ja Reska [Tiinan kanssa kävelevät, uudet kaverit] näkyivät aikovan [Tiinan kotitalon] pihalle asti, eikä hän halunnut esitellä heitä kenellekään. Talo ei kaivannut lisää tappelukavereita, sillä heillä oli tarpeeksi tappelemista lähitalojen poikienkin kanssa.

Juha [Tiinan vanha kaveri] katseli kulmat kurtussa menijäin perään. Mitä Tiina oikein aikoi, ei se ennen ollut noin käyttäytynyt.

- Tuo Tiina on varmasti alkanut ihastua, Ollelta pääsi jälleen, mutta jo ennen kuin hän sai viimeistä tavua suustaan, hän huomasi puhuneensa liikoja. Juhan kasvot synkistyivät entisestään ja Olle sai sellaisen pamauksen, että töpsähti takamuksilleen.

- Siinä on sinulle ihastusta, eikä se sinulle kuulu ketä Tiina ihailee. (Polva 1970, 150.)

Toki lapsilla oli vieläkin melkoinen liuta kavereita, mutta nyt vain sillä erotuksella, että lasten "sosiaalistamisen" kenttä sijaitsi pääasiassa koululaitoksen piirissä. Sen sijaan vapaa-ajallaan lapset nähtiin ajanjaksolle ominaiseen tyyliin yksilöinä, jotka kokivat muut lapset jopa "jotenkin vieraksi" ja joiden kanssa ei voinut, eikä myöskään tarvinnut tulla toimeen.

Suuren murroksen ajan lastenkirjojen oleellisimpana tarkoituksena tuntui siis olevan sellaisen ajatuksen välittäminen lukijalle, että myös lapset ovat aikuisten tavoin mielikuvituksen omaavia ja persoonallisia yksilöitä, joilla on omat ajatuksensa, tunteensa ja mielipiteensä. Yksilöinä lastenkirjojen lapset miellettiinkin aikaisempaa tasa-arvoisemmiksi aikuisten kanssa. Tällainen lapsikäsitys näkyi kirjoissa nimenomaan siinä, miten erilaisella tavalla 70-luvun taitteen lapset uskalsivat kohdata heitä itseään vanhempia ihmisiä. Lapset nimittäin rohkenivat jo kysellä aikuisilta kaikenlaista, jutella heille avoimmin, vaatia kaikenlaista itselleen ja jopa epäillä aikuisten auktoriteettiasemaa.

Yksilöllisyydestään huolimatta lapset nähtiin myös merkittävänä osana suurta yhteiskuntakoneistoa ja sen monimutkaista ihmissuhdeverkostoa. Lasten yhteiskunnallisuus näkyi mm. siinä, että vaikka yksilötasolla vanhemmat olivat jälleenrakentamisen ajan tavoin hyvin huolissaan lapsistaan, yhteiskunnan nähtiin ja tiedettiin ottaneen yhä enemmän vastuuta lasten fyysisestä ja psyykkisestä hyvinvoinnista sekä tulevaisuudesta. Tämän vuoksi monimutkaisen ihmissuhdeverkoston tärkeimpinä suhteina pidettiin yhtäältä lasten suhteita omiin vanhempiinsa ja toisaalta taas lasten suhteita yhteiskunnan virallisiin instituutioihin, kuten esimerkiksi koululaitokseen.⁴¹ Yksilö vs. yhteiskunta -teeman li-

⁴¹ Nykyinen trendi puolestaan tuntuu olevan sellainen, että lapsuuden asiantuntijat ovat resurssien puutteessa valmiita sysäämään omimaansa kasvatusvastuuta takaisin vanhemmille. Tämä taas on johtanut nykyiseen tilanteeseen, jossa yhteiskunnan tukeen tottuneita ja hämillään olevia

säksi suuren murroksen ajan lastenkirjojen viestimän lapsiprofiilin muotoon vaikutti vahvasti se, että lapsia ei enää nähty yhtä ihannoivien ja ruusunpunaisten silmälasien läpi kuin parikymmentä vuotta aikaisemmin. Sen sijaan 70-luvun taitteen lastenkirjat saavuttivat huomattavasti dokumentaristisempia ja jopa inhorealistisia sävyjä lapsia kuvatessaan. Tällöin uskallettiin jo puuttua rohkeammin kipeisiin aiheisiin - kuten tapahtui esimerkiksi Margareta Keskitalon (1968) kirjassa *Tyttö kuunarilaiturilla*, jossa käsiteltiin aikaisemmassa lastenkirjallisuudessa vieraaksi jäänyttä teemaa, mielisairautta (ks. myös Pikku jättiläisiä 1997, 41). Realistisuuden ja avoimen käsittelytavan seuraukset näkyivät kuitenkin ehkä selvimmin siinä, että edelliseltä ajanjaksolta tutut luotettavuus, lojaalisuus ja rehellisyys olivat suuren murroksen ajan lastenkirjojen lapsilla yhä harvinaisempia piirteitä.

9.2.2 Suuren murroksen ajan Suomi ja lapsikäsitteet

Suuren murroksen ajan tilanne ja tapahtumat vaikuttivat selvästi monien lapsikäsitteiden muotoon. Esimerkiksi hyvinvoinnin lisääntyminen oli mahdollistanut sen, että lapset saivat nyt omistautua työnteon sijasta leikkimiseen ja koulunkäynnille. Hyvinvoinnin lisääntyminen aiheutti luultavasti sen, että lastenkirjojen lapset nähtiinkin fyysisesti kehittyneinä nimenomaan leikin ja seikkailujen eikä enää niinkään työnteon kautta. Fyysistä ulottuvuutta kiinnostavammaksi teemaksi nähtiin kuitenkin lasten psyykkisen ja emotionaalisen kehitystason tarkastelu. Tällaisten henkisten ulottuvuuksien käsittely kirjoissa osoittaa, että ajalle ominaiseen tapaan fyysistä toiminnallisuutta tärkeämpänä pidettiin ajattelevan ja tuntevan yksilön sekä häntä ympäröivän yhteiskunnan välisen suhteen tarkastelua. Vaikka lapset käyttäytyivät usein psyykkisesti ja emotionaalisesti kehittymättömällä tavalla, heidän toimintaansa voitiin kuitenkin perustella sillä, että kysymys oli hyvin pitkälti puolustautumisesta kovaa yhteiskuntaa vastaan. Lapset joita kirjoissa tarkasteltiin olivat monesti huono-osaisia uhreja, jotka kapinoivat muita ihmisiä ja yhteiskuntaa vastaan. Varasteleminen, valehtelevuus, tappeleminen ja mielikuvitusmaailmaan pakenemi-

vanhempia syyllistetään välinpitämättömyydestä ja lasten "heitteillejätöstä", kuten näkyy mm. lapsijuoppoutta ja iltapäivähoitoa koskevassa keskustelussa.

nen olivat siis ennemminkin lasten puolustautumis- ja selviytymisstrategioita kuin osoituksia lasten emotionaalisesta kehittymättömyydestä. Kyse olikin loppujen lopuksi nimenomaan siitä, että kirjojen kaltoin kohdellut lapset vain etsivät voimia itsestään selviytyäkseen yhä uhkaavammassa ympäristössään - kuten monet ihmiset joutuivat tuohon aikaan todellisuudessakin tekemään kaikenlaisten vaikeuksien, kuten juurettomuuden, työttömyyden ja asunnottomuuden ristitilessä.

Vaikkei riippuvuus vs. riippumattomuus -vastinparia käsitelty kovinkaan innokkaasti suuren murroksen ajan lastenkirjoissa, rivien välistä saattoi kuitenkin lukea, että lapset nähtiin aikuisista riippuvaisiksi niin emotionaalisesti, fyysisesti kuin taloudellisestikin. Lastenkirjojen käsitys emotionaalisesta riippuvuudesta oli luultavasti seurausta sen hetkisestä tilanteesta. Lasten sosiaalinen piiri oli nimittäin todellisuudessakin kaventunut huomattavasti ja vanhempien merkitys taas kasvanut mm. siksi, että muuttaminen ja kaupungistuminen olivat luoneet juurettomuutta ja rikkoneet sosiaalisia verkostoja (kolmen sukupolven perheet harvinaistuivat, ydinperheet yleistyivät ja naapuruussuhteet menettivät merkitystään) sekä siksi, että kaupunkimainen elämäntapa satoi lapset entistä tiukemmin kotiin ja omiin vanhempiin. Käsitykseen lastenkirjojen lasten fyysisestä riippuvuudesta puolestaan vaikutti arvatenkin se, että vaikka lapset miellettiinkin suuren murroksen ajan Suomessa yhä enemmän yksilöiksi, he olivat paradoksaalisesti entistä enemmän sidoksissa yhteiskuntaan ja sen instituutioihin, joista lapset oli tehty riippuvaisiksi (ks. luku 3.1). Tällainen fyysisen riippuvuuden lisääminen on osa hyvinvointivaltion toimintatapaa: otteen tiukentaminen yksilöstä on vastalahja yhteiskunnalle siitä, että se on auttanut (varsinkin yhteiskuntakelvottomimpia) yksilöitä. Samalla tavoin käsitys lastenkirjojen lasten taloudellisesta riippuvuudesta oli yhteydessä hyvinvointivaltion kehitykseen ja toimintatapoihin. Lapsilla ei todellisuudessa ollut oikeastaan muita vaihtoehtoja saavuttaa hyvinvointia kuin turvautumalla vanhempiin ja käyttämällä kaikkia neuvottelutaitojansa löysätäkseen heidän kukkaronnyörejänsä. Kaiken kaikkiaan kirjojen käsitykset lasten riippuvuudesta ovat siis ymmärrettäviä juuri siitä syystä, että myös kaikki muutkin ihmiset olivat entistä riippuvaisempia perinteisiä yhteisöjä (Gemeinschaft) suuremmasta kokonaisuudesta, yhteiskunnasta (Gesellschaft). (Ks. Ferdinand Tönniesin käsitteistä tarkemmin esim. Jokivuori & Vainio 1991, 15).

Hyvinvoinnin lisääntymisellä oli vaikutusta myös siihen, millä tavoin lasten neuvokkuuteen suhtauduttiin suuren murroksen aikana. Lastenkirjojen lapset miellettiin kyllä

fyysiseltä ja psyykkiseltä ulottuvuudeltaan yhtä neuvokkaiksi kuin pari vuosikymmentä aikaisemmin, mutta muutosta oli kuitenkin tapahtunut siinä, että neuvokkuus ei enää entiseen tapaan näyttäytynyt lasten työnteossa vaan ennemminkin heidän vapaa-ajan viettämiseen. Hyvinvoinnin kasvu, kaupungistuminen, sosiaalisten verkostojen ja elinkeinorakenteen muutokset jne. nimittäin takasivat sen, ettei lasten tarvinnut enää näyttää ja käyttää neuvokkuuttaan päästäkseen työnteossa helpommalla tai saadakseen edes jotain "kivaa" itselleen. Lapsilla oli nyt jälleenrakentamisen aikaa paremmat mahdollisuudet keskittyä siihen, mikä nähtiin lapsille paljon tärkeämmäksi - nimittäin leikkimiseen.

Suuren murroksen ajan lastenkirjoissa lasten ajateltiin olevan psyykkisesti yhtä aktiivisia kuin aikaisemmin. Tämä ilmeni mm. siinä, kuinka innokkaasti lapset kyselivät, utelivat ja hankkivat tietoa. Sen sijaan käsityksissä tapahtui muutosta huomattavasti enemmän sosiaalisen aktiivisuuden kohdalla. Vaikka lapset olivatkin yhä edelleen melko aktiivisia, heidän sosiaalisuutensa oli kuitenkin selvästi vähäisempää kuin jälleenrakentamisen aikana. Tämä "epäsosiaalisuus" näkyi erityisesti kolmella tavalla: ensinnäkin lapset olivat pääasiassa vain saman ikäisten seurassa, toisaalta he viihtyivät paljon jopa yksinään ja kolmanneksi heidän ystävänsä olivat usein vain "pakollisia" koulukavereita. Syitä sille, miksi lapset eivät enää olleet niin seurallisia kuin aikaisemmin, löytyy suuren murroksen yhteiskunnasta ainakin kolme: Yhtäältä hyvinvoinnin lisääntyminen aiheutti sen, että yksinollessakin virikkeitä (piirtelystä ja kirjojen lukemisesta television katseluun ja mitä erilaisimmilla leikkikalulla leikkimiseen) löytyi aikaisempaa enemmän. Toisaalta taas muuttoliike, kaupunkimaisen elämäntavan esiinmarssi sekä perherakenteen muutokset aiheuttivat sosiaalisen piirin kaventumista mm. siten, että suhteet naapureihin ja isovanhempiin vähenivät sekä siten, että sisarusten lukumäärä pieneni. Lisäksi sosiaalisuuden korostaminen vähentyi luultavasti siitä syystä, että sodanaikaisia peruja oleva mehenki oli alkanut murentua. Lapsetkin nähtiin tämän muutoksen seurauksena enemmän yksilöinä ajatuksineen, asenteineen ja mielipiteineen, eikä vain "laumasieluina", jotka pärjäisivät kaikkien kanssa.

1960- ja 1970-lukujen taitteen murroksessa elävän Suomen tilanne ja tapahtumat aiheuttivat siis murrosta myös lapsikäsitksissä. Lapsetkaan, joiden uskottiin olevan merkittävä osa yhteiskuntaa, eivät siten voineet välttyä murroksen ajan tapahtumien vaikutuksilta. Vaikka käsityksissä tapahtuneet muutokset eivät olleetkaan järjestyttäviä, suuren murroksen ajan lapsikäsitkset osoittivat kuitenkin, että lapsikäsitkset - olivat ne

sitten totta tai toivetta - elivät yhteiskunnan mukana. Murroksen ajan Suomessa käsitykset olivat siis kaikin puolin aikansa näköisiä: lapsikäsitteet eivät enää olleet niin ihan-
noivia ja toiveiden ohjaamia, vaan pikemminkin realistisuutta tavoittelevia ja jopa raadol-
lisia - kuten oli myös yhteiskunta, jossa ihmiset pyrkivät elämään ja tulemaan toimeen.

9.3 Arvomurroksen ajan lapsikäsitteet

1990-luvun taitteen lapsikäsitteiden selvittäminen oli lastenkirjojen hyvästä saatavuudesta huolimatta ehkä vaikeampaa kuin kahden aikaisemman ajanjakson kohdalla. Sekä tuo-
reimpien lapsikäsitteiden että ajanjaksolle ominaisten yhteiskunnallisten tapahtumien hah-
mottaminen oli hankalaa erityisesti kahdesta syystä: Ensinnäkin yhteiskunnalliset tapah-
tumukset olivat aiheuttaneet yhteiskunnassa arvojen pluralismia ja epäselvyyttä vallitsevasta
tilanteesta, jolloin myös yhtenäisen kuvan luominen 1990-luvun taitteen Suomesta ja
lapsikäsitteistä oli hankalaa. Toisaalta kuvaa ajanjaksosta sotki tarkasteltavan ilmiön
ajallinen läheisyys. Toisin sanoen ilmiö oli niin lähellä, että suhteellisuudentajun väärin-
tymisen ja subjektiivisuuden lisääntymisen todennäköisyys oli huomattavasti suurempi
kuin aikaisempien ajanjaksojen kohdalla. Näistä tutkielman tekijää (ja ilmiselvästi myös
90-luvun taitetta käsittelevien lähdekirjojen tekijöitä) häirinneistä seikoista huolimatta
lapsikäsitteistä ja niiden muodostumiseen oleellisesti vaikuttaneista yhteiskunnallisista
tapahtumista ja tilanteista oli kuitenkin mahdollista päästä selville.

9.3.1 Arvomurroksen ajan lapsiprofiili

Koska 90-luvun taitteen (ts. arvomurroksen ajan) lastenkirjoissa lapsia lähestyttiin aikai-
sempaa realistisemmin, filosofisemmin ja yksilökeskeisemmin, lasten kehitystasoon suh-
tauduttiin aivan uudella tavalla. Lasten erilaisuutta (aikuisiin verrattuna) ei enää

luokiteltu niin helposti kehittymättömyydeksi vaan yksinkertaisesti erilaisuudeksi, lapsille ominaiseksi kehittyneisyydeksi. Käsitys lasten fyysisestä erilaisuudesta vahvistuikin 90-luvulle tultaessa entisestään. Tämä jälleenrakentamisen ajasta lähtien jatkunut muutos näyttäytyi lastenkirjojen lasten nopeuden, notkeuden ja ketteryyden voimakkaana painottamisena. 90-luvun taitteen lastenkirjoissa lasten fyysinen erilaisuus ilmeni - suuren murroksen ajan tavoin - nimenomaan leikeissä ja seikkailuissa, sillä työnteko koettiin lapsille jo täysin vieraaksi toiminnaksi. Itse asiassa lasten fyysinen erilaisuus miellettiin niin itseltään selväksi ja hyväksytyksi asiantilaksi, etteivät kirjojen lapset enää edes yrittäneet kompensoida kehittymättömyyttään tai todistella tasavertaisuuttaan. He vain tyytyivät olemaan ylpeitä omasta erilaisuudestaan.

Oli aamu. Vilttitossu [pikkutyttö] heräsi sängyn alta. Hän oli vienyt sinne illalla tyynynsä ja töppösensä. Heinähatun [Vilttitossun sisko] ihmetellessä Vilttitossu oli sanonut: "Ei lasten tarvitse aina nukkua sängyn päällä. Lapset voivat nukkua myös sängyn alla".

Vilttitossu mönki tyytyväisenä nukkumapaikastaan.

- Eikö siellä ollut ahdasta? kysyi Heinähattu korjatessaan leluja ja Vilttitossun vaatteita lattialta.
- Ei. Siellä oli kodikasta. Vähän niinkuin teltassa. Eikä yhtään tylsää, Vilttitossu sanoi ja haeskeli töppösiään. (Nopola & Nopola 1989, 5.)

Jos käsitykset lasten fyysisestä erilaisuudesta olivat vahvistuneet entisestäänkin, lasten psyykkistä kehitystasoa koskevissa käsityksissä tapahtuneet muutokset olivat vieläkin radikaalimpia. Arvomurroksen ajan lastenkirjoissa lapset nähtiin ensimmäistä kertaa ennemminkin psyykkisesti erilaisiksi kuin kehittymättömiksi. Psyykkinen erilaisuus näyttäytyi ennen kaikkea lasten omaleimaisessa ajatuksenjuoksussa, nopeassa päättelykyvyssä, vilkkaassa mielikuvituksessa sekä tarpeessa saada vastauksia itselle tärkeisiin kysymyksiin.

Hantta ja Puli sylkevät aikansa kuluksi kilpaa halkopinon takana. He odottavat Päkää.

- Kustaanko pituutta? Hantta kysyy. Puli nauraa mutta suostuu kuitenkin.
- Hei! Puli huomaa kesken kisan. Maassa on tupakka-aski. Se ei näytä tyhjältä.
- Otetaanko? Hantta kysyy.

He kumartuvat yhtä aikaa ja työntävät nenänsä melkein askin sisään. Siellä on kolme savuketta jäljellä.

- Mun tuli mieleen Lumikki ja seitsemän kääpiötä, Puli sanoo. Hantta ei ymmärrä.

- No se on myrkytetty omena...tää voi olla ansa, Puli selittää.
 - Myrkytettyjä tupakoita? Hantta toteaa. - Mutta reilua peliä, tässähän sanotaankin, että haitallista terveydelle.
 - Ei kai me näitä poltettaisikaan! Puli kauhistelee.
 - Ei tietenkään! Hantta sanoo.
- He tutkivat ympäristöä, josko joku olisi pudottanut myös tulitikut. Mutta tikkuja ei löydy.
- Ei me oltais poltettukaan! Hantta sanoo vihaisesti.
 - Ei tietenkään! Puli toistaa pettyneellä äänellä...Mutta onhan ne hyvänä todistusaineistona...
- Hän ojentaa askin Hantalle, joka pistää sen taskuunsa. (Kallioniemi 1992, 51 - 52.)

Toki lapset nähtiin yhä edelleen myös monessa suhteessa psyykkisesti kehittymättömiksi. Tämä käsitys ilmeni lastenkirjoissa mm. siinä, miten naiiveiksi ja ylivilkkaan mielikuvituksen omaaviksi lapset usein miellettiin.

- Katso! Se liikkuu, kuiskasi Elisa peloissaan. Jokin kummallinen vaalea läikkä liikahteli käytävän päässä. Sami veti Petterin lähelleen ja kuiskasi:
 - Hiivitään ovelle.
- Sami otti tyttöjä kädestä ja he lähtivät äänettömästi ovelle päin. Petteri jäi toisista jälkeen ja kompastui seinästä revittyyn lautaan. Käytävällä kiiri kaamea nauru. Sami livahti tyttöjen kanssa ovesta ulos ja ovi kolahti kiinni. Petteri jäi pimeään. Hän nousi maasta ja otti laudan johon oli kompastunut. Vaalea hahmo lähestyi hitaasti. Tuollainenko kummitus on? ehti Petteri ajatella. (Murtohäki 1990, 66 - 67.)

Arvomurroksen ajan lastenkirjoissa lapset nähtiin siis aikaisempaa innokkaammin niin fyysisesti kuin psyykkisestikin erilaisiksi, omalla tavallaan kehittyneiksi yksilöiksi. Sen sijaan emotionaalisina olentoina lapset miellettiin entistä kehittymättömämmiksi. Lasten emotionaalinen kehittymättömyys tuli ilmi entiseen tapaan mm. kadehtimisena, nahisteluna ja moraalisesti arveluttavana käytöksenä sekä kielenkäytön raaistumisena.

- Frosterus [Tompan koira] vaistosi mun kiihtymyksen ja ennen kuin ennätin estää, se pomppasi pystyy ja jyrähti kuin ukkonen.
- Hiljaa!
- Mutta vahinko oli jo tapahtunut. Korpimusta sammakkomuija [nainen, jota Tomppa vakoilee] vilkaisi olkansa yli. Se nyt ei vielä olisi ollut vaarallista, mutta hetken kuluttua se katsoi uudelleen ja pitempään.

- Hitsin kaniaivo, teen susta makkaraa ja syötän pienille tyttömisille. Semmoisille, joilla on vaaleanpunainen rusetti kaulassa, tajuut sä? Sen jälkeen sulle nauraa leppäkertutkin.
- Frosterus häpesi koko ruhollaan ja tarjoili uikuttaen tassua. Mutta mä olin leppymätön.
- Kuse sukkiis! (Raustela 1992, 94 - 95.)

Vaikka lapset miellettiin kirjoissa emotionaalisesti kehittymättömiksi, kysymys ei kuitenkaan luultavasti ollut siitä, että heidät olisi nähty aikaisempaa moraalittomampina tai ilkeämpinä. Saatua tulosta saattoi nimittäin vääristää yksinkertaisesti ensinnäkin se, että lasten viattomuutta ei enää tietoisesti korostettu joka käänteessä, koska lapsetkin haluttiin nähdä realistisesti, tavallisen "heikkoina" yksilöinä ja toisaalta se, että moraalikysymysten pohdiskelu ei tuntunut muutenkaan olevan kovinkaan kiinnostavaa - kaikki ihmisen lapsethan lapsesta vanhukseen ovat tavalla tai toisella hieman moraalittomia.

Arvomurroksen ajan lastenkirjoissa ei 70-luvun taitteen tavoin kiinnostuttu lasten riippuvuuden tarkastelusta läheskään niin paljon kuin jälleenrakentamisen aikana. Vähäinen kiinnostus johtui luultavasti siitä, että lasten emotionaalisesta, fyysisestä ja taloudellisesta riippuvuudesta ei ollut enää pienintäkään epäilyä. Ensinnäkin lastenkirjojen lapset olivat emotionaalisesti auttamattoman riippuvaisia vanhemmistaan, toisaalta fyysisesti riippuvaisia kodin ja koulun tarjoamasta turvasta ja aineellisesta hyvinvoinnista, ja kolmanneksi niin vahvasti taloudellisesti riippuvaisia (tai riippuvaiseksi tehtyjä), ettei heillä olisi ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia pärjätä yksinään.

Ulkona oli jo hämärää. Aurinko oli laskemassa ja taivaanranta kajasti punaisena. Heinähattu ja Vilttitossu kulkivat perätysten kylätiellä.

- Kaikki ovat varmaan kotona katselemassa televisiota, Heinähattu sanoi.
- Ja lapset ovat menossa nukkumaan, sanoi Vilttitossu.
- Vanhemmat lukevat satuja lapsille, Heinähattu huokasi.
- Ja kaikki syövät lämmintä pullaa ja juovat maitoa, Vilttitossu sanoi.

Sitten Vilttitossua alkoi itkettää.

- Minä haluan nukkumaan, hän sanoi.
- Mutta mehän ollaan lähdetty [aamulla] kotoa, sanoi Heinähattu.

Vilttitossun itku yltyi:

- Mikseivät Matti ja Hanna [vanhemmat] hae meitä kotiin? Ne eivät yhtään välitä missä me ollaan. (Nopola & Nopola 1989, 48.)

Lapsikäsitusten tarkastelukehikon kolmas vastinpari, avuttomuus vs. neuvokkuus, sai 90-luvun taitteen lastenkirjoissa entistä vähemmän mielenkiintoa osakseen. Vaikka kiinnostus teemaa kohtaan olikin hiipunut aina jälleenrakentamisen ajasta asti, lastenkirjoista pystyi kuitenkin vielä selvästi näkemään, että lapset nähtiin yhä edelleen erittäin neuvokkaiksi. Vastinparin vähentynyt tarkastelu johtui luultavasti siitä, että lasten fyysinen ja psyykinen neuvokkuus oli suorastaan itsestään selvää, jolloin sen painottaminen ja esiin nostaminen oltaisiin mielletty ennemminkin vain tosiasian toistamiseksi. Neuvokkuuden ulottuvuuksista tarkasteltiin lastenkirjoissa innokkaimmin psyykkisyyttä. Vaikka aivan pienet lapset olivatkin joskus avuttomia - kuten näkyi edellisestä tekstikatkelmastakin - isommat lapset kompensoivat tätä "puutetta" pienempienkin edestä. Koska työnteossa ja kotiaskareiden suorittamisessa tarvittava neuvokkuus oli enää katoavaa kansanperinnettä, lastenkirjojen lapset pääsivät osoittamaan neuvokkuuttaan ja älykkyyttään aivan toisenlaisilla peliareenoilla, kuten leikeissä ja seikkailuissa.

Sami meni [kellarin] ikkunan luokse ja kurottui katsomaan siitä ulos hämärään iltaan. Petteri ihmetteli, mitä Samilla oli mielessä. Taskulampun valo kiersi lattialla kuin jotain etsien. Emmikin huomasi saman ja kysyi:

- Hävisikö sinulta jotain?

- Ajattelin vain, että jos tuosta ikkunasta pääsisi ulos, niin jätettäisiin [kellarinoven] haka kiinni. Kukaan muu ei pääsisi tänne [autiotaloon] norkoilemaan ennen kuin me ollaan koluttu koko kellari. Sami löysi muutaman tiiliskiven ja ojensi lampun Petterille.

- En minä kyllä tajua, Emmi ravisti päätään.

- Minä päästän teidät ovesta ja tulen itse tuosta ikkunasta, kunhan löydän tarpeeksi kamaa jalkojeni alle, Sami selitti pinotessaan tiiliskiviä päällekkäin. Hän ylettyi aika hyvin ikkunaan, jossa oli vanhanaikaiset haat.

- On sinulla aikeet, hekotti Petteri tajutessaan kaverinsa tarkoituksen. (Murtomäki 1990, 29.)

Passiivisuus vs. aktiivisuus -vastinparin psyykkistä ulottuvuutta koskevat lapsikäsitukset pysyivät samansuuntaisina kuin aikaisemminkin myös 90-luvun taitteen lastenkirjoissa. Lapset nähtiin kirjoissa yhä edelleen psyykkisesti aktiivisina olentoina, jotka kyselevät, utelevat, pohdiskelevat, harrastavat ajatusleikkejä ja punnitsevat tarkoin eri vaihtoehtoja. Toisin kuin suuren murroksen ajan lastenkirjoissa, nyt oltiin jälleen palattu takaisin juurille: lastenkirjojen lasten ajattelu oli taas jälleenrakentamisen ajan tavoin

toiminnallisesti suuntautunutta. Se näkyi mm. siinä, kuinka paljon lapset käyttivät aivo-kapasiteetistaan tekemisen miettimiseen ja toteutukseen.

- Hei, mihin me ollaan oikein menossa?

- Ei kai sinun ole ikävä kuivapalloja [vanhempia]? Vilttitossu kysyi.

Siskokset tulivat isolle tielle, joka vilisi autoja. Se tie ei ollut jalankulkijoita varten. Hanna [äiti] sanoi aina, että siellä sai kulkea henkensä kaupalla. Heinähattu ja Vilttitossu pysähtyivät.

- Tässä ei sitten kauan seistä tyhjän panttina, Vilttitossu sanoi. - Isolla tiellä näytetään peukaloa, ja auto pysähtyy.

- Montako peukaloa näytetään? kysyi Heinähattu.

- Kannattaa näyttää kaikkia peukaloita, niin pysähtyy varmasti. (Nopola & Nopola 1989, 18.)

Suhtautumisessa lasten psyykkiseen aktiivisuuteen löytyi kuitenkin eroja eri ajanjaksojen väliltä. Vaikka jälleenrakentamisen aikana lapsia pidettiin psyykkisesti melko aktiivisina, tätä lasten ominaisuutta ei oikein arvostettu. Aliarvostus näkyi mm. siinä, etteivät lapset aina uskaltaneet edes kysyä aikuisilta mitään. 1970-luvulle tultaessa lastenkirjojen lapset sentään jo uskalsivat kysellä aikuisilta kaikenlaista. Ongelmana oli kuitenkin se, että lasten kysymykset nähtiin lähes yksinomaan kiusallisina. Suuren murroksen ajan lastenkirjoissa aikuiset pakenivatkin mahdollisuuttaan vastaamalla lapsen esittämiin kysymyksiin tyyliin: "...et sinä kuitenkaan vielä ymmärrä. Jutellaan sitten kun olet vähän vanhempi". Sen sijaan 90-luvulle saavuttaessa edistystä oli tapahtunut jo sen verran, että aikuiset luottivat lasten älyllisiin kykyihin siinä määrin, että pyrkivät vastaamaan esitettyihin kysymyksiin ainakin välttävästi.

Hän kuuli huoneeseensa vaarin selittävän kaupan maksutapaa, ei vekselivetoista maata, vaari sanoi lopuksi painokkaasti. Petteri tuli kysymään mitä vekseli tarkoitti.

- Vekseli on tapa lainata rahaa, isä selitti kirjoittaessaan nimeään paperiin. (Murtomäki 1990. 37.)

Psyykkistä aktiivisuutta enemmän lapsikäsitelyksissä tapahtui muutosta siinä, miten sosiaalisiksi lapset nähtiin lastenkirjoissa. Jos 70-luvun taitteen lastenkirjoissa lapsia oli pidetty poikkeuksellisen epäsosiaalisina tai oikeastaan "pakkososiaalisina", nyt lapset nähtiin taas jälleenrakentamisen ajan tavoin sosiaalisesti hyvinkin aktiivisina. Lapsia ei siis enää tarkasteltu edellisen ajanjakson tavoin suuren koneiston pieninä osasina, joiden täy-

tyy löytää todelliset voimavaransa itsestään, vaan ennemminkin yksilöinä, jotka olivat jo sopeutuneet uuteen tilanteeseen, kaupunkimaiseen ympäristöön, ihmisvilinään ja vieraiden ihmisten läsnäoloon. Vaikka lapset viihtyivätkin edelliselle ajanjaksolle ominaiseen tapaan myös yksin, heillä oli kuitenkin taas useita kavereita, he tutustuivat rohkeammin ihmisiin ja jopa kaipasivat ystäviään. Tärkeä merkki lasten sosiaalisuuden uudelleensynnyttä olivat mm. salaseurat ja "oman porukan jutut". Aaltoliikettä eri ajanjaksojen välillä oli tapahtunut myös siinä, että lapsilla huomattiin taas olevan suhteita myös eri ikäisten ihmisten kanssa. Arvomurroksen ajan lapset nimittäin juttelivat reippaasti mm. isovanhempien, opettajien, rehtoreiden ja naapureiden kanssa ja suhtautuivat heihin muutenkin paljon vapautuneemmin kuin suuren murroksen ajan lapset. Tuttavuus ja tasa-arvoisuus olivat menneet lastenkirjoissa oikeastaan jo niin pitkälle, että lapset miellettiin välillä jopa liiankin tuttavallisiksi ja epäkunnioittavasti käyttäytyviksi.

Tulija ei ollut Takku [opettaja] vielääkään, vaan reksi. - Tietääkö kukaan opettaja Salmisesta mitään?

Kukaan ei tiennyt.

- Hän ei ole tullut. Eikä liioin ilmoittanut mitään. Se ei ole hänen tapaistaan.

Ei, sitä se ei todellakaan ollut. Takku ei koskaan unohtanut mitään eikä pinnannut mistään. Eikä hermostunut mihinkään. Paitsi Tupla-Kerviseen, tietysti. Mutta sitä ei voi open viaksi lukea. Sillä kaksosiin hermostui jokainen, Tupla-Kervinen itsekin joskus.

- Jospa se olikin se, mutisin ja vilkuilin tarkoittavasti kaksosia. - Se [mereltä aamulla kuulunut, äänekäs] pamaus.

- Miten niin?

- Jos takku pamahti raivosta halki kun tajusi että loma loppui ja muisti mikä taas odottaa.

Reksin suupielissä nyki. Mutta Tuplalla ei sytyttänyt, ei tietenkään. Reksikin vakavoitui.

- Voisiko joku käydä koulun jälkeen katsomassa?

- Me voidaan, Tupla ilmoitti. - Me asutaan ihan vieressä.

Se oli elefantin kokoinen valhe. (Raustela 1992, 12 - 13.)

Arvomurroksen ajan lastenkirjoista löytyi myös muutamia lapsikäsitteitä, jotka eivät sopineet muodostettuun tarkastelukehikkoon. Ensimmäkin lapset nähtiin hyvin usein erikoisiksi ja jopa oudoiksi olennoiksi, joilla on täysin oma ja omalla tavalla toimiva maailmansa. Vaikka aikuiset osasivatkin jo arvostaa lasten omalaatuista logiikkaa ja erilaista

tapaa suhtautua asioihin, lastenkirjoissa palattiin usein sen seikan pohdiskeluun ja pahoitteluun, että lapset ja aikuiset ovat todella usein eri aaltopituudella.

Toisaalta lastenkirjoissa lapset miellettiin aikaisempaa privatisoituneemmiksi. Vaikka lapset olivatkin sosiaalisempia kuin edellisen ajanjakson lastenkirjoissa, perhe katsottiin lapsille erittäin tärkeäksi ja korvaamattomaksi paikaksi.

Isä taisi tykätä aika kovasti äidistä, sen Petteri oli usein havainnut, kun isä katsoi äitiä. Oli kiivaa kun vanhemmat eivät riidelleet. Aikaihmissen riidoista kuuli usein koulukavereilta. Eikä se ollut mukavaa kuultavaa. Jotkut kaverit pelkäsivät mennä kotiin varsinkin viikonloppuisin. (Murtomäki 1990, 39 - 40.)

Koska siis perhekään ei ollut tärkeydestään huolimatta automaattisesti lapsille turvaa tuova instituutio, lastenkirjoissa painotettiin myös virallisten instituutioiden tärkeyttä lasten elämässä. Näin ollen lapset miellettiin lastenkirjoissa privatisoitumisen lisäksi myös institutionalisoituneiksi - koulusta, terveydenhoidosta jne. riippuvaisiksi.

Kolmanneksi lapset nähtiin 90-luvun taitteen lastenkirjoissa huomattavasti tasa-arvoisemmiksi kuin kahden aikaisemman ajanjakson kohdalla. Tasa-arvoisuus tuli usein ilmi lasten puheissa ja teoissa mm. siten, että vanhempia ihmisiä kutsuttiin tuttavallisesti etunimillä, eikä auktoriteetteihin suhtauduttu enää niin pelokkaasti. Itse asiassa auktoriteetteja (usein opettajia ja vanhempia) uskallettiin jopa vastustaa - varsinkin silloin, kun lapset tunsivat kokeneensa vääryyttä.

- Miksei meillä ole telkkaria? Vilttitossu kysyi.

- Ei me tarvita enempää pömpeleitä, sanoi Hanna [äiti]. - Onhan teitä kaksi. Menkää pihalle leikkimään.

Heinähattu ja Vilttitossu katsoivat toisiinsa. Vilttitossu oli aivan punainen ja pusersi kätensä nyrkkiin.

- Mutta me halutaan pömpeleitä! Hän huusi. - Jos me ei saada pömpeleitä, me lähdetään pois! Ei tässä talossa voi lapset asua.

- Ei pienille tytöille sovi riehuminen, sanoi Hanna. - Tulkaapas juomaan yrttiteetä, se rauhoittaa.

- Ei me haluta yrttiteetä, me halutaan kahvia, kaljaa ja kakkuja! Vilttitossu kiljui.

- Niitä me halutaan, lisäsi Heinähattu.

Matti [isä] nosti katseensa.

- Kaljanjuonnista ei hyvää seuraa. Sitä juuri ne huumanuoret tekevät ja kuuntelevat rämisevää rytmimusiikkia, niin että pää menee ihan sekaisin.
- Kohta niitä huumanuuoria tulee varmaan näillekin kulmille, sanoi Hanna. Heinähattu vilkaisu epäröiden Vilttitossua, mutta Vilttitossu marssi ulos ovesta taakseen katomatta.
- Moi sitten kuivapallot! hän huusi. - Kyllä me pärjätään ilman teitäkin. (Nopola & Nopola 1989, 9.)

9.3.2 Arvomurroksen ajan Suomi ja lapsikäsitteet

Lapset siis nähtiin arvomurroksen ajan lastenkirjoissa niin fyysisesti kuin psyykkisesti erilaisiksi, omalla tavallaan kehittyneiksi. Koska rapistuvan hyvinvoinnin ja arvomurroksen yhteiskunnassa pärjääminen oli jälleenrakentamisen ajan tavoitin entistä enemmän kiinni itsestä - omasta "sisäisestä tulesta" - ei olekaan mikään ihme, että myös lapsilla haluttiin nähdä olevan mitä erilaisimpia valmiuksia niin nykyisiin kuin tuleviinkin "taisteluihin". Erilaisuus oli valttia luultavasti myös sen takia, että arvopluralismi ja kansainvälisyys olivat todella tärkeitä asioita 90-luvun taitteen ihmisten elämässä. Jos jälleenrakentamisen aikana tavoitteelliseksi nähtiin koko kansakunnan yhtenäisyys suurten ponnistelujen edessä, nyt ihanteeksi ja vahvuudeksi miellettiin ennemminkin erilaisuus, yksilöllisyys ja monipuolisuus.

Toisaalta lastenkirjojen lapset kuitenkin nähtiin emotionaalisesti kehittymättömiksi. Tämä kahden edellisen ulottuvuuden kanssa ristiriidassa oleva käsitys, jota ei suoranaisesti edes tuotu esiin, selittyy kuitenkin sillä, että kovassa yhteiskunnassa tarvitaankin hieman kyynärpäätaktiikkaa. Kuten erilaisista aikakauslehdistä voi nykyään lukea, ihmisille (varsinkin naisille) pyritään jatkuvasti todistelemaan, että pieni itsekkyyks ja röyhkeys ovat onnen ja menestymisen avaimia ja sitä kautta suorastaan suotavia ominaisuuksia, jotka tekevät "juuri Sinut" onnelliseksi.

Privatisoitumisen, perhekeskeisyyden uusi tuleminen ja hyvinvoinnin mureneminen olivat arvatunkin sen takana, että lapset nähtiin arvomurroksen ajan lastenkirjoissa mielellään riippuvaisiksi varsinkin vanhemmistaan ja kodistaan. Vaikka kirjojen lapset

olivatkin riippuvaisia niin emotionaalisesti, fyysisesti kuin taloudellisestikin, he eivät olisi kuitenkaan tahtoneet olla niin vahvasti aikuisten armoilla.

- Oisko sulla vipata muutama markka, kysyi Petteri.
 - Mihin sinä rahaa tarvitset? uteli Sirpa [isosisko].
 - Ostaisin fikkariin paristot. Petteri oli kuulevinaan sisaren äänessä jo lupauksen merkkejä.
- Sirpa otti laukkunsa ja kaivoi pikkukukkaron esiin.
- Mitä se maksaa? hän kysyi.
 - Ehkä kolme markkaa. Petteri seisahtui kynnykselle.
 - Ota tämä viitonon, mulla ei ole markkoja, Sirpa sanoi ja antoi kolikon Petterille.
 - Kiitti. Maksan tämän takaisin, kun saan viikkorahat, Petteri lupasi.
 - Saas nähdä.
 - Hei sitten.
 - Hei. Sirpa syventyi lehteen ja Petteri lähti.

Ihme ettei Sirpa väitellyt rahasta sen kummemmin. Olikohan sillä tilipäivä? Ajatteli Petteri. Kun joskus pääsisi töihin ja saisi omaa rahaa, ettei aina tarvitsisi norkoa toisilta. (Murtomäki 1990, 45 - 46.)

Pyrkimys edes jonkinasteiseen riippumattomuuteen saikin lastenkirjojen lapset etsimään ajalle ominaiseen tapaan aktiivisesti ja luovasti mm. aikaisemmasta poikkeavia tapoja tienata taskurahaa.

Koska hyvinvointivaltion pystyssä olevat rakenteet takasivat kuitenkin avuttomimmillekin yksilöille perustoimeentulon, ei lasten olisi tarvinnut osoittaa lastenkirjoissa kovinkaan suurta neuvokkuutta. Vaikka lapset eivät päässeetkään näyttämään kynsiään työnteon saralla, leikkien ja seikkailuiden kautta he osoittivat selvästi neuvokkuutensa ja älykkyytensä. Huolimatta siitä, että yhteiskunta pystyikin vielä tukemaan apua tarvitsevia ihmisiä, ihmisihanne oli kuitenkin muuttunut arvomurroksen myötä entistä enemmän neuvokkuutta arvostavaksi. Koska kaiken nähtiin pohjimmiltaan olevan nimenomaan ihmisestä itsestään kiinni, on ymmärrettävää, miksi myös lastenkirjojen lapset niin helposti miellettiin sekä fyysisesti että psyykkisesti neuvokkaiksi.

70-luvun taitteen notkahduksen jälkeen arvomurroksen ajan lastenkirjojen lapset nähtiin - jälleenrakentamisen ajan tavoin - sosiaalisesti aktiivisina. Tämä lapsikäisyys oli ilmiselvästi seurausta siitä, että arvomurroksen ajan kansainvälistyvässä, kiihkeätempoisessa ja ihmisiä kilpailuttavassa yhteiskunnassa monipuolisten sosiaalisten suhteiden

merkitys korostui entisestään. Sen vuoksi lastenkirjojen lastenkin oli hyvä kehittää sosiaalisia taitojaan ja luoda avoimesti uusia suhteita, sillä siten heillä oli paremmat mahdollisuudet ja edellytykset tulevaisuuden työ- ja koulutusmarkkinoilla, yrityselämässä, tiimityöskentelyryhmissä jne. Lasten sosiaalisuus nähtiin arvomurroksen ajan Suomessa jopa niin tärkeäksi, että lasten privatisoitumisesta oltiin suorastaan huolissaan. Tämä huolestuneisuus näkyi myös lastenkirjoissa, sillä niissäkin esitettiin selviä viittauksia virallisten instituutioiden siunauksellisuudesta privatisoitumisen vastapainona. Arvomurroksen ja monen muun edellä mainitun tekijän seurauksena lasten sosiaalisuus ei ainoastaan lisääntynyt edelliseen ajanjaksoon verrattuna, vaan se myös sai uusia muotoja. Huomionarvoisin näistä muutoksista oli ehkä se, että aikaisempien auktoriteettien aseman murentuessa lastenkirjojen lapset uskalsivat solmia rohkeasti lämpimiäkin suhteita myös muiden sukupolvien edustajien kanssa - siis jopa omiin vanhempiinsa.

9.4 Yhteenveto lastenkirjojen lapsikäsitteistä

Edellä tarkasteltiin kolmelle eri ajanjaksolle ominaisia lapsikäsitteitä, joita oli saatu selville suomalaisista lastenkirjoista. Näiden lapsikäsitteiden pohjalta taas muodostettiin kolme erilaista, tärkeimmistä käsitteistä koostuvaa lapsiprofiilia: jälleenrakentamisen, suuren murroksen sekä arvomurroksen ajan lapsiprofiilit. Profiilien muodostaminen (ja muodostuminen) oli luovaa toimintaa, jossa monet tekijät vaikuttivat lopputulokseen. Tämän takia käsitteiden etsimistä, arviointia ja yhteenliittämistä voidaan verrata puusepän työhön: Käsitteiden etsimisessä tärkeänä apuvälineenä ollut lapsikäsitteiden tarkastelukehikko oli ohjekirja tai kaavakuva, joka loi työskentelylle karkea raamit ja antoi käsiteltävälle asialle muodon. Aineistona käytetyt lastenkirjat taas olivat raaka-ainetta, josta lopputulos muodostettiin. Raaka-aineiden muokkaamiseen puolestaan käytettiin siihen parhaiten soveltuvia työkaluja - toisin sanoen lastenkirjojen kohdalla sosiologista kirjallisuudentutkimusta ja ideaalityyppimetodien ketjua, prosessimetodia.

Koska esityksessä ei kuitenkaan haluttu ainoastaan kuvailla eri aikakausille ominaisia lapsikäsitteitä - vaikka jo sekin olisi kertonut paljon lapsista ja heihin suhtautumisesta - pyrittiin näitä lapsikäsitteitä myös ymmärtämään. Sen vuoksi lapsikäsitteitä tarkasteltiin sitä kautta, miksi ja miten ne ovat muodostuneet ja miksi tietynlaiset lapsikäsitteet ovat olleet vallalla tiettyinä aikoina. Koska lapsikäsitteiden muodostumisessa yhteiskunnallisella tilanteella ja tapahtumilla on merkittävä rooli, lapsikäsitteiden taustalla olevia tekijöitä oli mielekkäintä tarkastella yksilöä laajemmalla tasolla. Siksi lapsikäsitteitä pyrittiinkin ymmärtämään ja tulkitsemaan yhteiskunnallisista tilanteista ja tapahtumista käsin.

Tulosten yleistettävyyden kannalta on tärkeää muistaa, että selvitettyt lapsikäsitteet eivät välttämättä täysin kerro yhteiskunnassa vallitsevaa todellista asiantilaa, sillä selvitystyö perustui ainoastaan kymmeneen lastenkirjaan ja niissä esiintyviin käsitteisiin. Koska kirjallisuus (Butts 1992, x - xvi; Kunnas 1983, 170; MacLeod 1985, 79, 84; ks. myös Alanko 1997; Leskinen 1993) ja varsinkin lastenkirjallisuus (Hunt 1990; ks. myös Lurie 1990; MacLeod 1985; Outinen 1992) ilmaisevat hyvin yhteiskunnassa vallitsevia käsitteitä, voidaan kuitenkin olettaa, että lastenkirjojen lapsikäsitteet vastaavat yhteiskunnassa laajemminkin omaksuttuja käsitteitä - tai ainakin antavat selvää suuntaa vallitsevasta tilanteesta.

Eri ajanjaksoille ominaisia lapsikäsitteitä ja niiden taustalla olevia yhteiskunnallisia tekijöitä on edellisissä alaluvuissa tarkasteltu melko systemaattisesti, yksityiskohtaisesti ja tekstilainauksin elävöitetysti. Esitys on kuitenkin suhteellisen pitkä, minkä vuoksi tärkeitä lapsikäsitteitä sekä niiden muodostumiseen vaikuttaneita yhteiskunnallisia tilanteita ja tapahtumia on esitelty taulukossa 1.

TAULUKKO 1. Valituissa lastenkirjoissa esiintyneet, tarkastelukehikon mukaiset lapsikäsitteet ja niiden muodostumiseen vaikuttaneita yhteiskunnallisia tapahtumia

	Jälleenrakentamisen aika	Suuren murroksen aika	arvomurroksen aika
Kehittymättömyys vs. erilaisuus	<p>-Lapset ovat fyysisesti kehittymättömiä, mutta kompensoivat puutteitaan fyysisellä erilaisuudellaan, kuten nopeudella (tärkeää työnteossa)</p> <p>-Lapset ovat psyykkisesti kehittymättömiä (naiiveja ja ai-lahtelevia)</p> <p>-Pikkulapset käyttäytyvät moraalisesti arveluttavalla tavalla. Sen sijaan isommat lapset ovat emotionaalisesti hyvinkin kehittyneitä (näky lojaaliutena, luotettavuutena ja reilutena)</p> <p>-Psyykkisyys ja emotionaalisuus ovat vastinparin kiinnostavimmat ulottuvuudet</p>	<p>-Lapset kompensoivat fyysisistä kehittymättömyyttään erilaisuudellaan (näky mm. leikeissä, muttei enää työnteossa)</p> <p>-Lapset ovat yksilöitä, jolloin henkisyys nähdään toiminnallisuutta kiinnostavampana ominaisuutena</p> <p>-Lapset ovat psyykkisesti kehittymättömiä, mutta asia ilmaistaan kauniimmin: lapset ovat lapsellisia</p> <p>-Lasten emotionaalisesta kehittyneisyydestä ei enää olla niin vakuuttuneita kuin aikaisemmin. Toisaalta lasten psyykkistä ja emotionaalista kehittymättömyyttä ymmärtään: lapset kamppailevat heitä uhkaavaa ympäristöä vastaan mm. valehtelemalla</p>	<p>-Lapset ovat fyysisesti erilaisia ja he myös tietävät sen. Lapset eivät enää edes pyri kompensoimaan puutteitaan tai todistelemaan kykenevyyttään, vaan ovat jopa ylpeitä erilaisuudestaan ja käyttävät sitä myös hyväksi</p> <p>-Lapset ovat psyykkisesti erilaisia, omalla tavallaan kehittyneitä (näky mm. heidän omalaatuisessa ajatuksenjuoksussaan ja päättelykyvyssään)</p> <p>-Lapset nähdään entistä selvemmin emotionaalisesti kehittymättöminä. Syy ei ole kuitenkaan siinä, että lapset olisivat ilkeämpiä, vaan siinä, että viattomuuden sijasta korostetaan lasten inhimillistä "heikkoutta"</p>
Riippuvuus vs. riippumattomuus	<p>-Lapset ovat emotionaalisesti, fyysisesti ja taloudellisesti riippuvaisia aikuisten tarjoamasta perusturvasta.</p> <p>-Perustarpeet ylittävä hyvinvointi on kuitenkin täysin kiinni lapsista itsestään. Lapset pyrkivätkin aikuisten tavoin riippumattomuuteen ja omavaraisuuteen</p>	<p>-Ei kovinkaan kiinnostavaksi nähty vastinpari, sillä on itsestäänselvää, että lapset ovat niin emotionaalisesti, fyysisesti kuin taloudellisesti riippuvaisia aikuisista</p> <p>-Lapset eivät edes pyri riippumattomuuteen, koska se on käytännössä mahdotonta</p>	<p>-Ei kovinkaan kiinnostavaksi nähty vastinpari</p> <p>-Lasten emotionaalisesta, fyysisestä ja taloudellisesta riippuvuudesta ei enää ole pienintäkään epäilystä</p> <p>-Lapset eivät haluaisi olla niin vahvasti aikuisten armoilla, mutta käytännön mahdollisuudet siihen olemattomat</p>
Avuttomuus vs. neuvokkuus	<p>-Lapset ovat fyysisesti ja psyykkisesti erittäin neuvokkaita</p> <p>-Velvollisuuden täyttäminen ja omatoimisuus ovat tärkeitä myös lapsilla</p> <p>-Paljon tarkasteltu vastinpari</p>	<p>-Lapset ovat lähes yhtä neuvokkaita kuin edellisellä ajanjaksolla, vaikkei heidän tarvitsisi hyvinvoinnin lisääntymisen myötä sitä osoittaaakaan</p> <p>-Lapset tarvitsevat neuvokkuutta työnteon sijasta leikeissä ja seikkailuissa</p>	<p>-Lapset ovat erittäin neuvokkaita niin fyysisinä kuin psyykkisinä olentoina</p> <p>-Vastinpari saanut yhä vähemmän mielenkiintoa osakseen. Johtunee kuitenkin siitä, että lasten neuvokkuus on jo itsestäänselvyys, jolloin sitä ei tarvitse enää tuoda niin paljon esiin</p> <p>-Työntekoon tarvittava neuvokkuus on tarpeetonta. Leikeissä ja seikkailuissa neuvokkuudella on sen sijaan huomattava rooli</p>

(jatkuu)

TAULUKKO 1. (jatkuu)

	Jälleenrakentamisen aika	Suuren murroksen aika	Arvomurroksen aika
Passiivisuus vs. aktiivisuus	-Lapset ovat psyykkisesti ja varsinkin sosiaalisesti erittäin aktiivisia -Vaikka suhteita kaiken ikäisiin ihmisiin, heidän suhteet muihin lapsiin tärkeimpiä	-Lapset ovat psyykkisesti yhtä aktiivisia kuin aikaisemminkin: kyselevät, utelevat, hankkivat tietoa (aikuisten suhtautuminen lasten psyykkiseen aktiivisuuteen muuttunut paljon myönteisemmäksi) -Lasten sosiaalinen aktiivisuus on huomattavasti vähäisempää (viihtyvät jopa yksin, eivätkä edes tule toimeen muiden kanssa)	-Psyykinen aktiivisuustaso ei ole edelleenkään keskeisimpiä teemoja -Lapset ovat kuitenkin yhä psyykkisesti aktiivisia (ilmenee uteliaisuutena, pohtimisena jne.). Jälleenrakentamisen ajan tavoin lasten aktiivisuus taas toiminnallisesti suuntautunutta -Suuren murroksen sosiaalisesti passiivisempien vuosien jälkeen lapset ovat taas hyvin aktiivisia. Lapsilla on paljon suhteita samankäisiin, mutta myös muiden sukupolvien edustajiin. Lapset ovat jopa "ylituttavallisia"
Muut lapsikäsitukset	-Lapsista on paljon huolta ja vastuuta -Lapset ovat selvästi alempi-arvoisia. Tärkeä kasvatuskeino on fyysinen rangaistus -Pienet lapset ovat kateellisia, isot reiluja	-Lapset ovat yksilöitä, joilla on omat ajatukset, tunteet ja mielipiteet. Toisaalta he ovat vahvasti sidoksissa ympäristöön, yhteiskuntaan -Lapset ovat aikaisempaa tasa-arvoisempia -Lapset eivät ole enää luotettavia, lojaaleja ja reiluja	-Lapset ovat hieman outoja ja erilaisia -Lapset ovat yhtäältä privatisoituneita, toisaalta institutionalisoituneita -Lapset ovat tasa-arvoisia (uskaltavat vastustaa auktoriteetteja)
Yhteiskunnalliset tapahtumat	-Toisen maailmansodan loppuminen, sotakorvaukset, teollistuminen, maatalousvaltaisuus, suuret ikäluokat, hyvinvointivaltion synty	-Hyvinvointivaltion rakentaminen, instituutioiden merkityksen lisääntyminen, rakennemuutos, työttömyys, kaupungistuminen, siirtolaisuus, nopeasti muuttuvan yhteiskunnan ongelmat	-Nousukauden yllättävä kääntymisen taloudelliseksi ja sitä kautta myös henkiseksi lamaksi, hyvinvointivaltion mureneminen, arvomurros, yhteiskunnan "koveneminen", arvopluralismi, uudet arvot ja uusioarvot

Lapsikäsitöksissä on siis tapahtunut selvää muutosta ajanjaksolta toiselle siirryttäessä. Kehittymättömyys vs. erilaisuus -vastinparia tarkasteltaessa voi huomata, että vaikka jälleenrakentamisen ja suuren murroksen aikana lapset nähtiinkin fyysisesti kehittymättöminä, heidän uskottiin pystyvän kompensoimaan puutteitaan muilla avuillaan. Arvomurroksen aikana lasten taas uskottiin olevan suorastaan ylpeitä erilaisuudestaan, eikä heidän siksi tarvinnut enää todistella mitään. Tämä on yksi merkki siitä, miten lapsikäsitkset ovat muuttuneet entistä yksilökeskeisemmiksi ja henkilökohtaisia ominaisuuksia arvostaviksi. Fyysistä kehitystasoa koskevissa käsityksissä on lisäksi tapahtunut muutosta myös siinä, että suuren murroksen ajasta lähtien lasten fyysinen erilaisuus on tullut ilmi leikeissä ja seikkailuissa, kun se vielä jälleenrakentamisen aikana ilmeni pääasiassa työnteossa ja kotiaskareiden suorittamisessa.

Yksilöllisyyden korostaminen ilmenee myös psyykkistä kehitystasoa koskevien käsitysten muutoksissa: vaikka vielä suuren murroksen aikana lapsia pidettiin psyykkisesti kehittymättöminä (ailahtelevina, naiiveina, "lapsellisina"), arvomurroksen ajan lapset miellettiin psyykkisesti erilaisiksi ja erikoislaatuiseksi yksilöiksi, jotka ovat omalla tavallaan kehittyneitä.

Jos lapset on nähty niin fyysisesti kuin psyykkisestikin entistä kehittyneemmiksi, emotionaalista kehitystasoa koskevat lapsikäsitukset ovat puolestaan muuttuneet ajan myötä täysin toiseen suuntaan. Jälleenrakentamisen ajan käsitykset lasten lojaalisuudesta, luotettavuudesta ja rehellisyydestä ovat vaihtuneet käsityksiin lasten inhimillisestä heikkoudesta ja "joustavasta moraalista".

Riippuvuus vs. riippumattomuus -vastiparin kohdalla muutos on puolestaan tarkoittanut sitä, että käsitys lasten emotionaalisesta, fyysisestä ja taloudellisesta riippuvuudesta on tullut ajanjakso ajanjaksolta yhä varmemmaksi. Vaikka lapset vielä jälleenrakentamisen ajan Suomessa yrittivätkin tavoitella jonkin asteista riippumattomuutta, arvomurroksen ajan lapset olivat jo nöyryyneet sen ajatuksen edessä, että he ovat varsinkin fyysisesti ja taloudellisesti täysin aikuisten (vanhempiensa) armoilla.

Lapsikäsitöksissä tapahtuneet muutokset olivat ehkä edellisiä vähäisempiä kahden muun vastiparin (avuttomuus vs. neuvokkuus sekä passiivisuus vs. aktiivisuus) kohdalla. Vaikka lapset nähtiin joka ajanjaksolla yksioikoisesti sekä psyykkisesti ja fyysisesti neuvokkaiksi että psyykkisesti ja sosiaalisesti aktiivisiksi (70-luvun taitteen hienoista notkahdusta lukuunottamatta), lapsikäsitysten ilmiössä oli kuitenkin tapahtunut selviä muutoksia. Muutokset näkyivät esimerkiksi siinä, että kun jälleenrakentamisen aikana lasten neuvokkuus ilmeni mm. työnteossa ja taskurahan hankkimisessa, suuren murroksen ajasta lähtien se ilmeni ennemminkin leikeissä ja seikkailuissa. Vastaavalla tavalla muutosta tapahtui myös lasten aktiivisuutta koskevien käsitysten kohdalla. Lapset olivat kyllä sosiaalisesti aktiivisia joka ajanjaksolla, mutta eroja löytyi siinä, miten sosiaalisuus ilmeni. Jälleenrakentamisen aikana lasten sosiaalisten suhteiden uskottiin nimittäin muodostuvan nimenomaan suhteista useiden samanikäisten ja joidenkin "vähemmän pelottavien" aikuisten kanssa, kun taas arvomurroksen ajan lasten ajateltiin sitovan sosiaalisia suhteita reippaammin ja ilman "ikärajoja".

Muutosta tapahtui myös lapsikäsitysten tarkastelukehikkoon sopimattomissa, mutta kuitenkin oleellisissa lapsikäsitöksissä. Tärkeitä muutoksia tapahtui mm. siinä, että

1) aikuisia alempiarvoisemmista lapsista tuli tasa-arvoisia ja joskus suorastaan ylivoimaisia, 2) lapset eivät olleet jälleenrakentamisen ajan tavoin enää ainoastaan "ryhmän" jäseniä, vaan persoonallisia yksilöitä, 3) lasten toiminnallisuuden tilalle oli tullut henkisten arvojen korostaminen, sekä siinä, 4) miten kunkin ajanjakson "nykylapsuuteen" suhtauduttiin: jokaisen ajanjakson aikuiset mielsivät sen hetkisen lapsuuden huomattavasti helpommaksi kuin oman lapsuutensa.

Edellä tarkasteltiin myös lapsikäsitusten muodostumiseen oleellisesti vaikuttaneita yhteiskunnallisia tapahtumia ja tilanteita. Joka ajanjaksolla näyttäisi olevan muutamia tapahtumia, joilla on selvästi ollut merkitystä paitsi ihmiskäsityksille ylipäätään, niin myös eri ajanjaksojen lapsikäsitteille. Jälleenrakentamisen aikana sotakorvausten maksaminen, maan jälleenrakentaminen ja muut ongelmat loivat yhtenäisyyden tunnetta sekä unelmia riippumattomasta ja omatoimisesta kansasta. Pula-aika, taloudelliset vaikeudet sekä hyvinvointivaltion kehittymättömyys vaativat puolestaan ihmisiltä neuvokkuutta ja kekseliäisyyttä. Lisäksi suuret ikäluokat sekä sota- ja pula-ajan henkinen perintö ohjasivat ihmisiä sosiaalisuuteen, solidaarisuuteen ja neuvokkuuteen. Suuren murroksen aikana kasvanut hyvinvointi ja institutionalisoituminen taas lisäsivät riippuvuutta, mutta toisaalta mahdollistivat uusia tapoja osoittaa kehittyneisyytensä. Ajanjakson ongelmat, kuten työttömyys, muuttoliike ja ikäluokkien pieneneminen aiheuttivat mm. yksilöitymistä ja sosiaalisten suhteiden katkeamista, jolloin yksilön täytyi ryhmän sijasta löytää voimia omasta itsestään - omasta neuvokkuudestaan ja aktiivisuudestaan. Arvomurroksen ajan Suomen tapahtumat, kuten hyvinvointivaltion alasajaminen, arvotyhjiön illuusio, uusien arvojen etsiminen, arvopluralismi ja yhteiskunnan "koveneminen" loivat puolestaan uudenlaisia vaatimuksia ihmisille: ihmisten piti osoittaa erilaisuutensa sekä pyrkiä neuvokkuuteen ja riippumattomuuteen (perheettömyys naisilla, naimattomuus miehillä, vapaus siirtyä työn perässä) alati muuttuvissa olosuhteissa. Myöskin aktiivisuus ja tasa-arvon tavoittelu (itselle) olivat suotavia ominaisuuksia.

Tällaiset yhteiskunnalliset - nimenomaan perheeseen, talouteen ja sosiaalisiin suhteisiin liittyvät - tapahtumat sekä niiden luomat vaatimukset näyttävät edellyttäneen tietynlaisia ihmisiä. Eri ajanjaksoina muodostuikin ajalle ominaisia ihmisihanteita, jotka puolestaan ohjasivat myös sitä, millaisiksi lapset nähtiin - ja ennen kaikkea sitä, millaisiksi heidät haluttiin nähdä. Tarkastelemalla ajanjaksoille ominaisia positiivisia lapsikäsitteitä voidaankin huomata, että ne ovat hyvin pitkälti sellaisia ihanneominaisuuksia, joita toi-

vottiin olevan kaikissa ajanjakson ihmisissä. Vaikka eri ajanjaksojen lapsikäsitukset ovat todellisuuteen pohjautuvia ainakin siinä mielessä, että ne on muodostettu/ovat muodostuneet lapsuutta ympäröivän yhteiskunnan kautta, ne voidaan kuitenkin nähdä myös todellisuudesta vieraantuneiksi ja jopa vahingollisiksi. Vaikka lapsikäsitukset näyttävätkin perustuvan ennemminkin kunkin ajan ihmisihanteisiin kuin todelliseen lapsuuteen - sellaiseen lapsuuteen, jona lapset sen itse kokevat - niitä kuitenkin pidetään lasten totuudemmukaisina kuvaajina ja niille myös luultavasti perustuu hyvin paljon lapsia koskevasta päätöksenteosta, tutkimuksesta ja yhteiskunnassa käytävästä keskustelusta.

Positiivisten lapsikäsitysten muodostuminen eri ajanjaksojen ihanteiden kautta tulee näkyviin kahdella, toisiaan poissulkevalla tavalla. Jos ajanjakson aikuisten ominaisuudet koetaan ihailtavina ja tavoiteltavina, lapsikäsitukset ovat pitkälti aikuis(= ihmis)ihanteiden ja -käsitysten mukaisia. Jos taas aikuiset eivät ole sopeutuneet muuttuneisiin olosuhteisiin, he eivät enää kelpaakaan esikuviksi. Tällöin lapsikäsitukset (= ihanteet) muodostuvat ennemminkin aikuisten kritisoinnin ja lapsia kohtaan esitettyjen toiveiden kautta. Näistä lapsikäsitysten muodostumistavoista jälkimmäinen näyttäisi päässeen niskan päälle viime aikoina. Tästä on merkinä mm. se, että yhä nopeammin muuttuvassa nyky-yhteiskunnassamme lastenkirjoissa aikuisia kritisoidaan yhä enemmän, kun taas lapsia nostetaan jalustalle tulevaisuuden toivoina ja vanhemmistaan viisastuneina.

Merkittävä osa lapsikäsituksista oli kuitenkin sävyiltään kielteisiä. Lapset nähtiinkin esimerkiksi lähes yksinomaan riippuvaisiksi aikuisista. Jos myönteisten lapsikäsitysten taustalla on mielikuva ihmisestä, joka pystyy vastaamaan yhteiskunnallisten tapahtumien aiheuttamiin vaatimuksiin, kielteisten lapsikäsitysten muodostumiseen löytyy toisenlaisia syitä. Vaikka myös kielteiset lapsikäsitukset perustuvat ajanjaksolle ominaisiin ihmiskäsituksiin, ne ovat kuitenkin ennemminkin varoittava esimerkki tai huolestuneisuuden osoitus sitä kohtaan, etteivät lapset erinäisistä syistä kuitenkaan pysty olemaan ihanteiden mukaisia. Toisaalta kielteisten lapsikäsitysten muodostumiseen vaikuttaa vahvasti myös se, että yhteiskunta on hyvin aikuiskeskeinen (tarkemmin luvuissa 2 ja 3). Jos lapsia tarkastellaan yksipuolisesti aikuisten näkökulmasta, ei ole ihme, että lapset näyttävätkin erilaisilta ja sitä kautta alempiarvoisilta.⁴² Jos esimerkiksi aikuisille ominaista tapaa pohtia asioita pidetään henkisen kehitystason mittapuuna, on selvää, että lapsia kiinnostavat ky-

⁴² Samasta ilmiöstä on kyse vähättelevässä suhtautumisessa esimerkiksi muiden kulttuurien tai seksuaalisten vähemmistöjen edustajiin.

symykset, kuten "Mitä oli ennen kuin Jumala loi maailman?", "Miksi maailmassa on kärsimystä ja pahuutta?" ja "Koenko minä sen, mitä nyt koen, todella, vai onko se vain unta tai niin kuin elokuvissa?" (ks. lisää Freese 1992) vaikuttavat epäoleellisilta ja jopa tarpeettomilta, vaikka ne olisivatkin esimerkiksi inhimillisen hyvän kannalta mitä tärkeimpiä. Kielteisten lapsikäsitusten syntymiseen vaikuttaa varmasti myös se, että lapset ovat todellisuudessa kielteisten käsitysten mukaisia. Tämä sama pätee myös myönteisten lapsikäsitusten kohdalla, sillä ei olisi järkevää edes yrittää väittää, että myönteiset lapsikäsitukset olisivat vain ihanteiden ohjaamia.

Vaikka lapsikäsitukset ovatkin monesti kielteisiä, on huomion arvoista, että ainakin lastenkirjoissa nämä kielteiset ominaisuudet kuitenkin käännettiin usein itse asiassa lasten eduksi. Tämä ilmiö liittyi luultavasti siihen myönteisten lapsikäsitusten muodostumisen strategiaan, jossa käsitykset muovautuvat aikuisia koskevan kritiikin kautta: vaikka aikuisnäkökulmasta katsottuna joku lasten ominaisuus vaikuttaisi kielteiseltä, tämä lasten erilaisuus saattaa kuitenkin osoittautua alati muuttuvassa yhteiskunnassa mitä ihanteellisimmaksi.

Edellä on siis tarkasteltu kolmen eri ajanjakson lapsikäsitä. Uusimmankin ajanjakson, arvomurroksen ajan, lapsikäsitukset ovat kuitenkin jo muutaman vuoden takaisia, joten lukijaa luultavasti askarruttaa se, miksi tässä tutkielmassa ei tarkasteltu tuoreempia käsityksiä. Syitä viimeisimmän tarkasteluajanjakson valinnalle löytyy kuitenkin neljä kappaletta: Ensinnäkin tutkielmassa haluttiin noudattaa ajallista systemaattisuutta, minkä seurauksena tarkasteltavat ajanjaksot sijoituivat toisistaan tasaisin väliajoin. Toisaalta ajanjaksojen valintaa ohjasi ennakkotieto jostain syystä vuosikymmenten taitteisiin sijoittuvien "murroskausien" mielenkiintoisuudesta. Kolmas tärkeä perustelu oli se, että edes muutaman vuoden ajallinen etäisyys parantaa tutkijan mahdollisuuksia tarkastella ilmiötä objektiivisemmin. Neljäs ja samalla tärkein syy oli kuitenkin se, että luultavasti tällä hetkellä vallitsevat lapsikäsitukset ovat käytännössä samanlaisia kuin muutama vuosi sitten. Toki myös tämän hetken lapsikäsitysten selvittäminen olisi hyvinkin perusteltua, mutta se olisi kuitenkin aivan oma tehtävänsä, jolle myös löytyisi lastenkirjoja soveliaampia tietolähteitä ja tutkimusmenetelmiä.

9.5 Tulevaisuuden lapsikäsitukset?

Tulevaisuus on aina kirvoittanut ihmisten mielenkiintoa ja mielikuvitusta, ja siksi salaisuuden verhoa olisikin kiinnostavaa päästä raottamaan myös tulevaisuuden lapsikäsitysten osalta. Huolimatta siitä, että ihminen on onnistunut viemään tiedettä, kulttuuria, kanssakäymisen muotoja, teknologiaa jne. suurinkin harppauksin eteenpäin, tulevaisuus on silti yhä edelleen ehkä suurin ihmisten mieliä vaivaavista mysteereistä. Tulevaisuuden ennustaminen on vaikeaa (ja jopa mahdotonta), koska tulevaisuus ei ole vieläkään ihmisten hallinnassa - toisin kuin niin monet muut ihmisille kuulumattomatkin asiat. Tulevaisuus ei vain yksinkertaisesti suostu seuraamaan systemaattisesti samoja jälkiä, eikä se myöskään koostu kaavamaisesti samoista tekijöistä kuin sitä edeltäneet aikakaudet. Tulevaisuutta on kaikesta huolimatta pyritty ennustamaan kautta aikojen - enemmän tai vähemmän menestyksekkäästi. Erehtymisen riskit ovatkin niin suuret, että tässä tutkielmassa ei edes yritetä ennustaa tulevaisuuden lapsikäsitksiä, vaikka se tuntuisikin houkuttelevalta ajatukselta. Sen sijaan tässä alaluvussa kyllä *arvioidaan* niitä mahdollisuuksia ja menetelmiä, joilla tulevaisuuden käsityksiä pystyttäisiin ehkä ennakoimaan sekä niitä nykyisiä lapsikäsitksiä, jotka saattavat olla vallalla vielä tulevaisuudessakin.

Tulevaisuuden lapsikäsitysten (ajanjaksona matemaattisesti vuodet 2008 - 2012) arvioinnin apuvälineet löytyvät siitä, mitä tässä tutkielmassa on jo tähän mennessä tarkasteltu. Näistä neljästä apuvälineestä voitaisiin tulevaisuuden arvioinnissa käyttää ensinnäkin sitä, miten lapsikäsitukset ovat muuttuneet siirryttäessä ajanjaksolta toiselle ja mihin suuntaan nämä käsitykset näyttäisivät olevan menossa. Tällaiseen jatkuvuuteen luottaminen on tietysti epävarmaa, mutta kuten edellisestä alaluvusta voi huomata, lapsikäsitukset ovat muuttuneet ainakin tähän asti *melko* säännönmukaisella tavalla. Kaksi seuraavaa arvioinnin apuvälinettä perustuvat siihen ajatukseen, että nykyisyys on avain tulevaisuuteen. Koska nykyajan lapset ovat tulevaisuuden aikuisia, joiden sen hetkiset lapsikäsitukset ovat samalla "yhteiskunnan virallisia" lapsikäsitksiä, heidän (tulevaisuuden) lapsikäsitystensä muodostumisen pohjalla on luultavasti myös tämän hetkinen tilanne. Toisin sanoen tulevaisuuden lapsikäsitksiin vaikuttaa ensinnäkin se, millaisia ovat tämän hetkiset käsitykset, mutta toisaalta (onneksi) myös se, millaisia tämän hetken lapset ovat

todellisuudessa. Nykyisistä lapsikäsitksistä on tietoa mm. edellä. Todellisesta lapsuudesta taas kertovat ehkä parhaiten lapsiperspektiivistä tehdyt tutkimukset.

Jos yksi tämän tutkielman perusviesteistä on tavoittanut lukijan, voi tämä luultavasti päätellä, että tärkein apuväline tulevaisuuden lapsikäsitksien arvioinnille ovat yhteiskunnalliset tapahtumat: todennäköisesti myös tulevaisuudessa yhteiskunnassa vallitsevat tekijät vaikuttavat suuresti lapsikäsitksien muotoon. Kolmen edellisen apuvälineen sekä ennen kaikkea tulevaisuuden suomalaista yhteiskuntaa koskevien arvioiden pohjalta voitaisiin siis tehdä joitain päätelmiä tulevaisuuden lapsikäsitksistä. Hyvin varovaisesti arvioiden voitaisiin olettaa, että myös tulevaisuuden lapsikäsitkset ovat vahvasti sidoksissa sen hetkiseen yhteiskuntaan. Jos ennustukset mm. tulevaisuuden yhteiskunnan kasvavasta globalisoitumisesta, arvopluralismista, väestöryhmien tasa-arvoistumisesta, teknologian kehittymisestä, lapsuuden marginalisoitumisesta/institutionalisoitumisesta, ihmisten välisen kilpailun kovenemisestä sekä perheen privatisoitumisesta todellakin pitävät paikkansa, tulevaisuuden lapsikäsitkset saattaisivat saada ainakin seuraavanlaisia muotoja⁴³: 1) lasten erilaisuus myönnetään paremmin, 2) lapset ovat toisaalta tasa-arvoisempia ja vapaampia päättämään asioistaan kuin aikaisemmin, mutta toisaalta he ovat yhä enemmän sidoksissa mm. perheeseen ja virallisiin instituutioihin, 3) lasten neuvokkuus ja omalähtöisyys ovat arvostettuja myös lapsille uusilla alueilla, kuten taiteissa ja filosofisessa ajattelussa, 4) lapset ovat aktiivisia ja tulevat toimeen erilaisten ihmisten kanssa, vaikka esimerkiksi teknologian kehitys (mm. sähköinen tiedonkulku) saattaa toisaalta passiivittaa heitä, 5) lapset ovat viimeisenä ryhmän saavuttamassa tasa-arvoisuutta, koska ikärasismi -käsitteen on vihdoin katsottu liittyvän myös lapsuuteen ja 6) myös lapset nähdään yksilöllisinä ja persoonallisina olentoina, joiden erilaisuus koetaan ennemminkin rikkaudeksi kuin haittatekijäksi.

Nämä karkeat arviot kertovat ehkä jotain tulevaisuuden lapsikäsitksistä, mutta ne eivät suinkaan kerro sitä, vastaavatko neköän kovinkaan hyvin todellista lapsuutta tai sitä, ovatko tällaiset lapset nykyistä onnellisempia. Sen sijaan nämä tulevaisuuden lapsikäsitkset kertovat, että jos ne todellakin pitävät paikkansa, historia on taas toistanut itseään: lapsikäsitkset ovat jälleen kerran sellaisia, millaisina tulevaisuuden yhteiskunnan

⁴³ Ks. nykyisestä ja tulevaisuuden yhteiskunnasta tarkemmin esimerkiksi. Malaska 1993, 196 - 203; Mannermaa 1993; Niiniluoto & Löppönen 1994; Riihinen 1993, 603 - 638; Rosendahl & Saija 1995, 172 - 183; ks. myös Ruokanen & Nurmio 1995; Soininvaara 1994; Suomi 2020, 1993; Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot, 1993.

sisällä elävät aikuiset luultavasti näkevät lapset ja ennen kaikkea sellaisia, millaisina lapset myös halutaan nähdä.

10 DISKUSSIO

Tämän tutkielman tarkoituksena oli suomalaisessa yhteiskunnassa toisen maailmansodan jälkeen vallinneiden lapsikäsitusten selvittäminen lastenkirjojen ja lapsikäsitusten tarkastelukehikon avulla. Tämän lisäksi tutkielmassa tarkasteltiin myös sellaisia yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet näiden lapsikäsitusten muodostumiseen. Tällaiseen selvitystyöhön ryhdyttiin siitä syystä, että tässä tutkielmassa uskottiin lapsikäsitusten selvittämisen helpottavan vajavaisiksi nähtyjen käsitysten purkamista ja siten parantavan edellytyksiä tehdä tilaa sosiologiselle lapsitutkimukselle ja sen lapsikäsityksille.

Lapsikäsitusten moninaisuuden aiheuttamista hankaluuksista huolimatta tässä tutkielmassa haluttiin tarttua härkää sarvista ja ryhtyä selvitystyöhön, jota ohjasi käytännössä kolme oletusta: 1) lapsikäsitusten tarkastelua helpottaa *lapsikäsitusten tarkastelukehikko*, 2) lapsikäsitäksi voidaan selvittää *lastenkirjojen* avulla ja 3) *yhteiskunnalliset tilanteet ja tapahtumat* ovat vaikuttaneet lapsikäsitusten muodostumiseen ja muotoon. Vaikka nämä kolme perusoletusta eivät ehkä olekaan aukottomia yksittäisinä oletuksina, yhdistettyinä ne kuitenkin loivat edellytyksiä lapsikäsitusten selvittämiseksi. Selvitystyössä lähdettiin liikkeelle lapsitieteiden lapsikäsitusten tarkastelusta. Perinteisen ja varsinkin uuden lapsitutkimuksen alaan kuuluvan kirjallisuuden pohjalta muodostettiin tällöin lapsikäsitusten teoreettisista vastinpareista koostuva tarkastelukehikko. Siinä on neljä erilaista vastinparia, jotka jakautuvat yhteensä kahdeksikymmeneksi ulottuvuudeksi. Tämä kehikko oli oivana apuvälineenä, kun vallitsevia lapsikäsitäksi ryhdyttiin varsinaisesti selvittämään. Aineistona käytettiin tällöin kymmentä suomalaista lastenkirjaa, joita tar-

kasteltiin muodostetun kehikon avulla - jättäen tietysti tilaa myös kehikkoon mahtumattomille, mutta kuitenkin lastenkirjoissa esiintyville lapsikäsitteille.

Lastenkirjojen avulla saatiin siis selville joitain oleellisia lapsikäsitteitä, joita eri aikoina on näyttänyt esiintyneen. Kullekin ajanjaksolle ominaisten lapsikäsitteiden pohjalta taas muodostettiin kolme erilaista lapsiprofiilia. Nämä *jälleenrakentamisen, suuren murroksen* ja *arvomurroksen* ajan lapsiprofiilit eroavat toisistaan ensinnäkin siinä, mitkä puolet lapsista on eri aikoina nähty huomionarvoisiksi ja toisaalta siinä, miten näitä lasten ominaisuuksia koskevia käsitteitä on ilmaistu. Kolmen lapsiprofiilin lisäksi tarkasteltiin myös tulevaisuuden lapsikäsitteitä sekä mahdollisuuksia niiden arvioimiseksi.

Muodostetut lapsiprofiilit siis antavat viitteitä siitä, millaisia lapsikäsitteitä on esiintynyt eri ajanjaksoina. Pelkät kuvailevat profiilit eivät kuitenkaan riittäneet, koska tarkoituksena oli myös ymmärtää, miksi tiettyjen ajanjaksojen lapsiprofiilit ovat olleet tietyn näköisiä. Eri ajanjaksojen lapsikäsitteisiin ja sitä kautta myös lapsiprofiilien muotoon vaikuttavia tekijöitä haettiin yhteiskunnalliselta tasolta kolmesta syystä: ensinnäkin siksi, että koko tutkielman näkökulma oli ollut alusta alkaen yhteiskunnallinen, toisaalta siksi, että yhteiskunnallisten tilanteiden ja tapahtumien on huomattu usein olevan käsitteiden taustalla (ks. esim. Hendrick 1990, 56; Therborn 1991, 14) ja varsinkin siksi, että "lapset ovat osa yhteiskuntaa ja yhteiskunta on osa lapsia" (Strandell 1995, 52). Ajanjaksojen lapsikäsitteitä sekä yhteiskunnallisia tapahtumia tarkasteltaessa ja vertaillaessa voikin huomata, että niiden välillä on selvä yhteys: *yhteiskunnalliset tapahtumat ja tilanteet vaikuttavat siihen, mitkä lapsikäsitteet ovat vallitsevia ja millaisia ilmenemismuotoja ne saavat kunakin ajanjaksona.*

Vaikka tämän tutkielman mukaan yhteiskunnalliset tapahtumat ja tilanteet heijastuvatkin lapsikäsitteisiin, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsikäsitteiden muodostuminen olisi yksinkertainen prosessi. Voidaan esimerkiksi ajatella, kuinka paljon yksittäisen ihmisen kokemukset, mielipiteet, tiedot yms. tekijät vaikuttavat yksilön ja sitä kautta koko yhteiskunnan lapsikäsitteisiin. Jos lapsikäsitteitä ja niiden muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä tarkasteltaessa pyrittäisiin ottamaan kaikki yksittäisetkin seikat huomioon, oltaisiin luultavasti hyvin pian ylitysepääsemättömien ongelmien edessä. Sen vuoksi pitäisikin mieluummin etsiä kultaista keskietä ja nousta tarkastelussa hieman yksilötasoa korkeammalle, muttei kuitenkaan liian yleiselle tasolle.

Yhteiskunnallisten tilanteiden ja tapahtumien vaikutusta kunkin ajanjakson lapsikäsitteisiin tarkasteltiin tässä tutkielmassa siltä osin, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet toisaalta *myönteisten* ja toisaalta taas *kielteisten lapsikäsitteiden* muodostumiseen. Sekä myönteisille että kielteisille käsitteille ovat todennäköisesti eri aikoina antaneet leimansa niin yksilötason tekijät kuin yhteiskunnallisetkin tekijät. Koska tässä tutkielmassa kuitenkin haluttiin liikkua mahdollisimman yleisellä tasolla, huomio kiinnitettiin näistä tekijöistä jälkimmäisiin. Saatujen tulosten perusteella voitiin päätellä, että kunkin ajanjakson myönteisten lapsikäsitteiden taustalla näyttäisi olevan ajalle ominaiset *ihmishanteet*. Toisin sanoen myönteiset lapsikäsitteet ovat hyvin pitkälle sen mukaisia, mitä tietynä aikana tietynlaisessa yhteiskunnassa eläviltä ihmisiltä ylipäänsä odotetaan. Esimerkkinä tällaisista ihmishanteiden ohjailemista myönteisistä lapsikäsitteistä ovat mm. sodasta toipuvalla jälleenrakentamisen ajan Suomelle ominaiset käsitteet lasten aktiivisuudesta, neuvokkuudesta, reippaudesta, lojaaliudesta ja luotettavuudesta.

Kuten tämän tutkielman johdantoluvun aloittaneesta tekstikatkelmastakin saattoi huomata, lapsikäsitteet ovat kuitenkin hyvin usein myös kielteisiä. Lastenkirjojen perusteella saattoikin huomata, että lapset nähdään yhteiskunnassa helposti esimerkiksi alhaisen moraalitajun omaaviksi, jatkuvasti tappeleviksi, egosentrisiksi jne. Tällaisten vähemmän imartelevien lapsikäsitteiden taustalta löytyy parikin yhteiskunnallista syytä. Ensinnäkin lapset mielletään helposti negatiivisten ominaisuuksien kimpuksi luultavasti siitä syystä, että yhteiskunta on melko *aikuiskeskeinen*, jolloin lapsia tarkasteltaessa niin vertailukohtana kuin vertailijanakin on "kehittynyt" aikuinen. Toisaalta lastenkirjoista selville saadut kielteiset lapsikäsitteet saattavat olla yksinkertaisesti *varoittavaksi esimerkiksi tarkoitettuja huolestuneisuuden osoituksia*. Taustalla on tällöin ehkä ennemminkin yleinen, mutta julkilausumaton pelko siitä, että lapset eivät olekaan yhteiskunnan haasteisiin vastaamaan kykeneviä ja ihanteiden mukaisia tulevaisuudentoivoja.

Myönteisiä ja kielteisiä lapsikäsitteitä tarkasteltaessa ei kuitenkaan pidä unohtaa yhtä tärkeimmistä tekijöistä, joka on varmasti useiden käsitteiden taustalla. Vaikka lapsikäsitteet saattavat loppujen lopuksi olla hyvinkin kaukana todellisuudesta ja niiden muodostuminen voi olla hyvinkin monimutkaista, on kuitenkin oletettavaa, että osa niistä on myös todellisuutta vastaavia. Käytännön elämän kannalta ongelmalliseksi tilanteen kuitenkin tekee se, että näillä vajavaisilla ja totuudenmukaisilla lapsikäsitteillä on taipumus sekoittua keskenään. Tämän tutkielman yksi lähtökohta olikin juuri selvyuden tuo-

minen tähän sekaannukseen (ja sitä kautta myös tilan tekeminen sosiologiselle lapsitutkimukselle).

Tutkimuksenteon tärkeimpiin päämääriin kuuluu vastausten saaminen esitettyihin kysymyksiin. Vaikka tässä tutkielmassa löydettiin ainakin joitain ratkaisuja asetettuihin ongelmiin, on kuitenkin tärkeää pohtia myös sitä, mitä saaduilla vastauksilla ylipäättään tehdään ja mitä hyötyä niistä on. Pienimuotoisuudestaan huolimatta tällä tutkielmalla saattaisi olla jotain annettavaa varsinkin sosiologiselle lapsitutkimukselle. Vaikka esitys ei ollutkaan täysin kattava, sen tärkeimpänä antina voidaan pitää sitä huomiota, että selvittämällä, kritisoimalla ja purkamalla - tai ainakin kyseenalaistamalla - vallitsevia lapsikäsitteitä sosiologisella lapsitutkimuksella saattaisi olla paremmat edellytykset ja valmiudet luoda tilaa omille tutkimuksilleen ja käsityksilleen. Vaikka tämä tutkielma ei yksinään varmasti viekkään sosiologista lapsitutkimusta eteenpäin, se voisi kuitenkin antaa ainakin suuntaa sille, mitä sosiologisen lapsitutkimuksen piirissä kannattaisi kokeilla.

Tämä tutkielma, jossa yhdistyivät dialektisuus ja kronologisuus (ks. esim. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 37) oli komparatiivinen tutkimus kolmelta suomalaisen yhteiskunnan ajanjaksolta. Tarkasteltavan ilmiön laajuus ja moniulotteisuus sekä tarkastelujakson ajallinen pituus aiheuttivat kuitenkin ongelmia. Näiden lisäksi myös tutkimusalueen tuoreus ja tavallisuudesta poikkeava aineisto toivat mukanaan hankaluuksia, jotka heijastuivat sekä tutkielman teoreettiseen että empiiriseen osaan. Polttavimpina ongelmina olivatkin mm. aiheen rajaus, relevantin kirjallisuuden vähäisyys sekä soveliaiden tutkimusmenetelmien löytäminen. Vaikka vaikeudet eivät olleetkaan ylitsepääsemättömän suuria, myös tällä tutkielmalla oli omat vaarapaikkansa ja rajoitteensa. Ensinnäkin muodostettua lapsikäsitteiden tarkastelukehikkoa käytettäessä huomio saattoi helposti kiinnittyä yksipuolisesti vain oleellisimpiin ja "räikeimpiin" lapsikäsitteisiin. Vaikka kehikko auttoikin lapsikäsitteiden moninaisuuden hallinnassa, se myös luultavasti ohjasi rajallisuudessaan huomiota enemmän tiettyihin käsitteisiin jättäen joitain kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Toisaalta lastenkirjat olivat vain yksi mahdollinen tietolähde, joka antoi jossain määrin yleistämiskelpoisen, mutta samalla myös hieman dramatisoidun ja yksipuolisen kuvan vallitsevista lapsikäsitteistä. Kolmantena ongelmallisena kohtana voidaan pitää tulkintojen sekoittumisen riskiä. Koska tutkielmassa risteilivät päällekkäin mm. tutkijoiden, lastenkirjojen kirjoittajien, kirjojen henkilöiden sekä tutkielman tekijän tulkinnat, sekoittumisen mahdollisuus oli jatkuvasti olemassa.

Edellä esitetyt vaikeudet eivät kuitenkaan olleet kovinkaan vakavia. Esimerkiksi lapsikäsitusten tarkastelukehikko oli tarkoituksella yksinkertainen ja laajoja alueita kattava, koska monimutkaisempi ja yksityiskohtaisempi kehikko olisi luultavasti ollut vaikeakäyttöinen, lapsikäsitteitä pirstova ja ahdasrajainen. Siitä huolimatta käytettyä kehikkoa voitaisiin myös kehittää mm. laajentamalla ja avonaistamalla sitä tai siten, että kokeilututkimuksella selvitettyjen vallitsevien lapsikäsitteiden *sekä* lapsitieteiden lapsikäsitteiden pohjalta muodostettaisiin entistä toimivampi kehikko. Tehtyä tutkielmaa voitaisiin kehittää myös mm. triangulaatiolla (ks. tarkemmin esim. Patton 1990). Tietolähteenä voitaisiin tällöin käyttää lastenkirjojen lisäksi vaikkapa haastatteluja, kyselylomakkeita, sarjakuvia tai elokuvia, ja tulosten tulkinnassa taas useampia tulkitsijoita. Tulkintojen moninaisuudelle taas on vaikeaa ja tarpeellontakin tehdä mitään. Koska tulkinnat ovat lisäksi erittäin keskeinen osa mitä tahansa tutkimusta, varteenotettaviksi mahdollisuuksiksi jäävät oikeastaan vain kriittisyys, huolellisuus, triangulaatio (useita tulkitsijoita) sekä asenteen muuttaminen sellaiseksi, että tulkintojen moninaisuus nähdään ongelman sijaan rikkautena.

Huomionarvoiset vaihtoehdot jatkotutkimuksen tekemiseen saattaisivat liittyä tehdyn tutkimuksen syventämiseen, täsmentämiseen ja laajentamiseen. Tämän tyylistä tutkimusta voitaisiin kehittää ja edistää mm. tutkimalla erikseen tyttöjä ja poikia koskevia lapsikäsitteitä tai tarkastelemalla syvällisemmin eri ajanjaksojen lapsikäsitteitä ja lapsitieteiden lapsikäsitteitä sekä niiden muodostumiseen vaikuttaneita syitä. Tämän tyylistä tutkimusta voitaisiinkin parantaa myös suurentamalla aineistoja (nyt kymmenen lastenkirjaa), käyttämällä muita tutkimusmenetelmiä tai selvittämällä myös yksilöiden lapsikäsitteitä ja niiden taustalla olevia tekijöitä. Tutkimuskohteiden, aineistojen ja menetelmien lisäksi voitaisiin lisäksi kehittää tutkimuksen raportointia. Koska tutkimusraportti pitäisi aina kirjoittaa tutkimuskohdetta silmälläpitäen, olisi reilua, että lapsia koskevasta tutkimuksesta raportoitaisiin myös lapsille. Lapsille erikseen raportoitaessa tulisi kuitenkin muistaa varoa, ettei raportti ole itsessään (mm. kielen ja muodon osalta) selkeä esimerkki tiettyä aikana vallitsevista lapsikäsitteistä.

Jos tämän tutkielman antia tarkastellaan yleisesti, voidaan sanoa, että se on tuonut pienimuotoista, mutta luultavasti ainakin jossain määrin sovellettavissa olevaa tietoa (suomalaisten lastenkirjojen) lapsikäsitteistä ja niiden muodostumisesta. Tällaisen tiedon lisääminen mm. toisenlaisten (ja laajempien) aineistojen avulla auttaisi luultavasti ymmär-

tämään paremmin menneitä, arvioimaan nykyisiä ja ennustamaan tulevia lapsikäistyksiä sekä ainakin suhtautumaan niihin kriittisesti. Vaikka tämän tutkielman pääimmäisenä tarkoituksena olikin lastenkirjoissa esiintyvien lapsikäistysten selvittäminen, taustalla vaikutti kuitenkin ilmiselvästi myös halu osallistua sosiologisen lapsitutkimuksen tekemiseen ja kehittämiseen. Koska tällaisella yksittäisellä tutkielmalla ei kuitenkaan yleensä saada suuria muutoksia aikaiseksi, tässä tutkielmassa tärkeintä onkin luultavasti sen välittämä viesti: lapsikäistysten selvittäminen voidaan nähdä tärkeäksi osaksi sosiologista lapsitutkimusta, minkä vuoksi selvitystyötä pitäisikin tehdä huomattavasti enemmän. Tällaista selvittämistä voidaan pitää tärkeänä ensinnäkin siksi, että sosiologisella lapsitutkimuksella saattaisi sen seurauksena olla paremmat edellytykset tehdä tilaa omille tutkimuksilleen ja käsityksilleen. Toisaalta selvitystyö on viime kädessä perusteltua ainakin siitä syystä, että tällöin voitaisiin myös mahdollisesti luoda lapsille - ehkä viimeisenä ihmisryhmänä - nykyistä paremmat mahdollisuudet saada ääntään kuuluville aikuisten yhteiskunnassa.

LÄHTEET

- Ahonen, S. 1996. Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa L. Syrjälä, S. Ahonen, E. Syrjäläinen & S. Saari. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. 3. painos. Helsinki: Kirjayhtymä, 114 - 160.
- Ahponen, P. & Järvelä, M. 1983. Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Tehdastyöläisten elämäntavan muutos. Juva: WSOY.
- Alanen, L. 1988. Rethinking childhood. *Acta Sociologica* 31 (1), 53 - 67.
- Alanen, L. 1992. Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research. Publication series A. Research reports 50.
- Alanen, L. & Bardy, M. 1990. Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiaalhallituksen julkaisuja 12/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Alanko, A.-L. 1997. Kotiveräjältä maailman turuille. Kansalliset kasvatusaatteet Immi Hellénin runoissa. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 35.
- Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, P. 1995. Researching culture. Qualitative method and cultural studies. Thousand Oaks: Sage.
- Alasuutari, P. 1996. Toinen tasavalta. Suomi 1946 - 1994. Tampere: Vastapaino.
- Alderson, P. 1993. Children's consent to surgery. Buckingham: Open University Press.
- Alestalo, M. 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa T. Valkonen, R. Alapuro, M. Alestalo, R. Jallinoja & T. Sandlund. Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. 4. painos. Juva: WSOY, 101 - 200.
- Allardt, E. 1985a. Samhället Finland. Omvandlingar och traditioner. Helsinki: Schildt.
- Allardt, E. 1985b. Sosiologia I. 2. painos. Juva: WSOY.
- Ambert, A.-M. 1986. Sociology of sociology. The place of children in North American sociology. Teoksessa P. Adler & P. Adler (toim.) Sociological studies of child development. A Research Annual 1. Connecticut: JAI Press, 11 - 31.
- Archard, D. 1993. Children. Rights and childhood. London: Routledge.

- Ariès, P. 1962. Centuries of childhood. A social history of family life. Käänt. R. Baldick. London: Jonathan Cape.
- Backman, N.-E. 1998. Taistelutahdon perustana isänmaanrakkaus ja aseveljeys. Helsingin Sanomat 4.3.1998, Kotimaa, 18.
- Bardy, M. 1990. Lapsuuden politiikka - ja alaikäisten autonomia. Sosiaalinen aikakauskirja 2, 2 - 5.
- Bardy, M. 1992. Lapsuuden politiikan johtoideat. Teoksessa M. Bardy (toim.) Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 66. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 65 - 72.
- Bardy, M. 1996. Kohti tulevaisuuden lapsitutkimusta. Teoksessa P. Lyytinen & H. Lyytinen (toim.) Lapsi ja tutkimus. Jyväskylä: Atena, 45 - 50.
- Boyden, J. 1997. Childhood and the policy makers: A comparative perspective on the globalization of childhood. Teoksessa A. James & A. Prout (toim.) Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood. 2. painos. London: Falmer Press, 190 - 229.
- Borg, W. R. & Gall, M. D. 1989. Educational research. An introduction. 5. painos. New York: Longman.
- Brannen, J. 1996. Discourses of adolescence: Young people's independence and autonomy within families. Teoksessa J. Brannen & M. O'Brien (toim.) Children in families: Research and policy. London: Falmer Press, 114 - 129.
- Broady, D. 1991. Piilo-opetussuunnitelma. Mihin koulussa opitaan. Suom. P. Kämäräinen, M. Neste & I. Rostila. 4. painos. Tampere: Vastapaino.
- Butts, D. 1992. Stories and society. Children's literature in its social context. London: MacMillan.
- Büchner, P., du Bois-Reymond, M. & Krüger, H.-H. 1995. Growing up in three European regions. Teoksessa L. Crisholm, P. Büchner, H.-H. Krüger & M. du Bois-Reymond (toim.) Growing up in Europe. Contemporary horizons in childhood and youth studies. Berlin: Walter de Gruyter, 43 - 59.
- Chodorow, N. & Contratto, S. 1992. The fantasy of the perfect mother. Teoksessa B. Thorne & M. Yalom (toim.) Rethinking the family: Some feminist questions. 2. korj. painos. Boston: Northeastern University Press, 191 - 214.
- Collins, R. 1985. Three sociological traditions. Oxford: Oxford University Press.

- Cooter, R. 1992. In the name of the child. Health and welfare 1880 - 1940. London: Routledge.
- Corsaro, W. A. 1997. The sociology of childhood. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Crain, W. 1992. Theories of development. Concepts and applications. 3. painos. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Davies, B. 1989. Frogs and snails and feminist tales. Preschool children and gender. Sydney: Allen & Unwin.
- de Mause, L. (toim.) 1974. The history of childhood. The evolution of parent-child relationship as a factor in history. New York: Psychohistory Press.
- de Saint-Exupéry, A. 1995. Pikku Prinssi. Suom. I. Packalén. 19. painos. Porvoo: WSOY. Alkuperäisjulkaisu 1944.
- du Bois-Reymond, M., Büchner, P. & Krüger, H.-H. 1993. Modern family as everyday negotiation: Continuities and discontinuities in parent-child relationships. *Childhood* 1, 87 - 99.
- Eagleton, T. 1989. Two approaches in the sociology of literature. Teoksessa P. Desan, P. Parkhurst-Ferguson & W. Griswold (toim.) Literature and social practice. Chicago: University of Chicago Press, 90 - 97.
- Eco, U. 1990. Oppineisuuden osoittaminen eli miten tutkielma tehdään. Suom. P. Mänttari. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Ehrnrooth, J. 1990. Intuitio ja analyysi. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi. Helsinki: Gaudeamus, 30 - 41.
- Eneroth, B. 1984. Hur mäter man "vackert"? Grundbok i kvalitativ metod. Göteborg: Natur och Kultur.
- Ennew, J. 1986. The sexual exploitation of children. Cambridge: Polity Press.
- Entwistle, N. 1988. Styles of learning and teaching. An integrated outline of educational psychology for students, teachers, and lecturers. 3. uudistettu painos. London: David Fulton Publishers.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1996. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Lapin yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja C:13.
- Fine, G. A. & Sandstrom, K. L. 1988. Knowing children. Participant observation with minors. *Qualitative Research Methods* 15. Newbury Park: Sage.

- Foddy, W. 1995. Constructing questions for interviews and questionnaires. Theory and practice in social research. 3. painos. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freese, H.-L. 1992. Lapset ovat filosofeja. Ajatusmatkoja kasvaville ja kasvattajille. Suom. E. Wiegand. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Fresnault-Deruelle, P. 1985. Images de l'enfance dans la bande dessinée Franco-Belge. Teoksessa D. Escarpit (toim.) La représentation de l'enfant dans la littérature d'enfant et de jeunesse. München: Saur, 177 - 188.
- Glauser, B. 1997. Street children: Deconstructing a construct. Teoksessa A. James & A. Prout (toim.) Constructing and reconstructing childhood. Contemporary issues in the sociological study of childhood. 2. painos. London: Falmer Press, 145 - 164.
- Golding, W. 1995. Kärpästen herra. Suom. J. Perkki. 14. painos. Helsinki: Otava. Alkuperäisjulkaisu 1954.
- Haatanen, P. 1993. Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitys. Teoksessa O. Riihinen (toim.) Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. SITRAn julkaisusarja 123. Juva: WSOY, 31 - 68.
- Haavio-Mannila, E., Jallinoja, R. & Strandell, H. 1984. Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Juva: WSOY.
- Halla, K. 1992. Perheturvan määrä, kohdentuminen ja tulevaisuus. Teoksessa M. Bardy (toim.) Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 66. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 151 - 160.
- Hamunen, E. 1992. Bkt:ssa lapset näkyvät kuluina. Teoksessa M. Bardy (toim.) Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 66. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 138 - 143.
- Hellsten, K. 1993. Muuttuva yhteiskunta ja sosiaalipolitiikan keskeiset arvot ja päämäärät. Teoksessa O. Riihinen (toim.) Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. SITRAn julkaisusarja 123. Juva: WSOY, 131 - 168.
- Hendrick, H. 1990. Constructions and reconstructions of British childhood: An interpretative survey, 1800 to the present. Teoksessa A. James & A. Prout (toim.) Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood. London: Falmer Press, 35 - 59.

- Hendrick, H. 1997. *Constructions and reconstructions of British childhood: An interpretative survey, 1800 to the present*. Teoksessa A. James & A. Prout (toim.) *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. 2. painos. London: Falmer Press, 34 - 62.
- Hirsjärvi, S. 1984. *Kasvatusfilosofia ja ihmiskäsitys*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen julkaisuja B 5.
- Hirsjärvi, S. 1985. *Johdatus kasvatusfilosofiaan*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1991. *Teemahaastattelu*. 5. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, S. & Huttunen, J. 1995. *Johdatus kasvatustieteeseen*. 4. uudistettu painos. Juva: WSOY.
- Hirsjärvi, S. & Perälä-Littunen, S. 1998. *Parental child-rearing beliefs. Review of articles in educational journals*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen julkaisuja 7.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Holopainen, H. & Tiihonen, M.-R. 1997. *Tuleeko lapsi kuulluksi nyky-yhteiskunnassa*. Jyväskylän sosiaali- ja terveystieteiden oppilaitos. Opinnäytetyö.
- Hunt, P. 1990. *Children's literature. The development of criticism*. London: Routledge.
- Huttunen, J. 1993. *Kaveriako ei jätetä?* Teoksessa K. Åstrand (toim.) *Huomisen mahdollisuus. Saalistamisen yhteiskunnasta välittämisen Suomeen*. Juva: WSOY, 79 - 88.
- Hård af Segerstad, P. 1974. *Litteratursociologi. Ett bidrag till ämnets teorivecling*. Uppsala universitet. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Sociologica Upsaliensia 9.
- James, A. & Prout, A. 1997a. *A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems*. Teoksessa A. James & A. Prout (toim.) *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. 2. painos. London: Falmer Press, 7 - 33.
- James, A. & Prout, A. (toim.) 1997b. *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. 2. painos. London: Falmer Press.
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. 1998. *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Jarrett, J. L. 1991. *The teaching of values. Caring and appreciation*. London: Routledge.

- Jenks, C. 1992. Introduction: Constituting the child. Teoksessa C. Jenks (toim.) *The sociology of childhood. Essential readings*. Aldershot: Gregg Revivals, 9 - 24.
- Jokivuori, P. & Vainio, T. 1991. *Sosiologian perusteet*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Juntto, A. 1990. *Asuntokysymys Suomessa. Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu 50*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Järventie, I. 1996. Metodologisia huomioita lapsitutkimuksesta. Teoksessa P. Lyytinen & H. Lyytinen (toim.) *Lapsi ja tutkimus*. Jyväskylä: Atena, 63 - 70.
- Kajo, M. 1996. *Kettusen kootut*. 4. painos. Porvoo: WSOY.
- Kalliala, M. 1998. Nuljahdus väärään lapsikeskeisyyteen. *Helsingin Sanomat* 26.4.1998, Tänään, 4.
- Karisto, A., Takala, P. & Haapola, I. 1988. *Elintaso, elämäntapa, sosiaalipoliittikka - suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta*. 4. painos. Juva: WSOY.
- Karlsson, L. 1998. Lasten maailma on jäänyt piiloon. *Helsingin Sanomat* 28.6.1998, Vieraskynä, 2.
- Kitzinger, J. 1997. Who are you kidding? Children, power and the struggle against sexual abuse. Teoksessa A. James & A. Prout (toim.) *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. 2. painos. London: Falmer Press, 165 - 189.
- Koljonen, K. 1992. Taloudellinen tuki suunnattava sinne missä sitä tarvitaan. Teoksessa M. Bardy (toim.) *Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 66*. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 144 - 150.
- Kortteinen, M. 1982. *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki: Otava.
- Kortteinen, M. 1994. Poliittinen kriisi: tausta ja sisältö. Teoksessa I. Niiniluoto & P. Löppönen (toim.) *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Juva: WSOY, 107 - 136.
- Kuivasmäki, R. 1993. *Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä. Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851 - 1899*. 2. korj. painos. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä *Studies in the Arts* 34.
- Kuivasmäki, R. & Heiskanen-Mäkelä, S. 1990. *Aakkoset. Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön*. 3. painos. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 12. Tampere: SNI.

- Kumar, K. 1985. Rise of the adult-centred child in Hindi children's literature (1930 - 1980). Teoksessa D. Escarpit (toim.) The portrayal of the child in children's literature. München: Saur, 71 - 78.
- Kunnas, T. 1983. Yhteiskunnallisesti suuntautunut kirjallisuudentutkimus. Teoksessa M.-L. Nevala (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä. Juva: WSOY, 170 - 196.
- Kuusinen, J. (toim.) 1995. Kasvatuspsykologia. 4. uudistettu painos. Juva: WSOY.
- Lallukka, K. 1993. Lasten paikka sukupolvijärjestelmässä - koettu lapsuus 9-vuotiaiden näkökulmasta. Jyväskylän Yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita 80.
- Lappalainen, I. 1976. Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus. Helsinki: Weilin + Göös.
- Lapsiraportti. 1994. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Lehtovaara, M. & Värri, V.-M. 1994. Mihin lapsen nauru kuolee? Alumni 4, 11.
- Leskinen, J. 1993. Vaikuttajat korvissamme. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Lipman, M. 1985. Harry Stottlemeier's discovery. Montclair: N. J. Montclair State College.
- Lundqvist, U. 1985. Some portraits of teenagers in modern junior novels in Sweden. Teoksessa D. Escarpit (toim.) The portrayal of the child in children's literature. München: Saur, 117 - 124.
- Lurie, A. 1990. Don't tell the grown-ups. Subversive children's literature. London: Bloomsbury.
- Lyytinen, P. & Lyytinen, H. (toim.) 1996. Lapsi ja tutkimus. Jyväskylä: Atena.
- Lähteinen, M. 1992. Tavoitteet perhekustannusten tasauksessa. Teoksessa M. Bardy (toim.) Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 66. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 136 - 137.
- Löwenthal, L. 1966. Das bild des menschen in der literatur. Rhein: NeuWied.
- MacLeod, A. S. 1985. The child in American literature for children. The 1930's and now. Teoksessa D. Escarpit (toim.) The portrayal of the child in children's literature. München: Saur, 79 - 86.

- Malaska, P. 1993. Muutoksen haaste kulttuurille. Teoksessa K. Åstrand (toim.) *Huomisen mahdollisuus. Saalistamisen yhteiskunnasta välittämisen Suomeen*. Juva: WSOY, 196 - 203.
- Mandell, N. 1991. The least-adult role in studying children. Teoksessa F. C. Waksler (toim.) *Studying the social worlds of children. Sociological reading*. New York: Falmer Press, 38 - 59.
- Mannermaa, M. 1993. *Tulevaisuus. Murroksesta mosaiikkiin*. Helsinki: Otava.
- Marin, M. 1996. Lapsitutkimusohjelman tavoitteet ja onnistuminen. Teoksessa P. Lyytinen & H. Lyytinen (toim.) *Lapsi ja tutkimus*. Jyväskylä: Atena, 11 - 18.
- Marshall, C. & Rossman, G. B. 1995. *Designing qualitative research*. 2. painos. London: Sage.
- Mayall, B. 1994. Children in action at home and school. Teoksessa B. Mayall (toim.) *Children's childhoods. Observed and experienced*. London: Falmer Press, 114 - 127.
- Miettinen, S. & Väänänen, S. 1996. Pätevät pikkutyöt. 5 - 6 ja 8 - 9-vuotiaat tytöt vertaisuuhteissa päiväkodissa ja koulussa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Mukka, A. 1998. Muuttoaallon kärkijoukko kiri ohi vanhojen ennätyslukujen. Helsingin Sanomat 24.3.1998, Kotimaa, 5.
- Niemi, J. 1991. Kirjallisuus instituutiona. Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen. Helsinki: SKS.
- Niiniluoto, I. 1994a. Järki, arvot ja välineet. Kulttuurifilosofisia esseitä. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 1994b. Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. Teoksessa I. Niiniluoto & P. Löppönen (toim.) *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Juva: WSOY, 13 - 46.
- Niiniluoto, I. & Löppönen, P. (toim.) 1994. *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Juva: WSOY.
- Nikki, K. 1991. "Suomen poika pellollansa". Talonpojan kuva suomalaisessa kertomakirjallisuudessa. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in the Arts 35.
- Outinen, H. 1992. Häpeästä nautintoon. Seksuaalisuus tyttökirjoissa 1920-luvulta 1980-luvulle. Teoksessa S. Näre & J. Lähteenmaa (toim.) *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: SKS, 47 - 56.

- Patrikainen, R. 1997. Ihmiskäsitys, tiedonkäsitys ja oppimiskäsitys luokanopettajan pedagogisessa ajattelussa. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 36.
- Patton, M. Q. 1990. Qualitative evaluation and research methods. 2. painos. Newbury Park: Sage.
- Perrotti, E. 1985. La représentation de l'enfant dans la littérature brésilienne pour la jeunesse. Teoksessa D. Escarpit (toim.) La représentation de l'enfant dans la littérature d'enfance et de jeunesse. München: Saur, 61 - 70.
- Pietarinen, J. 1992. Johdanto. Teoksessa H.-L. Freese. Lapset ovat filosofeja. Ajatusmatkoja kasvaville ja kasvattajille. Suom. E. Wiegand. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 11 - 16.
- Pikku jättiläisiä. 1997. Suomalaista lasten- ja nuortenkirjallisuutta vuosilta 1917 - 1997. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti.
- Pollard, A. 1987. Studying children's perspectives - A Collaborative approach. Teoksessa G. Walford (toim.) Doing sociology of education. Social Research and Educational Studies Series 6. London: Falmer Press, 95 - 118.
- Postman, N. 1982. The disappearance of childhood. 2. painos. New York: Laurel.
- Pulkkinen, L. 1998. Lapsikeskeisyys kasvatuksen pohjaksi. Helsingin Sanomat 7.2.1998, Vieraskynä, 2.
- Pulma, P. 1987. Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa P. Pulma & O. Turpeinen. Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 7 - 268.
- Pulma, P. 1992. Lapsuuden lyhyt historia. Teoksessa M. Bardy (toim.) Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 66. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 50 - 64.
- Qvortrup, J. 1987. Introduction. Teoksessa J. Qvortrup (toim.) The sociology of childhood. International Journal of Sociology 17 (3), 3 - 37.
- Qvortrup, J. 1990. Childhood as a social phenomenon. An introduction to a series of national reports. Eurosocal report 36. Vienna: European Centre.
- Qvortrup, J. 1994a. Barn halva priset. Nordisk barndom i samhällsperspektiv. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

- Qvortrup, J. 1994b. Childhood matters: An introduction. Teoksessa J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta & H. Wintersberger (toim.) *Childhood matters. Social theory, practice and politics*. Aldershot: Avebury, 1 - 23.
- Qvortrup, J. 1997. A voice for children in statistical and social accounting: A plea for children's right to be heard. Teoksessa A. James & A. Prout (toim.) *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. 2. painos. London: Falmer Press, 85 - 106.
- Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G. & Wintersberger, H. (toim.) 1994. *Childhood matters. Social theory, practice and politics*. Aldershot: Avebury.
- Randaxhe, Y. 1985. Images pour l'enfance, images de l'enfance. Teoksessa D. Escarpit (toim.) *La représentation de l'enfant dans la littérature d'enfance et de jeunesse*. München: Saur, 157 - 166.
- Riihinen, O. Näkökulmia tulevaisuuteen. Teoksessa O. Riihinen (toim.) *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. SITRAn julkaisusarja 123. Juva: WSOY, 603 - 638.
- Ritala-Koskinen, A. 1996a. Näkökulmia lapsuuteen [arvostelu kirjasta J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta & H. Wintersberger (toim.) 1994. *Childhood matters. Social theory, practice and politics*. Aldershot: Avebury]. *Janus* 4 (1), 81 - 83.
- Ritala-Koskinen, A. 1996b. Uusperheet perheensä määrittelijöinä. Teoksessa P. Lyytinen & H. Lyytinen (toim.) *Lapsi ja tutkimus*. Jyväskylä: Atena, 135 - 150.
- Ritchie, J. & Spencer, L. 1994. Qualitative data analysis for applied policy research. Teoksessa A. Bryman & R. G. Burgess (toim.) *Analyzing qualitative data*. London: Routledge, 173 - 194.
- Roos, J.-P. 1987. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: SKS.
- Roos, J.-P. 1988. *Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2*. Jyväskylä: Gummerus.
- Rosendahl, A. & Saija, O. 1995. *Ajasta aikaan. Suomen historian käännekohtia*. Porvoo: WSOY.
- Rosenberg, T. 1987. *På spaning efter en ny tydlighet. Texter om fostran, teknologi och forskning*. Helsinki: Boklaget för Södra Finland.

- Rossiter, A. B. 1994. Chips, coke and rock-'n'-roll: Children's mediation of an invitation to a first dance party. *Feminist Review* 46, 1 - 20.
- Ruokanen, T. & Nurmio, A. 1995. Entä jos...Suomi ja mahdolliset maailmat. SITRAn julkaisusarja 146. Juva: WSOY.
- Salmi, M., Huttunen, J. & Yli-Pietilä, P. 1996. Lapset ja lama. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 197. Helsinki: STAKES.
- Sauli, H. 1992. Lasten sosiaalisen eriarvoisuuden kuvaaminen tilastoissa. Teoksessa M. Bardy (toim.) *Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja* 66. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 98 - 104.
- Sauli, H. 1998. Pikkulapset elävät köyhästi. *Helsingin Sanomat* 8.2.1998, Mielipide, 21.
- Sihvo, T. & Uusitalo, H. 1993. Mielipiteiden uudet ulottuvuudet. Suomalaisten hyvinvointivaltiota, sosiaaliturvaa sekä sosiaali- ja terveystalvveluja koskevat asenteet vuonna 1992. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 33. Helsinki: STAKES.
- Soininvaara, O. 1994. Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi. Porvoo: WSOY.
- Solberg, A. 1997. Negotiating childhood: Changing constructions of age for Norwegian children. Teoksessa A. James & A. Prout (toim.) *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood*. 2. painos. London: Falmer Press, 126 - 144.
- Strandell, H. 1992. Uusi lapsi on syntynyt? "Uuden" lapsitutkimuksen arviointia. *Nuorisotutkimus* 10 (4), 19 - 27.
- Strandell, H. 1995. Barndomen här och nu. *Naistutkimus* 7 (1), 52 - 55.
- Sugarman, L. 1990. Life-span development. Concepts, theories and interventions. 2. uudistettu painos. London: Routledge.
- Suhonen, P. 1988. Suomalaisten arvot ja politiikka. Juva: WSOY.
- Sulkunen, P. 1985. Lähiöravintola. Helsinki: Otava.
- Sulkunen, P. 1992. Johdatus sosiologiaan. 3. painos. Juva: WSOY.
- Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot. 1993. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Suomi 2020. Visioita kansakunnan tulevaisuudesta. 1993. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

- Taipale, V. 1996. Lapsitutkimusohjelma - mietteitä seurantaryhmän näkökulmasta. Teoksessa P. Lyytinen & H. Lyytinen (toim.) *Lapsi ja tutkimus*. Jyväskylä: Atena, 19 - 26.
- Tamminen, R. 1993. *Tiedettä tekemään!* Jyväskylä: Atena.
- Therborn, G. 1991. *The politics of childhood. The rights of children since the constitution of modern childhood. A comparative study of western nations.* Göteborg: Göteborg Universitet.
- Thorne, B. 1987. Re-visioning women and social change: Where are the children? *Gender and Society* 1 (1), 85 - 109.
- Turunen, K. E. 1992. *Arvojen todellisuus. Johdatus arvokasvatukseen.* Jyväskylä: Atena.
- Tähtinen, J. 1992. Miten kasvattaa pikkulapsia. Kasvatusmoraliteetin ja suuntausten lähtökohtien muutoksia Suomessa 1850 - 1989 suomenkielisten kasvatus- ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisu A:157.
- Uusitalo, H. 1997. *Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan.* 4. painos. Juva: WSOY.
- Valkonen, T., Alapuro, R., Alestalo, M., Jallinoja, R. & Sandlund, T. 1985. *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana.* 4. painos. Juva: WSOY.
- Wahlgren, A. 1986. *Lapsikirja.* Helsinki: Tammi.
- Waksler, F. C. 1986. Studying children. Phenomenological insights. *Human Studies* 9 (1), 71 - 82.
- Waksler, F. C. 1991. *Studying the social worlds of children. Sociological readings.* New York: Falmer Press.
- Wintersberger, H. 1996. Child research and society. Teoksessa P. Lyytinen & H. Lyytinen (toim.) *Lapsi ja tutkimus*. Jyväskylä: Atena, 29 - 44.
- Woodhead, M. 1997. Psychology and the cultural constructions of children's needs. Teoksessa A. James & A. Prout (toim.) *Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood.* 2. painos. London: Falmer Press, 63 - 84.
- Ylikangas, H. 1998. Miten sisällissodasta tehtiin vapaussota. *Helsingin Sanomat* 27.1.1998, Kulttuuri, 9.

Ziehe, T. 1992. Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet. 2. painos. Käant. J. Fornäs & J. Retzlaff. Stockholm: Symposion.

LIITE 1: Tutkielman aineistona käytetyt lastenkirjat

JÄLLEENRAKENTAMISEN AIKA:

Härmä, L. 1949. Kuttu-Ville ja Tuittupää. Porvoo: WSOY.

Riikkilä, V. 1952/1994. Pertsu ja Kilu. 8. painos. Juva: WSOY.

Räsänen, R. 1952/1963. Anneli Juoniemen kartanossa. 3. painos. Jyväskylä: Gummerus.

SUUREN MURROKSEN AIKA:

Keskitalo, M. 1968/1976. Tyttö Kuunarilaiturilla. 4. painos. Porvoo: WSOY.

Martinheimo, A. 1970/1972. Pilkku päässä. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Polva, A. 1970/1995. Tiinan uusi ystävä. 13. painos. Hämeenlinna: Karisto.

ARVOMURROKSEN AIKA:

Kallioniemi, T. 1992. Kostajat. Keuruu: Otava.

Murtomäki, P. 1990. Neliapila ja aave. Jyväskylä: Gummerus.

Nopola, S. & Nopola, T. 1989. Heinähattu ja Vilttitossu. Helsinki: Tammi.

Raustela, L. 1992. Tupla-Kervinen ja Punapää. Jyväskylä: Gummerus.